Полтавський національний педагогічний

університет імені В.Г. Короленка

З Б І Р Н И К
матеріалів XIV студентської наукової конференції історичного факультету

Квітень 2011 року

Полтава – 2011

ББК 63.3(0) + 26.890(0)
УДК 93(063).378.123

Збірник матеріалів XIV студентської конференції історичного факультету. Квітень 2011 року. – Полтава, 2011. – 166 с.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, філософії, права, географії, історичного та географічного краєзнавства Полтавщини.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Редколегія: Булава Л. М., Год Б. В., Єрмак О. П. (голова), Єрмолаєва А. О., Кравченко П. А., Нагорна Т. В., Сень А. О., Сітарчук Р. А.

Відповідальний за випуск: декан історичного факультету, доктор філософських наук, професор Кравченко П. А.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 24 березня 2011 року (протокол № 8).

© – колектив авторів.
© – ІОЦ ПНПУ.

ЗМІСТ

Примножуючи традиції ……. 11

Кафедра історії України

Ю.С. Безсмертна, студентка IV курсу
(наук. кер. – доцент Демиденко Т.П.)
НАДІЯ СВІТЛИЧНА В ОПОЗИЦІЙНОМУ РУСІ
60-ИХ – 80-ИХ РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ …… 15

А. О. Єрмолаєва, магістрантка
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)
ПЕРЕСЛІДУВАННЯ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІВ
ОРГАНАМ НКВС У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ
(НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) …… 18

І.В. Коваленко, студент ІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Коваленко О.В.)
ВЗАЄМОДІЯ САРМАТСЬКИХ ПЛЕМЕН З АНТИЧНИМИ
МІСТАМИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я …… 21

І.К. Кордіяк, магістрант
(наук. кер. – доцент Демиденко Т.П.)
«ЛИХО З РОЗУМУ» В. ЧОРНОВОЛА ЯК ЗРАЗОК
ПІДЦЕНЗУРНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ 60-ИХ РОКІВ
ХХ СТОЛІТТЯ …….. 23

В.Р. Литовченко, студентка І курсу
Аграрного коледжу і права ПДАП
(наук. кер. — доц. Оснач В.Ф.)
І.Ф. ПАВЛОВСЬКИЙ — ОДИН ІЗ ДОСЛІДНИКІВ
ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ …….. 26

В. С. Морівець, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)
БЕНДЕРСЬКА КОНСТИТУЦІЯ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ …… 29

М. Пащенко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П.Я.)
МИРГОРОДЩИНА В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ ПІД ЧАС
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941 – 1945 РОКІВ …… 32

Л. І. Сакун, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)
ПОЛТАВСЬКИЙ РУШНИК У ЗВИЧАЯХ І ТРАДИЦІЯХ НАРОДУ ……. 36

Д. В. Стаценко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)
ГЕТЬМАН ЮРІЙ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ОЦІНКА НАМАГАНЬ І ДІЯНЬ (ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ) ……. 39

М. А. Хорольський, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.)
СВІДОК НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ …… 43

Т. В. Чмихало, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)
СВАТАННЯ – ПЕРЕДВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД УКРАЇНЦІВ …… 47

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

Т. Авдєєва, магістрантка
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)
НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ – РЕСПУБЛІКАНЕЦЬ ЧИ МОНАРХІСТ? …… 51

Д.А. Васильев, студент IV курса
филиала Московского государственного
Открытого университета в г. Волоколамске
(науч. рук. — доц. Сагатчук С.П., доц. Лахно А.П.)
«СВЕТ ПАМЯТИ»: К ВОСЬМИДЕСЯТИЛЕТИЮ МИТРОПОЛИТА ВОЛОКОЛАМСКОГО И ЮРЬЕВСКОГО ПИТИРИМА ……. 53

К. Донченко, студент V курсу
(наук. кер – доц. Вільховий Ю. В.)
ТЕРИТОРІАЛЬНІ СУПЕРЕЧКИ 1950 – 1960-ИХ РОКІВ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ У СВІТЛІ ЗАГОСТРЕННЯ РАДЯНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН …….. 57

А. Г. Закаблук, магістрант
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)
ОСВІТНІ РЕФОРМИ КІНЦЯ 1950-ИХ РОКІВ
У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
М. С. ХРУЩОВА ……. 59

Ю. О. Качіоні, студентки V курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)
ЛАМБРО КАЧІОНІ — НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ГРЕЦІЇ …… 62

М.І. Кекало, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Цебрій І. В.)
ОБРАЗ ЖІНКИ У ЄГИПЕТСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ
СЕРЕДНЬОГО ЦАРСТВА …… 64

О.В. Книш, магістрант
(наук. кер. – доц. Н.В. Бесєдіна)
АТАТЮРКІЗМ – ІДЕОЛОГІЯ РОЗБУДОВИ
НОВОЇ ТУРЕЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ …… 67

А. А. Костенко, студент III курсу
(наук. кер. — асист. Левченко Ю. М.)
ВІЛЬГЕЛЬМ ПІК:ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КАР'ЄРИ ……. 70

С. О. Куцъ, магістрант
(наук. кер. - доц. Цехмістро Н. Я.)
КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА Б. М. ЄЛЬЦИНА
ЯК ПОЧАТОК ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗРУШЕНЬ
У РОСІЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ …… 72

А.В. Ніколаєва, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ
АФІНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ……. 75

В. В. Пилипенко, магістрант
(наук. кер. — доц. Год Н. В.)
ЛЮДИНА В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД
ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА (XVIII СТОЛІТТЯ) …….. 78

Ю.М. Повальчук, студент V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)
ЯПОНСЬКІ АСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
МІФИ ТА РЕАЛІЇ ……. 81

Ю. С. Подгурська, студентка IV курсу
(наук. кер. — асист. Левченко Ю. М.)
КСЕНОФОНТ ПРО СИСТЕМУ ВИХОВАННЯ ПЕРСІВ …… 83

Д. В. Стаценко, студент IV курсу
(наук. кер. — проф. Год Б. В.)
РОЛЬ ЛІБЕРАЛЬНОЇ БУРЖУАЗІЇ
У НІМЕЦЬКОМУ ОБ'ЄДНАВЧОМУ РУСІ
(ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ) …….. 86

І. В. Фастов, студент II курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ
МОВИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У X-XIV СТОЛІТТЯХ,
АБО ФАКТ ПРОТИСТОЯННЯ ДВОХ
МОВНИХ СЕРЕДОВИЩ …… 90

С.І. Хорольська, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)
ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМИ БІЛОГО РУХУ:
ДИКТАТУРА ЧИ ДЕМОКРАТІЯ …….. 92

Кафедра філософії

Д.А. Васильев, студент IV курса
филиала Московского государственного
Открытого университета в г. Волоколамске
(науч. рук. — доц. Сагатчук С.П., проф. Кравченко П.А.)
ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И.ФИХТЕ:
ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ……... 96

Г.Т. Верменич, студентка V курсу
(наук. кер. — проф. Кравченко П. А.)
АРХАЇЧНИЙ ПЕРІОД ГРЕЦЬКОЇ РЕЛІГІЇ:
ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ БОГІВ …… 99

О.В. Згурський, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)
ФЕНОМЕН ВІЙНИ У ЛЮДСЬКІЙ СВІДОМОСТІ ……. 101

Ю. П. Конько, магістрантка
(наук. кер. — доц. Вакуліна В. М.)
«ІСТОРІЯ МАЛОРОСІЇ» М. А. МАРКЕВИЧА …… 103

М.В. Максименко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. — ст. викл. Слободянюк Д.І.)
ІДЕЇ ГУМАНІСТИЧНОЇ ОСВІТИ
В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ПРЕДСТАВНИКІВ
НІМЕЦЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ …….. 106

Т.О. Пашкіна, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А. П.)
МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ ЕТИКЕТУ
В СУЧАСНОМУ ЖИТТІ …… 107

К.С. Пивоварська, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)
ОБРАЗ КОНСУЕЛО З РОМАНІВ ЖОРЖ САНД
ЯК ПЕРЕДВІСНИК ФЕМІНІСТИЧНИХ ІДЕЙ …… 109

Я.В. Руденок, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. — ст. викл. Слободянюк Д.І.)
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА БОГДАНА КІСТЯКІВСЬКОГО …… 111

А.О. Сень, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. П.А. Кравченко)
РИЗОМНА МОДЕЛЬ ІСТОРІЇ Ж. ДЕЛЬОЗА
І Ф. ГВАТТАРІ ……. 112

О. С. Сулима, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)
ДІАЛОГ ЛІДЕРА ТА МАСИ …….. 115

Н.В. Хохуля, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А.П.)
З ІСТОРІЇ СЛОВ’ЯНСЬКОГО ЕТИКЕТУ …… 117

Кафедра географії та краєзнавства

О. М. Крюкова, магістранта
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)
ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНОГО
ПІДХОДУ В ШКІЛЬНІЙ ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ …… 120

Г. Кушнір, студентка IV курсу
(наук. кер. — доц. Кушнір Л. М.)
ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКИЙ РАЙОН К
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ ……. 122

Т.В. Лимарь, студентка IV курсу
(наук. кер – доц Шевчук С. М.)
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСПОРТНОГО
КОМПЛЕКСУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ …….. 125

М.В. Мусієнко, студентка VI курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л.М.)
ЕТНІЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА
ЯК ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ЕТНІЧНОГО
СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ ……. 128

В. А. Рябуха, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)
ЛЬОДОВИКИ ЯК РЕСУРС ПРІСНОЇ ВОДИ …….. 131

К.О. Скиба, студентка 5 курсу
(наук. кер. – доц. О.М.Мащенко)
ПРОЯВИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ЗАКОНОМІРНОСТІ
ЦІЛІСНОСТІ У ГІРСЬКИХ ПОРОДАХ ТА
РЕЛЬЄФІ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ …… 133

І.М. Скрипніченко, студентка VI курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ
РЕСУРСІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ …… 136

М.І. Титенко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А. А.)
ЧИННИКИ УТВОРЕННЯ НОВИХ
ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН АЗІЇ …….. 138

Л.В. Федій, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Федій О.А.)
ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГО
РОЗСЕЛЕННЯ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ …….. 141

Ю.О. Хлистун, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Федій О. А.)
СОНЯЧНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ
ЯК АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ …… 143

М.В. Черняк, студ. V курсу
(наук. кер. – доц. Шевчук С.М.)
РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ПРОВІДНИЙ НАПРЯМ
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ … 145

Т.О. Чуйко, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А. А.)
ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ
МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ …… 147

Кафедра правознавства

І. С. Болокан, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПОЛТАВЩИНІ …… 150

Є. Вишар, студентка IV курсу
(наук. кер. — ст. викл. Потапов О.М.)
ПРОМИСЛОВА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ:
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ …… 152

А. Волжан, студентка IV курсу
(наук. кер. — ст. викл. Потапов О. М.)
ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ
ПАЦІЄНТІВ В УКРАЇНІ …… 154

І. В. Гайдар, студентка III курсу
Н. С. Василига, студентка V курсу
факультету фізичного виховання
(наук. кер. – доц. Квак О.В.)
ОЛІМПІЙСЬКИЙ ЧЕМПІОН З ПОЛТАВИ ……. 157

М.В. Замула, студент V курсу
(наук. кер. – асистент Штепа О. О.)
РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ … 158

В.В. Кручиненко, студент V курсу
(наук. кер. – асист. Штепа О. О.)
ПРАВОВИЙ СТАТУС АКЦІОНЕРНОГО
ТОВАРИСТВА З ОДНИМ УЧАСНИКОМ В УКРАЇНІ:
ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ …….. 161

В. А. Сало, студентка I курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ …….. 163

Н.Г. Кіракосян, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Н. В. Бесєдіна)
СТАНОВИЩЕ МУСУЛЬМАНСЬКОЇ ЖІНКИ
У СУЧАСНОМУ ІРАНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЕМАНСИПАЦІЇ …. 165

ПРИМНОЖУЮЧИ ТРАДИЦІЇ

Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка має прекрасні наукові традиції, започатковані І. Ф. Рибаковим, Д. І. Багалієм, В. О. Щепотьєвим, Н. В. Мірзою-Авакянц. Професорсько-викладацький склад факультету, студенти, магістранти, аспіранти своєю повсякденною працею прагнуть примножити ці традиції.

Протягом 2010 року, підсумки якого підводяться на XIV студентській науковій конференції історичного факультету, дослідники кафедр історії України, всесвітньої історії та методики викладання історії, географії та краєзнавства, філософії, правознавства опублікували 185 друкованих праць, загальним обсягом 182 друкованих аркушів. Серед публікацій є 3 монографії, 7 навчальних посібників, 112 статей.

Досить результативними на кафедрі історії України є наслідки роботи доцента О. П. Єрмака, який видав друковану монографію «Історія водопровідно-каналізаційного господарства міста Кременчука» (Кременчук, 2010) загальним обсягом 42,5 друкованих аркушів. Дві монографії «Полтавщина в переддень Української революції (1900-1916)» (Полтава, 2010) та «Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941-1945)» (Полтава, 2010) видав доцент В. Я. Ревегук. Доцент І. І. Діптан разом з професором П. А. Кравченко видала другу частину навчального посібника «Українське козацтво: соціально-історичний нарис», який має гриф МОН України.

Професор Б. В. Год та доцент Т. В. Тронько з кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії спільно з викладачами кафедри історії України доцентами О. П. Єрмаком і Т. П. Демиденко та кафедри географії доцентами Л. М. Булавою, С. М. Шевчуком та Л. М. Кушнір узяли участь у створенні фундаментальної колективної монографії «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Полтавська область». Доцент Н. В. Год опублікувала навчальний посібник «Нова історія країн Латинської Америки».

Серед здобутків кафедри географії та краєзнавства слід назвати навчальний посібник із грифом МОН України С. М. Шевчука (у співавторстві з професором Я. Б. Олійником) «Методологічні основи розвитку суспільної географії в Україні у XX столітті. Навчальний посібник для ВНЗ / Київський національний університет імені Т. Шевченка». – (К., 2001).

Викладачі кафедри філософії значно активізували свою роботу в плані публікації статей у фахових виданнях України. Ними видруковано понад десяти статей, переважно у київських філософських і соціологічних журналах.

Кафедра правознавства відзначилася роботою молодих викладачів, які працюючи над своїми дисертаційними дослідженнями публікують статті у журналах і наукових збірниках, ліцензованих ВАК України.

Протягом 2010 року викладачами історичного факультету захищено три кандидатських дисертації:

1. Т. О. Лахач «Державна регламентація шлюбно-сімейних відносин у радянській Україні 1920 – 1930-их років».
2. І. О. Сердюк «Населення полкових міст Лівобережної України середини XVIII ст.: історико-демографічний вимір (на прикладі Ніжина, Переяслава і Стародуба)».
3. Г. В. Радіонова «Тоталлогічний вимір феномену гри».

На базі історичного факультету протягом 2010 року проведені такі наукові форуми:

1. Шостий Всеукраїнський науково-практичний семінар «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання» (25-26 березня 2010 року).
2. Актуальні проблеми релігієзнавства (20 жовтня 2010 року).

Серед здобутків наших науковців слід відзначити те, що доцент кафедри історії України В. О. Коваленко у 2010 році отримала премію першого ступеня у номінації «Краща наукова стаття» у IV Національному конкурсі публікацій з теми гончарства «Кегоке», який проводила НАН України. Нею було зініційоване підписання угоди про співробітництво між кафедрою історії України ПНПУ та кафедрою географії та геології Білгородського державного університету (Російська Федерація). У 2010 році знов таки за ініціативою О. В. Коваленко було укладено договір про археологічні дослідження на місці Свято-Успенської церкви в селі Лютенька Гадяцького району Полтавської області між Спільною археологічною експедицією ПНПУ і Полтавського краєзнавчого музею та релігійною громадою Успенської церкви УПЦ. Договір уже реалізований.

У 2010 році діяли укладені угоди про міжнародне співробітництво між кафедрою історії України та з Саскачеванським університетом імені Святого Томаса (Канада) і Німецько-українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина).

Важливою складовою підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних вирішувати найактуальніші завдання науки і освіти, є науково-дослідницька робота студентів. Гідно підтримує естафету наукового руху студенів попередніх поколінь створене 12 вересня 2006 року студентське наукове товариство (СНТ). Основною метою діяльності СНТ є виявлення здібних і творчо мислячих студентів, залучення їх до наукової діяльності. Ініціатива студентів і підтримка з боку деканату та кафедр – два детермінуючих фактори становлення СНТ як якісно нової, власне студентської самоврядної структури.

Саме з ініціативи СНТ відбулася вишівська студентська наукова конференція «Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка в особах». Великий обсяг роботи щодо підготовки до друку матеріалів цієї конференції здійснила магістрантка А. О. Єрмолаєва.

Дослідницька робота студентів концентрується навколо проблемних наукових груп. На п'яти кафедрах факультету станом на 1 січня 2011 року їх налічується 34 з кількістю учасників 308. Кожна кафедра є осередком наукової роботи студентів, забезпечує реалізацію пошукових інтересів науковців-початківців.

Результати студентської науково-дослідницької роботи представлені у їх публікаціях. Протягом 2010 року студентами-істориками опубліковано 88 наукових праць. Основна маса публікацій здійснена у «Збірнику матеріалів XIII студентської наукової конференції історичного факультету, присвяченої 90-річчю від дня народження професора П. М. Денисовця». Важливо відзначити, що ряд студентів узяли участь у роботі наукових форумів поза межами Полтавського педуніверситету і відповідно там надрукували свої повідомлення.

На базі кафедри правознавства 15 квітня 2010 року пройшла III Всеукраїнська науково-практична конференція «Правозахисний рух: історія та сучасність» у роботі якої взяли участь 36 студентів і магістрантів нашого вишу. Матеріали конференції вже опубліковані окремою книгою.

Студенти і магістранти історичного факультету гідно представляють Полтавський педуніверситет на міжнародних і всеукраїнських конкурсах та олімпіадах. Так, в 2010 році студентка IV курсу Вікторія Морівець отримала диплом першого ступеня як переможець у Міжнародному молодіжному конкурсі наукових робіт, який проводився Всеукраїнським благодійним фондом «Україна – Свята Родина» за працю «Полтавська битва в геополітичний вимір сьогодення». Вона ж завоювала заохочувальний диплом на Всеукраїнському конкурсі студентських

наукових робіт у місті Херсоні за оригінальність наукового дослідження «Полівасалітетність як засадничий принцип дипломатії Пилипа Орлика».

Грамотою була нагороджена студентка V курсу Катерина Шабалтій за кращий результат у теоретичному турі Всеукраїнської студентської олімпіади з географії серед педагогічних університетів, що проходила в Переяслав-Хмельницькому.

Диплом отримав магістрант Ігор Перенесієнко за перемогу в номінації «Знавець джерелознавства та історіографії» на другому турі олімпіади з історії, що проходила у місті Харкові.

Студентка IV курсу Ганна Верменич була нагороджена грамотою за перемогу в II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади з культурології в номінації «Знавець історії культури» (місто Вінниця).

У даному збірнику матеріалів студентської наукової конференції вміщені повідомлення студентів і магістрантів історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету, а також студентів філіалу Державної установи вищої професійної освіти «Московський державний відкритий університет» у місті Волоколамськ Московської області (Російська Федерація), з яким наш факультет підтримує творчі зв’язки.

Кафедра історії України

Ю.С.Безсмертна, студентка IV курсу
(наук. кер. – доцент Демиденко Т.П.)

НАДІЯ СВІТЛИЧНА В ОПОЗИЦІЙНОМУ РУСІ 60-ИХ – 80-ИХ РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

Найчастіше про Надію Світличну згадують, коли говорять про її старшого брата — Івана Олексійовича Світличного, адже доля поєднала їх однією метою: боротьбою за людську й національну гідність.

І хоча сама Надія Світлична написала чимало літературних (переважно мемуарного спрямування), літературознавчих (передмови до книжок) та публіцистичних творів (статті, заяви, інтерв'ю), до цього часу не видано жодної її книжки. Як для Шевченківського лауреата — випадок унікальний за всю історію високої відзнаки.

Надія Світлична народилася 8 листопада 1936 року у селі Половинкіне Старобільськогорайону на Луганщині. В одному з інтерв’ю вона згадує: «Треба щось сказати про дитинство – я не знаю, що говорити, бо воно чомусь забулося. Була війна. Пригадуються якісь дуже окремі події. Наприклад, я пам'ятаю момент, як поранило брата. Брат мій, Іван Світличний, народився за сім років переді мною (20.09.1929 року). Між нами ще є сестра Марія, 1932 року. Вчилася в школі. Школу трохи пам'ятаю. В перший клас я не ходила, пішла одразу в другий, бо за старшими навчилася писати й читати. Ходила до сільської школи, де фахових учителів, по суті, не було. Вчили хто тільки міг».

Батьки Надії – Олексій Павлович (1910–1955) та Меланія Іллівна (1910–1994) були селянами з діда-прадіда. Надійка закінчила шість класів сільської школи, а потім вступила до єдиної у Старобільську української середньої школи № 1. 1953 року вона вступає на українське відділення філологічного факультету Харківського державного університету, через рік після закінчення цього ВНЗ братом Іваном, де її називали «маленькою сестричкою великого брата».

Після закінчення навчання працювала впродовж чотирьох років у місті Антрациті вчителем, завучем, директором середньої школи робітничої молоді. Потім – робота бібліотекарем у сусідньому селі Байдівка та в Половинкіному.

Із січня 1964 року Надія Світлична у Києві. Працювала вчителем української мови у вечірній школі, редактором

видавництва «Радянська школа», в Інституті педагогіки, на радіо, з 1968 року до арешту завідувала бібліотекою Київського холодокомбінату. В 1965 році, коли почалися арешти і серед арештованих опинився її брат Іван, згадує: «Тоді вже почали виганяти з роботи за прізвище. Так що в мене було понад тридцять записів у трудовій книжці».

Н. Світлична брала активну участь у роботі київського Клубу творчої молоді, близько зійшлася з А. Горською та іншими художниками. Разом із А. Горською започаткувала відродження національних свят, традицій і звичаїв. Стала одним з найактивніших поширювачів самвидаву: редагувала, передруковувала книги «Лихо з розуму» В. Чорновола, «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, «Собор у риштованні» Є. Сверстюка, заборонені поезії В. Симоненка, В. Стуса та інших. Після зіткнення з міліцією 22 травня 1967 року учасників зібрання біля пам'ятника Т. Шевченкові нею серйозно зацікавився КДБ. 8 листопада разом з І. Світличним, І. Дзюбою, Л. Костенко Н. Світлична підписали лист-протест П. Шелесту проти арешту В. Чорновола. 15 листопада вона була присутня на суді над ним.

Надія Світлична винесла на своїх плечах головний тягар подій, пов’язаних із трагічною загибеллю А. Горської у 1970 році. Саме вона знайшла у підвалі будинку в місті Василькові Київської області тіло художниці, допомагала в організації її похорону, в спорудженні пам'ятника на могилі. Після арештів 1972 року, відомих як «генеральний погром», Світличну майже щодня викликали на допити в КДБ у справі брата, проводили обшуки. Через десять років у спогадах «Погром з продовженням» Надія Світлична напише: «Але... 12 січня 1972 року я зовсім не почувалася щасливою. То вже пізніше, в концтаборі, зважуючи різні можливі варіанти своєї долі, я схилялася до твердої думки, що мені таки пощастило, що я пізнала ще й цю — без косметики, відверту сторону нашої «прекрасної» дійсності та пізнала справжню ціну волі».

Надію Світличну заарештували 18 травня 1972 року, тоді ж забрали до дитячого будинку її дворічного сина Ярему, якого жінка виховувала сама. Тільки завдяки наполяганням Л. Світличної хлопчика віддали бабусі в Половинкіне, а офіційне опікунство оформили на сестру Марію Олексіївну та її чоловіка.

Потім було читання 15-томної кримінальної справи. Особливо вразили Надію Світличну свідчення двоюрідної сестри, тоді вчительки в Половинкіному, яка, зокрема, безапеляційно стверджувала: «В тому, що Надія Світлична стала на шлях

антирадянської діяльності, винен її брат – Світличний Іван Олексійович, і тільки він». Але більшість свідків говорили зовсім інше, а Михайлина Коцюбинська закінчила дуже позитивну характеристику словами «... і я її дуже люблю».

«Вирок звучав, як обух, — безапеляційно і тупо, — чотири роки таборів суворого режиму», —згадувала Н. Світлична. З червня 1973 року почалось ув'язнення у концтаборі, який знаходився в селі Барашево Тельгушевського району Мордовії. У таборі разом з нею були І. Калинець, О. Сеник, С. Шабатура. Останніх півтора місяці ув'язнення Н. Світлична перебувала в Луганській в'язниці КДБ. Після звільнення вона разом із сином Яремою приїздить до Києва й тривалий час поневіряється без прописки й роботи, та, незважаючи на погрози, знайомиться із членами Української Гельсінської Групи. Один з меморандумів цієї організації називався «Про долю Надії Світличної», де йшлося про переслідування інакодумства в УРСР.

Восени 1976 року Надія Олексіївна зважилася надіслати до ЦК КПУ й уряду заяву — відмову від громадянства, мотивуючи цей крок жорстокою розправою над Л. Лук'яненком, П. Григоренком, В. Чорноволом, В. Стусом. Свій вибір пояснила так: «Нижче від моєї гідності бути громадянкою найбільшого у світі, наймогутнішого і найдосконалішого концтабору».

1977 року Надія Світлична вийшла заміж за Павла Стокотельного, прописалася й улаштувалася двірничкою в дитячому садку, але після чергового допиту її знову звільнили. У травні 1978 року народився син Іван. А вже у жовтні, з п'ятимісячним Івасем та восьмирічним Яремою спочатку виїхала до Рима, а 8 листопада того ж року прибула до США. Коли її зустріли в аеропорту в Нью-Йорку, згадує пан Титус Геврик, його до сліз уразило побачене: в руках Надійки плетений кошик з лози, в ньому — мішечок із сіном, а в мішечку — п'ятимісячний Івась... Перші півроку вона жила в родині Гевриків. Працювала перекладачкою в Гарвардському університеті. З 1980 року брала активну участь у роботі закордонного представництва УГГ, стала редактором-упорядником періодичного видання представництва. До неї сходилася вся інформація про репресії в Україні. До 1985 року Світлична регулярно видавала «Вісник репресій в Україні». Упродовж 1983-1994 років працювала в українській редакції радіо «Свобода», у 1989-1992 роках вела цикл передач «Шістдесятництво в Києві», 1992 року — радіожурнал «Надія», де розповідала про діячів новітнього українського культурного відродження. Виступала на Сахаровських слуханнях у Вашингтоні та Лондоні, у Конгресі США. 1985 року Світличну було позбавлено

радянського громадянства. Вона розшифровувала й розбирала передані з таборів матеріали й готувала їх до видання. Підготувала до друку та видала книгу В. Стуса «Палімпсести» (1986). Упорядкувала книжки Я. Лесіва «Мить», М. Руденка «За ґратами», твори М. Горбаля, Г. Снєгірьова, Ю. Литвина. Після смерті брата Івана разом із його дружиною Л. Світличною підготувала до друку книжку його творів «У мене — тільки слово» (1994) і збірник спогадів про І. Світличного «Доброокий» (1998), підготувала до видання його епістолярій «Голос доби» у двох книгах (2001, 2008). З 1994 року Світлична працювала в Українському музеї в Нью-Йорку, редагувала журнал «Віра», збирала кошти на пам'ятник О. Мешко, на Козацький хрест «Убієнним синам України» в урочищі Сандормох (Карелія). 1992 року започаткувала створення Музею шістдесятництва в Києві.

У 1994 році Іван і Надія Світличні були відзначені Національною премією України імені Тараса Шевченка. У травні 1998 року на будинку родини Світличних в селі Половинкіне було відкрито меморіальну дошку пам'яті Івана Світличного.

Надія Світлична померла 8 серпня 2006 у місті Матаван, штат Нью-Джерсі, США. 17 серпня 2006 року вона була похована на Байковому цвинтарі в Києві, неподалік від могил І. Світличного і В. Стуса.

На вечорі пам’яті, присвяченому 70-річчю від дня народження Надії Олексіївни Світличної – відомої правозахисниці та громадської діячки,на її адресу лунало багато теплих слів. Говорили, що «ця людина завжди показувала дорогу, давала надію, надихала своєю мудрістю і скромністю». Вірна сестра інтелектуального лідера шістдесятників – Івана Світличного,його сподвижниця в роки гонінь та переслідувань, вона своєю присутністю багато в чому визначила моральний клімат українського дисидентського середовища й закордонної діаспори у важкі часи боротьби за свободу і справедливість.

* * *

А. О. Єрмолаєва, магістрантка
(наук. кер. – проф. Бабенко Л. Л.)

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІВ ОРГАНАМ НКВС У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Оперативні та процесуальні документи архівно-слідчих справ мають виняткове значення для дослідження релігійних процесів, які відбувалися в Україні. Це зумовлено значною роллю спецслужб

у формуванні й реалізації політики державного атеїзму. Рішення і висновки цих органів впливали на формування державної політики.

Метою цієї статті є висвітлення головних причин, тенденцій і форм боротьби радянської держави із священнослужителями у післявоєнні роки.

Хронологічні рамки дослідження – 1944-1945 роки, коли на території звільненої від окупації Полтавщини розгорнули активну діяльність органи НКВС з виявлення колаборантів. Священики, котрі в роки окупації здійснювали службу у відкритих церквах, зараховувалися до останніх.

Незважаючи на початок сталінського курсу на лібералізацію державно-церковних відносин, фактично було відновлено радянську богоборчу політику довоєнного зразка. Основними її елементами були масове закриття діючих церков і монастирів, репресії щодо колишніх та діючих священиків, спрощення процедури ведення кримінальних справ відносно останніх тощо. Однією з політичних тенденцій 1930-их років стали зусилля співробітників УНКВС із фабрикації неіснуючих масових «контрреволюційних організацій» церковників. Справи, де фігурантами виступали священнослужителі, не зникли з порядку денного і в перші дні радянсько-німецької війни, хоча очевидною була необхідність розв’язання першочергових воєнних проблем.

Така ситуація зі свободою совісті в країні викликала в значної кількості священнослужителів сподівання на позитивне вирішення наболілого питання в разі переможного наступу гітлерівської армії й повалення сталінського режиму. Та ці надії йшли врозріз з ідеологічною доктриною нацизму стосовно завойованих територій. Безумовно, використання релігійного чинника становило невід’ємну частину німецько-фашистського плану нападу на СРСР, проте агресори з презирством ставилися до всього слов’янського і сприймали православ’я, за влучним висловом В. Войналовича, як «барвистий етнографічний ритуал». З метою встановлення контролю за діяльністю всіх релігійних конфесій, використання релігійних організацій для зміцнення влади німецької адміністрації й послаблення радянських впливів окупанти декларували політику захисту «християнської культури, віри та церкви».

Між тим, дослідники Н. Стоколос, О. Лисенко та інші підкреслюють, що вказівки німецької директиви від 20 липня 1941 року про дозвіл створення Української автокефальної церкви й інших конфесійних об’єднань мотивувалися загарбницькими, імперськими цілями, а не якоюсь особливою прихильністю до українців і їх національних домагань у церковно-релігійній сфері.

Проте все ж політика окупаційної влади дала змогу відродитися православним громадам, повернула в їх користування храми, вилучені радянської державою, ще в 1920 – 1930-их роках. У Полтаві також були відкриті богословські курси для підготовки священиків.

Сформована в період окупації мережа православних інституцій після визволення області була піддана радикальній чистці. На звільнених від окупантів територіях почався інтенсивний пошук колаборантів. Головними документами, що регламентували поточну оперативно-чекістську роботу, були постанова НКВС № 64 від 18 лютого 1942 року, якою визначалися пріоритетні об'єкти боротьби спецслужб на місцях та директива НКВС «Про організацію агентурної оперативної роботи у містах і районах, визволених Червоною армією від військ противника» № 33 від 26 січня 1943 року. Серед заарештованих на Полтавщині у 1944 – 1945 роках стаття 54-1 Кримінального кодексу УРСР (зрада Батьківщині) була інкримінована священику Преображенського собору в Полтаві І. Т. Ручкіну, священику Святотроїцької церкви у місті Лубни І. В. Вдовенку, протоієреві В. Беневському, священику села Зубівка Миргородського району В. О. Миголю та ще багатьом духовним особам. Такі звинувачення були продиктовані підозрами у співробітництві з гестапо, німецькою розвідкою, видачі комуністів тощо. Проте в ході слідства більшість висунутих звинувачень не знайшли свого конкретного підтвердження. Також до звинувачених священиків застосувалися статті 54-10 та 54-11 Кримінального кодексу. Добре відомі з довоєнних часів, вони виконували універсальну функцію – карали за антирадянську агітацію та пропаганду. Для НКВС стали синонімами поняття «священик» і «антирадянська діяльність».

В архівно-слідчих справах знаходимо чимало звинувачень у «буржуазному націоналізмі» священнослужителів УАПЦ. Зокрема, священик з Новосанжарського району В. О. Ткач звинувачувався в тому, що восени 1942 року влаштував «панахиди пам'яті учасникам петлюрівської банди Макаренка та іншим бандитам», яких він називав «борцями за Україну», – констатується в звинувачувальному висновку. Миргородському священикові Т. І. Марюті інкримінувалося проведення особисто, «а також через священиків політики виховання віруючих у націоналістичному дусі», здійснення церковної служби українською мовою.

Восени 1945 року мав місце рецидив організованої «шпигуноманії», який вилився у справу «антирадянської організації українського автокефального духовенства» з центром у Києві. У постанові про пред'явлення звинувачення Т. І. Марюті, визнаному

причетним до неї, знаходимо красномовне підтвердження загальнодержавної стратегії на знищення поліконфесійності в Україні: «Організація ставила своєю метою боротьбу з патріаршою церквою зокрема і в цілому проти політики Радянської держави стосовно створення патріаршої церкви на Україні, а не Української автокефальної. Відновлення автокефальної церкви потрібно було їй як одне з вогнищ поширення націоналізму на Україні».

Отже, радянська держава, вступивши в конфлікт із віруючими, спровокувала пошуки духовенством альтернативних гарантів забезпечення свободи совісті. Антибільшовицькі декларації німецької окупаційної влади в галузі релігії породили ейфорію у значної кількості священиків, сподівання на реалізацію національної ідеї шляхом утвердження автокефальної церкви. Ліквідація окупаційного режиму викликала нову хвилю репресій проти духовенства. Чекістські органи продовжували залишатися дієвим засобом її реалізації.

* * *

І.В. Коваленко, студент ІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Коваленко О.В.)

ВЗАЄМОДІЯ САРМАТСЬКИХ ПЛЕМЕН З АНТИЧНИМИ МІСТАМИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

У III столітті до н. е. в поволзько-приуральських степах сформувався союз кочових іраномовних племен — сарматів, який спустошливим ураганом пронісся Приазов'ям та Північним Причорномор'ям, витіснивши скіфів на Кримський півострів. Хоча сарматам і не вдалося подолати родоплемінну відособленість, консолідуватися в єдиний етнос та створити власну повноцінну державу, вони активно діяли на історичній арені протягом шести сторіч (до початку V століття н. е.), залишивши сліди своєї діяльності на величезній території: в Західному Казахстані, Приураллі, Поволжі, Подонні, Калмикії, на Північному Кавказі, в Прикубанні, в степах України, в Криму, Румунії й Угорщині.

Сармати, як і скіфи, активно взаємодіяли з античними колоніями Північного Надчорномор'я. Відносини сарматських племен із греками розгорталися у три етапи, які коротко можна схарактеризувати так :

1. Початковий, етап, що характеризувався невтручанням у внутрішні справи полісів: це були поодинокі набіги задля збагачення.

2. Військовий, етап дістав назву через активні війни сарматів і полісів, грабунок, збір данини та втручання у внутрішню політику міст-держав.
3. Міксаційний, етап виділяється особливим політичним впливом сарматів на поліси, що прослідковується в частковій осілості сарматів у містах, які проте не еллінізувалися.

У III столітті до н. е. відчутного впливу сарматів на поліси не спостерігалось, бо їм потрібно було закріпитися у Приазов'ї. Вже на початку II століття до н. е. ця взаємодія змінила свій характер. Соціально-економічний характер взаємодії полісів зі скіфами змінився військово-данинницькою взаємодією із сарматами. Взаємовплив сарматів і греків розглянемо у чотирьох аспектах: економічному, політичному, соціальному та культурному.

Як відомо з Ольвійського декрету на честь Протогена, «сармати вимагали данину із полісів, кочували, рідко становились на стійбище. Збирання данини нерідко супроводжувалося «збиранням» полонених, яких майже не використовували самі, а продавали тим же грекам». Сармати взагалі вважалися досить добрими воїнами, але за різними свідченнями сильно зловживали алкоголем, тому і їх позиція в Північному Причорномор'ї буда досить суперечливою через різнопланові дії. Вони нападали то на поліси, то, навпаки, захищали їх. Війська сарматів були розбиті Мітридатом VI Євпатором, який потім захищав землі від Херсонесу до Пантікапею, але поки Рим не кинув оком на ці території, й послав сюди Луція Корнелія Суллу . Мітридат, зрозумівши, що самому не впоратися, звернувся до сарматів за допомогою та отримав її. Так почалася друга сторона взаємодії римлян і сарматів.

Початок нового етапу взаємодії яскраво засвідчують відомості, наведені Овідієм на зорі нашої ери: «…Я живу на сарматському узбережжі, що межує з грубими гетами, великий натовп сарматського племені роз'їжджає на конях…. по дорогах… Нас ледь-ледь захищає фортеця, але й у середині мурів викликає страх натовп варварів, перемішаний з греками, бо ж варвари живуть разом із нами без будь-якої різниці й займають більшу частину осель…». Ці дані свідчать про те, що сармати вже на початку нашої ери почали поселятися разом із греками в містах, проте не масово, і такого утворення, як «калі піди», не виникло. Зміни соціального життя полісу відбувалися на третьому етапі взаємодії, саме тоді у суспільстві розпочинається розклад класичного елліністичного устрою, що супроводжувалося частковим злиттям сарматських та елліністичних устроїв суспільства.

Активні елліністичні процеси у Передкавказзі, пов'язані із міграційною хвилею аланів, що поширилася і на їх відносинах,

передусім із Боспором. На думку Р. Рейди небезпека для держави з'явилася ще в середині 30-их років. А вже близько 239 року Боспорське царство зазнає безпосередньої агресії: було розгромлено Горгіпію, близько 250-251 років зруйновано Танаїс. Урешті, у 50-их роках III століття – 270 року варвари встановили контроль над більшістю територій Північного Надчорномор'я.

Якщо говорити про культурні взаємовідносини, то різниця між скіфами та сарматами була очевидною. Досить рідко став проявлятися зооморфний стиль у сарматів , вони вже перейшли частково до антропоморфного, за чим ми можемо говорити про зовнішній вигляд сарматів . Упав рівень замовлень ремісничих та ювелірних виробів у греків, сармати не мали такої жаги до коштовностей , як скіфи. Це пояснюється тим, що сармати могли все «взяти» у греків, оскільки набіги були звичним явищем. Сармати не мали захоплення культурою еллінізму, тому і нищили міста, якщо ті не платили данину.

Процеси взаємозв'язку двох етносів пояснюються багатьма явищами. Греки з кінця III століття до н. е. потрапили у стадію занепаду полісів, торгівля з кочівниками вичерпала себе, також посилилася диференціація в соціумах полісів. Водночас сарматів витіснили араби з етнічної території, й вони були змушені переміститися на Кавказ, а потім до басейну Дону, де складається останнє сарматське угрупування. Серед основних причин інтенсифікації контактів варварів з античними центрами регіону слід назвати також організацію та проведення грабіжницьких походів на територію провінцій Римської імперії.

Ця проблема знаходиться в сфері інтересів античної історії й дослідженні варварського населення таких учених як Д. Самоквасов, Н. Берлізов, В. Єременко, Л. Суботін, А. Гудкова, Е. Симонович, А. Васильєв, А. Симоненко, Б. Лобай, Р. Рейда. Вона є складовою більш широкої проблеми етнічних реконструкцій доби великого переселення народів, відносин Риму, східних германців та сармато-аланів. Водночас констатуємо неповне дослідження теми в історіографії.

* * *

І.К.Кордіяк, магістрант
(наук. кер. – доцент Демиденко Т.П.)

«ЛИХО З РОЗУМУ» В. ЧОРНОВОЛА ЯК ЗРАЗОК ПІДЦЕНЗУРНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ 60-ИХ РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

Ще донедавна діяльність опозиції в Україні у другій половині 50-их – 80-ті роки минулого століття практично не мала ніяких перспектив належного висвітлення. Розпорошеність архівних

матеріалів, відомчі підходи до їх опрацювання, суперечливість свідчень учасників тих подій обмежували можливості наукових узагальнень. Інформація про незаконно засуджених, ув'язнених і засланих за власні переконання людей стала доступною після здобуття незалежності України. У когорті політв'язнів радянського режиму зазначеного періоду особливою значущістю виокремлюється постать відомого борця за свободу національного розвитку, правозахисника В'ячеслава Чорновола.

В. Чорновіл свідомо вибрав шлях бунту, безкомпромісної боротьби з радянським державним тоталітаризмом. Спонукою до збору і класифікації приголомшливої інформації про репресії, арешти, переслідування в УРСР стала для В. Чорновола очевидна правова необґрунтованість арештів українських інтелігентів у 1965–1966 роках.

Перші українські самвидавчі збірники документів «Правосуддя чи рецидиви терору?» (січень-березень 1966 року) та «Лихо з розуму» (портрети двадцяти «злочинців»)»(квітень 1967 року), впорядковані В. Чорноволом у Львові, разом із працею І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» викликали не лише широкий резонансу тогочасному радянському суспільстві, а й набули розголосу в світі.

«Правосуддя чи рецидиви терору?» складається зі вступного звернення до тодішнього Першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста, супровідного листа до Прокурора УРСР та голови КДБ УРСР, власне авторського тексту із семи розділів та понад двадцяти додатків документальних матеріалів. В. Чорновіл детально аналізує закриті суди як елемент радянської законності й приходить до висновку, що тоталітарна радянська система,порушуючи конституційні права людини, продовжує антидемократичну політику.

Поява книжки В. Чорновола «Лихо з розуму» стала переломною подією у ставленні західного світу до українського питання. Зібравши достовірні біографічні дані про двадцять жертв «першого покосу» 1965 року (Михайла і Богдана Горинів, Панаса Заливаху, Михайла Масютка, Святослава Караванського, Михайла Осадчого та інших), зокрема, про їхнє перебування в таборах та творчу діяльність (листи, звернення, літературні й художні твори), В. Чорновіл підготував збірку, яка стала наочним підтвердженням беззаконня влади в переслідуванні інакомислячих. Ця збірка була однією з перших спроб систематизації дисидентської самвидавчої літератури. До збірки ввійшли також списки в'язнів Дубравлагу (Мордовських таборів) – учасників боротьби за незалежність України 1942–1954 років, а також українців, засуджених за

релігійні переконання. Як і у випадку з поширенням збірника документів «Правосуддя чи рецидиви терору?», В. Чорновіл прагнув широкого розголосу своєї праці «Лихо з розуму», надіславши її державним діячам та депутатам Верховної Ради УРСР П. Шелесту, В. Нікітченку, О. Гончару і В. Касяну у формі відкритого листа.

Правозахисні дослідження В. Чорновола були першими закордонними публікаціями матеріалів українського Руху Опору 1960-их років з авторським підписом. Така велика кількість матеріалів з такою сильною й переконливою аргументацією примусила західний світ звернути увагу на українську проблему.

Реакція української діаспори на книгу «Лихо з розуму» згодом передавалась авторові такими словами: «Це було як грім з ясного неба. Хоч ішлося про арешти і тюрми, ми все ж раділи: є молода Україна! Вона живе й бореться!». Уже в листопаді 1967 року уривки з книги почали передавати радіостанції «Свобода», «Голос Америки», «Рим», Сі-Бі-Сі (Канада), вони передруковувалися журналами «Визвольний шлях» (Лондон), «Сучасність» (Мюнхен), газетами «Вільне слово», «Гомін України», «Канадійський фермер». Інформаційна служба «Смолоскип» (США) надала ці матеріали для передруку таким газетам, як «WashingtonPost», «SundayBulletin», «NewYorkDailyNews» (США) та «Gazett» і «Telegram» (Канада). Українською мовою книжка вперше вийшла 1967 року, а у 1968 році – англійською, 1974 року – французькою, зробивши відомими у світі багатьох українських інакодумців.

Оприлюднені В. Чорноволом факти не сприяли міжнародному іміджу СРСР, адже ці матеріали в західній пресі були надруковані на початку 1968 року, проголошеного ООН Міжнародним роком прав людини. У цей час значно активізувалися політичні кола української діаспори, особливо в Канаді. У березні 1968 року, під час проведення в Монреалі Міжнародної Асамблеї ООН з прав людини, на її адресу надійшла петиція про порушення прав людини в УРСР, яку підписали півтори тисячі осіб. Відтепер ці надіслані безпосередньо з України, документально вкомплектовані матеріали не можна було ігнорувати.

В. Чорновіл довів світові особливу затребуваність професії журналіста, особистим прикладом показав, що пером часом можна домогтися більше, ніж зброєю. Саме після появи книги «Лихо з розуму» різні світові організації звернули увагу радянської влади на порушення прав людини в СРСР. Влада змушена була звільняти з таборів та психлікарень борців за волю. Декому з них удалося виїхати на Захід, зокрема, В. Буковському,Л. Пироґову, Л. Плющу, П. Григоренку, В. Морозу та іншим.

За книгу «Лихо з розуму» В. Чорновола на батьківщині було ув'язнено. Та за неї ж у 1968 році він був удостоєний Міжнародної журналістської премії (Великобританія), а у 1996 році за цю та інші правозахисні праці В'ячеславові Максимовичу було присуджено Державну премію імені Т. Шевченка в галузі публіцистики.

* * *

В.Р. Литовченко, студентка І курсу
Аграрного коледжу і права ПДАП
(наук. кер. — доц. Оснач В.Ф.)

І.Ф. ПАВЛОВСЬКИЙ — ОДИН ІЗ ДОСЛІДНИКІВ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ

На території Полтавщини з найдавніших часів розгорталися важливі історичні події. Ось чому історія цього краю завжди приваблювала дослідників. Безумовно, чільне місце у списку вчених-істориків тут належать Івану Францовичу Павловському, який вивченню історії Полтавщини, головним чином на основі архівних матеріалів, присвятив майже півстоліття. Список монографій, статей, повідомлень, що належать І.Ф.Павловському (а їх близько 150) свідчить про глибокий інтерес науковця до найрізноманітніших сторін історії колишньої Полтавської губернії.

Павловський, перш за все, — видатний історик. Це безперечно. І справа тут не в кількості публікацій. Найважливіше — зібрано значний фактичний архівний матеріал з історії Полтавщини (і не тільки з місцевих архівів, а й з центральних).

Після закінчення Полтавської гімназії І.Ф.Павловський вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, який закінчив у 1874 році, і протягом 35 років він викладав історію в Полтавській військовій гімназії, а потім в Полтавському Петровському кадетському корпусі. Викладацька робота у військовому навчальному закладі ("гніздечку Петровому"), русифіковане оточення, офіційні історичні концепції накладали свій відбиток на праці вченого.

Початок активного дослідження І.Ф.Павловським історії Полтавської битви припадає на 90-ті роки XIX століття. Однією з перших друкованих праць була видана у Полтаві в співавторстві з В.Старковським брошура "Полтавська битва". У цей період І.Ф.Павловський вивчає архівні матеріали. У першу чергу він відпрацьовував місцеві архіви. Мабуть, ніхто з полтавських істориків не присвятив стільки уваги вивченню архівного матеріалу, як він.

З метою продовження наукової роботи І.Ф.Павловський виїжджає до Москви та Петербурга. Він працює в Академії мистецтв, Імператорський публічній бібліотеці, Академії наук, в Артилерійському і Румянцевському музеях, в архіві Міністерства іноземних справ Росії. Невтомний дослідник зібрав чимало цінних документальних та ілюстративних фактів для майбутніх праць. Водночас чимало матеріалів автор одержав зі Швеції.

На основі зібраних архівних матеріалів І.Ф.Павловський видав кілька праць про боротьбу українського і російського народів зі шведами. Серед них важливе місце займає "Битва під Полтавою 27 червня 1709 року і її пам’ятники", що була видана в Полтаві в 1908 році, а потім — другим, виправленим, доповненим виданням — у 1909 році.

Ця праця свого часу була однією з кращих за кількістю фактичного матеріалу. Автор використовує 126 малюнків, Окрім викладу історичних подій, є також огляд творів О.Пушкіна, Н.Мерзлякова, П.В'яземського та інших авторів, присвячених подіям 1709 року. Безперечний інтерес становлять і вміщені в книзі історичні довідки про пам'ятники, присвячені Полтавській битві, список літератури про її історію, офіційні документи того часу.

З 26 червня по 18 липня 1908 року І.Ф.Павловський перебував у відрядженні в С.Петербурзі, був представлений імператору Миколі II. Історик подарував цареві літературну працю "Битва під Полтавою 27 червня 1709 року і її пам’ятники".

Вивченню теми полтавський вчений присвятив ще кілька монографій та статей. Кожна з них містила маловідомі або зовсім невідомі до того часу матеріали. Серед них можна назвати такі: "Шведська могила", "Облога Полтави шведами у зв’язку з Північною войною", "Щодо історії Шведської могили. Капітал І.С.Судієнко та його духовний заповіт" та інші.

Можливо, літературні твори та робота в архівах стали основою для чергової сторінки в діяльності І.Ф.Павловського — створення музею Полтавської битви.

Вже у 1895 році в статті, надрукованій у часопису "Історичний вісник", І.Ф.Павловський ділиться міркуваннями про відкриття такого музею . У монографії "Битва під Полтавою 27 червня 1709 року і її пам’ятники" історик пише: "Навряд чи потрібно говорити про користь такої установи: зібрати в єдине все, що тільки можливо, подати повну картину цієї битви, що мала величезний відгук і в народній поезії, і в художньому, і в літерному мистецтві, заслуговує, безперечно, повного співчуття".

Створенню музею передувала велика підготовча робота. Ще на початку 50-х років XIX століття кадетський навчальний табір було

перенесено з берегів Ворскли на поле битви. У 1853-1854 роках кадети під керівництвом викладача Коллерта відновили частину укріплень, які використовувались під час війни зі Швецією. На початку XX століття підготовка по створенню музею активізувалась.

16 жовтня 1904 року директор Полтавського кадетського корпусу генерал-майор О.П.Лотоцький направив листа до редакцій полтавських газет з проханням вмістити таке оголошення:

"Музей Полтавской виктории.

Война с Японией привлекает в настоящее время все вшімание обшества на действие защитников Порт-Артура и Маньчжурской армии, почему казалось бы несвоевременно поднимать новые вопросы. Близится однако время 200-летия Полтавской виктории. Зта виктория положила основание могущества Росии на Западе — в Европе. Ныне мы переживаем эпоху, имеюіцую задачей положить такое же твердое основание нашего могущества на Дальнем Востоке, в Азии. Таким образом, наша эпоха завершает дело, начатое Великим Петром. Ко времени 200-летия Полтавской виктории в 1909 году задача будет выполнена, и Россия вправе будет оржественно праздновать 200-летний период своей Государственной жизни, в течении которой наше могущество распространилось от Балтийского моря до Великого океана.

Желая к этому времени, а оно уже не далеко, составить музей Полтавской битвы при Шведской могиле, Преосвященний Иоанн, епископ Полтавский и Переяславский и председатель Полтавской губернской ученой архивной комиссии, директор Петровского Полтавского кадетского корпуса генерал-майор Потоцкий собирают все относящееся к этой эпохе и почтят благодарностью всякое приношение, имеющее связь с ней. Посылки просят адресовать: Преосвященному Иоанну или директору кадетского корпуса".

Активно працювали кадети Полтавського корпусу. Під керівництвом І.Ф.Павловського кадет Квятковський намалював картину «Шведська могила». За оригіналами гравюр та пам'ятників Полтавської битви кадети створили цілу серію малюнків, яка потім була використана в експозиції музею.

У 1906 році з ініціативи групи вчених (дійсного члена Петербурзького археологічного інституту, викладача історії Полтавської духовної семінарії В.О.Пархоменка, І.Ф.Павловського, видатного лікаря-психолога О.Ф.Мальцева та інших, при підтримці єпископа Полтавського і Переяславского Іоанна (І.К.Смирнова) було створено Полтавський церковний історико-археологічний комітет, а при ньому — унікальний музей старовини — Полтавське

древньо-сховище. Одночасно зі збором експонатів для цього культового музею збирали картини, гравюри, плани, схеми, зброю та інше для майбутнього музею Полтавської битви. Його вирішили розмістити в реконструйованій Сампсоніївський церкві на полі битви.

Під час засідання церковного історико-археологічного комітету 13 березня 1907 року було заслухано доповідь І.Ф.Павловського "Про заходи щодо створення музею на полі битви". Було прийнято рішення будувати окреме приміщення та надати зі свого фонду фінансову допомогу 2 вересня 1907 року автором реконструкції Братської могили російських воїнів та церкви була здійснена закладка фундаменту музею Полтавської битви. Будівельні роботи велися під керівництвом інженера С.Носова. Головним підрядчиком виступив С. Бахмутський.

Будівництво успішно завершили і музей відкрили 26 червня (9 липня) 1909 року. Закономірно, що з того часу й до його закриття в 1918 році директором був І.Ф.Павловський. У 1910 році історик видав "Каталог музея Полтавской битвы на Шведской могиле".

Незважаючи на всі перепони, офіційні побажання, І.Ф.Павловський, як свідчать факти, намагався об'єктивно подавати історію Полтавської битви 1709 року. В експозиції музею були портрети Мазепи, Карла XII, інших учасників битви.

Такий далеко неповний перелік напрямків діяльності І.Ф.Павловського у дослідженні історії Полтавської битви.

* * *

В. С. Морівець, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)

БЕНДЕРСЬКА КОНСТИТУЦІЯ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

«Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького», відомі більше як Конституція Пилипа Орлика, або Бендерська Конституція, є однією з ключових пам’яток суспільно-політичної думки XVII –XVIII століття.

Із часу опублікування Бендерської Конституції (1847 рік – латиномовний, 1859 рік – україномовний варіанти) вона стала предметом пильної уваги вчених, а останні 15 років – предметом жвавих наукових дискусій стосовно контраверсійних проблем, як-от: джерельне підґрунтя, юридично-правовий зміст, чинники й підстави прийняття, дієвість та ін. У нашій розвідці спробуємо розкрити сутність перших двох.

У науковій літературі відсутній єдиний погляд на правовий характер «Пактів…». У цьому розрізі можемо виокремити чотири основні підходи:

1. «Пакти…» є конституцією, яка визначала модель майбутньої української держави. Зокрема, О. Оглоблін стверджував: «Це був державно-правовий акт, що мав бути конституцією України …»;

2. Цей нормативно-правовий акт є договором між українськими політичними силами. Такої думки дотримувалися Д. Яворницький («договір запорожців-виборців з новим гетьманом на еміграції – Пилипом Орликом»), О. Субтельний («Уперше новообраний гетьман уклав зі своїми виборцями угоду, де були чітко визначені умови, на яких він перебирав владу»);

3. «Пакти…» є маніфестом «державної волі української нації перед цілим культурним світом…» – таке бачення правової природи документа запропонували Н. Полонська-Василенко та В. Шевчук;

4. М. Грушевський, розглядаючи характер «Пактів…» 1710 року, зазначає, що це була хартія, «определявшая международное положение Украины и внутреннюю политику».

Як бачимо, в українській історіографії не склалося загальноприйнятого погляду на правовий характер цього документа. Проте, слід зазначити, що практично всі дослідники наголошують, що «Пакти…» не були суто емігрантським твором, а відображали розвиток української політико- правової теорії та практики і розроблялися як документ, котрий регулюватиме конституційні питання у Військові Запорозькому після виходу зі складу Московії.

На нашу думку, документ є конституцією, оскільки відповідає ознакам Основного Закону держави: встановлює захист людини, її природних прав і свобод; у засадах – принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову; народ є джерелом державної влади; конституція має найвищу юридичну силу по відношенню до актів державної влади; конституція становить собою компроміс інтересів різних частин суспільства, своєрідний суспільний договір у письмовій формі, що забезпечує чітке виконання умов угоди, однозначне тлумачення її положень.

У науковій літературі існує кілька поглядів на джерела «Пактів…». М. Костомаров указував на подібність документа з договорами Війська Запорозького з Російською державою другої половини XVII століття О. Оглоблін та М. Василенко стверджували, що головним джерелом пам’ятки слід уважати українську політичну та правову думку цього періоду. О. Пріцак, В. Бадяк та М. Рогович уважають головним джерелом документа

західноєвропейську політичну й правову думку. О. Субтельний і В. Горобець зазначають, що цей документ був складений за зразком пакта конвента (конституційні акти у Речі Посполитій, що укладалися як договір між сеймом та королем при обранні останнього). Л. Шендрик та О. Янович доводять, що «Пакти…» є наслідком майже тисячолітнього розвитку державно-правової думки в Україні й засвідчили високий рівень політичної культури українського народу. На нашу думку, «Пакти…» систематизували положення української політичної й правової думки, оскільки автори документа були політично досвідчені та добре знайомі з вітчизняним державотворчим досвідом.

Якщо розглядати набутки українського конституціоналізму та суспільно-політичної думки на час прийняття «Пактів…», то варто вказати на літописні згадки про так звані «ряди» князя і віча в добу Київської Русі. «Руська Правда» кодифікувала карне право й повноваження місцевої адміністрації, не регламентуючи питання влади на Русі.

Литовське князівство створило своїми шляхетськими привілеями прецедент обмеження влади князя й базу для подальшого оформлення владних структур. Зокрема, за привілеєм 1492 року шляхетсько-аристократична Рада брала під свій контроль законодавчі та зовнішньополітичні повноваження великокнязівської влади .

У Речі Посполитій XV–XVII століть практикувався договірний принцип державотворення, що втілилось у розвинені й конституційній творчості парламенту, насамперед у Генріхових артикулах 1578 року, інших документах конституційного характеру постійної дії та тимчасового характеру – пакта конвента, що вкладалися представниками шляхти, духовенства та деяких міст із кожним новообраним королем .

Ідеї про договірний характер держави, монарха як єдино можливого легітимного главу держави, а також станової демократії, що разом становили основу змішаної форми правління, активно пропагувалися українськими мислителями другої половини XVI–XVII століття, зокрема Христофором Філалетом, Петром Могилою та іншими. Українська революція середини XVII століття не привела до суттєвих змін у цьому ідейному комплексі. Гетьман будував станову державу, хоча й мусив зважати на значну соціальну мобільність, що виникла внаслідок війни, а частково навіть заохочувалася козацьким урядом.

Важливою для політичної та правової думки Війська Запорозького була проблема принципів формування, структури, повноважень і взаємодії органів влади автономії. Головними

документами, що, з одного боку, зафіксували розвиток та головні положення української політичної й правової думки щодо цієї проблеми, а з іншого – визначили на основі цього відповідні правові норми, стали договори Війська Запорозького з Російською державою. Поступово ці договори обмежували автономію України і засвідчували все більший іноземний вплив на українські державотворчі процеси. У цей час повністю викристалізовуються абсолютистська та аристократично-демократична течії в українській політичній думці. Причому репрезентантами першої були майже всі гетьмани Війська Запорозького другої половини XVII – першої половини XVIII століть. Представником другої стала старшина, яка претендувала на керівну роль у Військові Запорозькому. Ще однією проблемою української політичної та правової думки другої половини XVII – початку XVIII століття було визначення параметрів існування Запорозької Січі, яка поступово перетворилась на самодостатній політичний чинник. Існувало три погляди на правову природу Запорозької Січі, що на теоретичному рівні визначалося також як ідея територіального устрою української автономії – як унітарного (адміністративна частина Війська Запорозького), федеративного (самостійний політичний організм, що на рівних з Військом Запорозьким правах очолюється гетьманом) та конфедеративного утворення. Відсутність традиції компромісного вирішення питання про територіальний устрій української автономії між гетьманським урядом і Кошем стало однією із причин необхідності визначення статусу Запорожжя у Бендерській Конституції.

Отже, «Пакти…» систематизували здобутки української політичної та правової думки і були органічним її продовженням, результатом тогочасних політичних реалій. Звичайно, не можна відкидати впливу на формування документа іноземних нормативно-правових актів та західноєвропейської правової й політичної думки, проте саме сукупність прецедентів, ідей і правових пам’яток місцевого походження стали основним джерелом Конституції Пилипа Орлика.

* * *

М. Пащенко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Гавриш П.Я.)

МИРГОРОДЩИНА В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941 – 1945РОКІВ

Велика Вітчизняна війна 1941-1945 років є однією з важливих сторінок в історії Миргородщини. Період окупації краю нацистами займає провідне місце у наукових розвідках істориків і краєзнавців.

З цієї теми багато матеріалів публікували краєзнавці О. Я. Герасименко, М. А. Брага, В. П. Клименко, Г.В. Бабич, А. М. Фесенко та інші. Все ж і нині тема залишається недостатньо дослідженою. У науковій та публіцистичній літературі, не кажучи вже про художню, детально висвітлюється, як правило, героїзм радянських воїнів і партизанів, звірства фашистів на окупованій території. Але залишається багато нез'ясованих питань, трапляються неточності, суперечливе й однозначне трактування подій. Матеріали про період окупації Миргородщини висвітлюються краєзнавцями переважно лише у зв'язку з партизанською боротьбою та визволенням краю від фашистів.

Вихор війни досяг меж Миргородщини у вересні 1941 року, а перші бомби з літаків фашисти скинули на Миргород 4 липня. Через місто на схід углиб Радянського Союзу пролягав один із потоків евакуації людей, машин, тракторів, обладнання, худоби. На базі миргородських медичних закладів були влаштовані військові госпіталі, які з перших днів війни приймали з фронту поранених. 14 вересня 1941 року у другій половині дня, німці захопили Миргород. У фронтових зведеннях тих днів повідомлялося, що в ході запеклих боїв радянські війська залишили важливий районний центр – Миргород. У місті встановлюється окупаційний режим, який німці називали «новим порядком». Він тривав 734 дні.

Тяжко жилося мешканцям Миргородщини у часи окупації. Фашисти грабували все, що можна було взяти, – продукти харчування, сировину, культурні цінності, катували і знищували людей. Лише за три дні – 13, 14, 15 листопада 1941 року – на околиці Миргорода гітлерівці розстріляли близько 400 мешканців міста. Такий же жахливий масовий розстріл фашисти вчинили 12 листопада 1941 року у Великій Обухівці. Вони спалили 12 середніх та початкових шкіл району, пограбували і знищили міську бібліотеку й два музеї, близько 15 фабрично-заводських підприємств з обладнанням, 4 медичних заклади, дитячі садки та ясла, були ліквідовані пошта і телеграф.

Для підтримки свого «нового порядку» фашисти установлюють, крім військової, цивільну та місцеву адміністрацію. В центрах адміністративного округу – дебіту – діяли міські управи, очолювані бургомістром. У районах, що не були центром округу, функції цивільної влади здійснювали районні шефи з відповідними штатами та районні голови, у селах – старости. Допоміжна адміністрація – бургомістри, голови, старости – мала була допомагати окупантам тримати в покорі місцеве населення. «Новий порядок» також підтримували підрозділи гестапо (державна таємна

поліція), СС (захисні загони нацистської партії), СД (служба безпеки), поліція порядку, жандармерія й інші.

Усі багатства України, отже, і Миргородського краю, німці оголосили своєю власністю. Згідно з нацистським законом, виданим у лютому 1942 року про «новий аграрний лад», уся земля та все колгоспне й радгоспне майно оголошувалися власністю Німеччини. Радгоспи й МТС перетворили на «державні маєтки», замість колгоспів створювали «общинні двори» на чолі з німецькими шефами. Зібраний урожай завозили на загальний тік і зразу ж після обмолоту 75 % зерна забирали німці, потім засипали зерновий фонд, а що лишалося – люди ділили між собою.

Уводилася примусова трудова повинність для всього населення гебіту аж до підлітків 14 років. Хто не виходив на роботу, того чекала кара: «Кожна відмова від праці буде покарана різками, а при повторних випадках – арештом або розстрілом», – говорилося в нацистських наказах.

Важким тягарем на плечі населення лягли податки. У Миргородській окрузі (гебіті) були встановлені норми і розміри натурального податку: понад 700 літрів молока з кожної корови, 180 штук яєць з кожного двору, наряд на м'ясо був загальний на село. Отож, різати телят та свиней не дозволялося, бо все забралося на податок. Крім того, був ще й грошовий податок з усього господарства, включаючи і собак.

Влада постійно нагадувала: «Якщо громадяни не будуть виконувати встановлених норм молокоздавання та поставки яєць, від них будуть відібрані корови і кури. В разі повторення нездавання молока та яєць ці громадяни будуть покарані розстрілом». Розстріл цивільного населення нацисти розглядали як основне й дієве покарання майже за кожен непослух: не оплатив податку – розстріл, не поїхав до рейху – розстріл.

Для того, щоб припинити скорочення працюючих у промисловості та сільському господарстві Німеччини, що відбувалося через тотальну мобілізацію в діючу армію, нацистська адміністрація вивозила з окупованих земель «робочу силу». До Німеччини вивозили практично всю працездатну молодь. Добре запам'ятався миргородцям «головний» вербувальник рейху Граф. Він приходив на вербувальні пункти, і за підготовленими там списками його підлеглі буквально виловлювали «живу робочу силу». Люди прозвали його «людоловом». Нерідко на вербувальні пункти доставляли 15–16-річних хлопців і дівчат. Усього з Миргородського району було вивезено до Німеччини 4507 осіб.

Велику кількість молоді врятували лікарі міста Миргорода. Наприклад, Чаган Юрій Федорович, котрий був членом комісії,

часто допомагав юнакам та дівчатам імітувати різні хвороби – й коросту, екзему, захворювання легень і т. ін. Таким чином їм удавалося уникнути фашистської мобілізації та залишитися вдома.

Спеціально створені зондерштаби Розенберга та економічні штаби «Ост» Герінга грабували національні багатства України, її історико-культурні цінності. За два роки німці вивезли з Миргородського району 57562 центнери різних сільськогосподарських продуктів, 6552 голови великої рогатої худоби, 6110 голів коней, близько 10 тисяч свиней, 56488 штук різної птиці і тощо. Фашисти повністю розграбували племінні господарства радгоспу імені Декабристів і Дібрівського кінного заводу. Коні орловської та російської рисистих порід, яких не змогли евакуювати, були вивезені окупантами до Німеччини. Серед них кобили Гільда, Баядерка, Гаківниця, Румба, Капітанша, жеребець Емігрант, що становили красу і гордість довоєнного кінного заводу, його найбільшу цінність. Баядерка за три передвоєнні роки на перегонах виступала 28 разів, з них 20 разів була першою. Не гірші результати були і в Капітанші. Вона поставила 29 рекордів на дистанції від 1600 до 6400 метрів як на льоду зимою, так і на літній доріжці. В історії вітчизняного рисистого кіннозаводства ще не було такої визначної щодо швидкості та витривалості кобили. Чимало рекордів Капітанші залишилося нездоланними й до нині.

Жертвами «нового порядку» стали голова Бакумівської сільради С. І. Лучко, голова колгоспу «Країна Рад» П. Я. Коваленко, вчитель А. М. Пелюхівський, лікар Злобінська та багато інших відомих у Миргородщині людей. Список жертв нацистів дуже довгий, адже ж лише в місті Миргороді було розстріляно 515 осіб, а всього в районі – 1177 українців. Місцеве населення не змирилося і боролося проти «нового порядку», тому фашисти постійно проводили каральні експедиції. Протягом 9-12 листопада 1941 року карателі спалили два села – Баранівку та Велику Обухівку, населення останнього розстріляли.

Український народ вів у тилу запеклу боротьбу з окупантами, створюючи підпілля й партизанські загони. З перших днів окупації на Миргородщині діяв партизанський загін «Перемога». Командиром загону був перший секретар райкому Комуністичної партії Г. О. Іващенко. Загін мав 4 підрозділи – два миргородських та по одному у Великих Сорочинцях і Великій Обухівці. Він здійснив ряд бойових та диверсійних операцій.

Німецько-нацистська окупація закінчилась на Миргородщині 18 вересня 1943 року. Це сталося після стрімкого наступу 52-ої армії Воронезького фронту (пізніше 2-ого Українського). Бої за

визволення Миргорода, Семенівки, Хорола тривали з 12 по 26 вересня 1943 року. Безпосередньо Миргород та район звільняли 373-я, 93-я та 218-та стрілецькі дивізії 78-го стрілецького корпусу 52-ї армії. Ввечері 14 вересня 1943 року командир 373-ї дивізії віддав наказ про наступ на села Зуївці, Черевки, Бакумівку. О 10-ій годині 18 вересня передові батальйони Червоної армії підійшли до Миргорода, 93-я дивізія вела бої за Великі Сорочинці.

Німецька окупація призвела до величезних матеріальних збитків. Було зруйновано сотні будинків, десятки промислових підприємств та закладів культурно-освітньої сфери. Відповідно до акта, складеного в 1944 році, загальні матеріальні збитки міста Миргорода та району за час німецько-фашистської окупації становили 831384532 крб. (за цінами 1944 року).

* * *

Л. І. Сакун, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)

ПОЛТАВСЬКИЙ РУШНИК У ЗВИЧАЯХ І ТРАДИЦІЯХ НАРОДУ

Полтавщина – унікальний центр української національної культури й духовності, рожева мальва у вінку з квітів нашої Батьківщини. Славиться полтавський край своїм народним мистецтвом, що характеризується оригінальністю, досконалістю, поетичністю та різновидністю, зокрема мистецтво полтавської вишивки. Її декоративні орнаментальні форми найбільш повно відтворюють стиль українського бароко. Особливістю полтавської вишивки є поєднання рослинного, рослинно-геометричного і геометричного орнаментів, використання мотивів, характерних для певної місцевості: «барвінок», «хмелик», «морока», «курячий брід», «зозулька». Улюбленим мотивом полтавських вишивальниць є «гілка», «ламане дерево» . Класичною технікою є «лиштва», пов'язана з рахунком ниток полотна.

Одним з найголовніших різновидів полтавської вишивки був рушник. Після одягу саме він є найдавнішим побутовим предметом у хаті. Довгі полотнища тканини, оздоблені символічними знаками, наші пращури вішали перед входом до житла, пізніше над вікнами, захищаючи себе від різних злих духів, розсіяних, на їхню думку, повсюдно у природі. Особливе місце в українській вишивці посідають полтавські рушники, що вирізняються декоративністю пишного рослинного орнаменту, виконаного умовним червоним кольором, білим, рідше чорним, іншими фарбами. Традиційні рушники, які збереглись у бабусиних скринях представлені на

сьогодні у Музеї Рушника (село Степне Полтавський р-н; директор музею – Надія Бокоч).

Сьогодні підвищується увага українського народу до своїх звичаїв та традицій, однією з найголовніших серед яких є використання рушників. Численні випадки свідчать, що неправильно вишиті рушники, які використовуються в побуті, можуть стати причиною негараздів у родинному житті, тому необхідно знати як загальну техніку вишивання рушників, так і правильність їх використання в побуті на сучасному етапі. Рушники здавна були поширені на Україні як неодмінний атрибут народного побуту, весільної й святкової обрядовості, як традиційна окраса селянського житла. В охайній господі на видному місці висіло кілька рушників різного призначення. Перш ніж стати художньо-естетичним предметом рушник був ужитковим атрибутом. Відповідно до тих функцій, які він виконував, йому давали назви: *утирач, стирок, покутний («божничок»), обереговий, обрядовий і кілковий* – для декоративного оздоблення інтер'єру житла.

Важливі події в житті народу ніколи не обходились без них. Вони допомагали під час календарно-обрядового річного циклу в різних роботах, були невід'ємними атрибутами на святах, під час обрядів. Крім декоративного навантаження, рушники мали великий образно-символічний зміст. Вишитий рушник на стіні – давній український народний звичай. Не було, здається, жодної в Україні оселі, якої не прикрашали б рушниками. «Хата без рушників, – говорили в народі, – що родина без дітей». Рушник з давніх-давен символізував не тільки естетичні смаки, він був своєрідною візиткою, а якщо точніше – обличчям оселі, відтак і господині та її дочок, створював настрій, формував естетичні смаки. Згадаймо про його утилітарне призначення: з рушником, як і хлібом, приходили до породіллі, вшановували появу немовляти в родині, з ним виряджали в далеку дорогу батька, сина, чоловіка й коханого, шлюбували дітей, зустрічали рідних та гостей, проводжали людину в останню путь, ним прикривали хліб на столі. Хліб і рушник – одвічні людські символи. Хліб-сіль на вишитому рушникові були високою ознакою гостинності українського народу. Кожному, хто приходив з чистими помислами, підносили цю давню святиню: прийняти рушник, поцілувати хліб символізувало духовну єдність, злагоду, глибоку пошану тим , хто виявив її.

Рушник залишається символом доброзичливості й гостинності, на ньому підносять доброчинним, шановним гостям хліб-сіль. Ці рушники в зв'язку з різним призначенням відрізняються між собою фактурою тканини, а також узором,

кольором, структурою і характером вишивки. Коли будували хату, то, щоб у ній був добробут та затишок, сволоки підіймалися на рушниках, а потім їх дарували як символ вдячності майстрам. Існував звичай: колодязнику, що завершував копати криницю, господар дарував нову сорочку, відро й рушник. Перед тим, як вітати гостя з далекої дороги за столом, господиня вішала на плече чистий рушник – утирач і зливала з кухлика на руки прозору воду з криниці. На рушник (крижмо) приймали новонародженого. Довгим рушником – наміткою – жінки покривали голову, чоловіки в'язали рушник як пояси. З рушниками людина закінчувала своє життя, з ними її проводжали в останню путь, на довгих рушниках опускали домовину в могилу. В селах, коли помирали дівчата, то на похоронах використовували рушники, вишиті ними для старостів.

У весільному обряді рушник залишається головним атрибутом і донині. Ця традиція сьогодні відроджується не лише в селах, а й у містах. Атрибутами сватання та символічними знаками згоди у різних регіонах були: піднесення хустки, пов'язування рушника (плечового), обмін хлібом (на рушнику), розламування хліба, піднесення води сватам і частування (перепій). Нареченого дівчина перев'язувала хусткою, рушником (дарини).

На завершення – обрядова дія «заручин» (центральні райони) має назву «рушники». Ними зв'язували руки молодим під час вінчання, бажаючи щасливого подружнього життя: «Ми ж з тобою на білому рушнику стояли, кохати вірно обіцяли» – співається в народній пісні. Викуп молодої теж не обходився без рушника. На дівич-вечір, коли відбувалося «прощання» з дівуванням молода та дружки обв'язувались рушником, кінці якого з вишивкою червоного кольору звисали до сорочки поверх плахти. На картині художника Ф. Кричевського «Наречена» відбито саме цей момент. Батьки нареченої благословляють молодих хлібом на рушнику. В окремих районах Поділля, Галичини, Волині наречена, виходячи з церкви, тягнула ногою рушник на якому вінчалася – «Щоб багато дівчат вийшло в тім році заміж». Подекуди під рушник, на котрому вінчалися молоді, свахи клали гроші. Під час вінчання рушником зв'язували руки молодим, бажаючи їм взаємопорозуміння, щасливого і довгого подружнього шляху. Тому на весілля дівчина на посаг мала вишити не менше ніж 15-20 рушників. Молода дружина прикрашала «наобразниками», «божничками» інтер'єр хати. Рушниками в сільській оселі й нині увінчується сімейні фото, портрет Т. Г. Шевченка, картини. Існували подарункові рушники. Їх дарували родичам, друзям, жінка – чоловіку. Під час проводів до армії ними обвірчували хлопців, бажаючи цим щасливої служби і

благополучного повернення додому. Рушник був символом щасливої долі та пам'яті про рідний дім, тому він є найдорожчим подарунком матері сину в дорогу.

На сьогодні немає тої кількості ритуалів, у яких застосовувались рушники. А в обрядах родин, весілля, похоронів, де ще вони залишись, їх роль є неусвідомленою більшістю людей. Однак варто зазначити, що в останнє десятиліття активно відроджується традиційна роль рушників, вони продовжують своє життя в сучасних обрядах. Пройшли ті часи, коли люди жили, дбаючи про гармонію у стосунках з Природою та з самими собою. Чим більшими темпами почала розвиватись цивілізація у технократичний бік, тим швидше наставав занепад духовних засад життя людей. Рушники, які тисячоліттями слугували моделлю людського світосприйняття, світогляду, стали просто прикрасою наших домівок, та й то далеко не всіх.

* * *

Д. В. Стаценко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І. І.)

ГЕТЬМАН ЮРІЙ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ: ОЦІНКА НАМАГАНЬ І ДІЯНЬ (ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ)

Діяльність Юрія Хмельницького як гетьмана й по сьогодні поціновується неоднозначно. В історіографії превалює образ безвільної та бездарної маріонетки, політичного маргінала, оскільки кількаразове його правління й справді було невдалим.

Д. Бантиш-Каменський в «Истории Малой России…» називає його «зрадником». «Прагнення зберегти життя» в Слободищенській битві змусило «двадцятилітнього, слабкого» Юрія забути дану цареві присягу та підписати договір з поляками. Славне походження Юрася пізніше було використане турками для досягнення своїх цілей. Дослідник наголошує , що Хмельниченко, прийнявши іслам, зрадив не лише цареві, «але і самому Богу».

Суперечливими є погляди М. Костомарова. У праці «Гетманство Выговского» він зазначає, що «шістнадцятилітній Юрій Хмельницький [після смерті батька] зовсім не був такий гетьман, якого вимагало тодішнє становище України. Юний і недосвідчений, він не вирізнявся ні блискучими здібностями, ні характером». У монографії «Гетманство Юрия Хмельницкого» автор з'ясовує чинники, що завадили його діяльності впродовж 1659–1663 років: особливості характеру, фізичні вади й недоліки, хвороби, суперечності у середовищі козацької старшини, політика сусідніх держав, називає його «слабим». У зображенні вченого

«Юрий был по натуре робкого ума, непредприимчивой воли, грустного нрава и в то же время раздражительного; он мог переходить от мягкости к суровости, от податливости к упрямству, но так или иначе, а всегда мог жить только чужим произволом и делаться орудием других», був «слабким». До того ж «Юрий не имел качеств, внушающих повиновение. [А] Казаки могли повиноваться только тогда, когда сознавали за своим начальником материальную и нравственную силу».

Водночас історик визнає первісні державницькі домагання Юрія: «Хмельницький як козак (скільки показують його листи), вихований з пелюшок у батьківських переказах заповітного прагнення до самостійності свого народу, бажав для своєї вітчизни одного – самостійності. Він не любив поляків, хоча і лестив їм […]. Хмельницький ладен був щохвилини звернутися до царя, але щохвилини й відступав від цієї думки, відштовхуваний твердістю, з якою московський уряд тримався своїх державно-мудрих, проте ненависних для козаків останніх переяславських статей. Хмельницький не мав самобутнього ума, котрий би міг з'єднати інші уми й спрямувати до однієї цілі, а в козаків було занадто багато різнодумства і взаємної ворожнечі та непостійності, й Хмельницький не міг зрозуміти, як хоче робити козацька громада, чого очікує і сподівається народ в цю хвилину, як слід на догоду йому розміряти свої вчинки».

Натомість М. Грушевський в «Ілюстрованій історії України» вкрай негативно оцінив як персонально Юрія, так і його діяльність, назвавши гетьманича «хворим і нездатним дегенератом», «недосвідченим та безталанним юнаком», якого обрали ще за життя Богдана гетьманом «тільки через його велике [батькове] ім'я». Підсумовуючи, Грушевський стверджує, що «…Юрась, крім свого славного імені, нічого іншого не мав». А у праці «Очерк истории украинского народа» він ужив щодо Ю. Хмельницького термін «хвора й позбавлена здібностей людина».

Н. Полонська-Василенко стверджує, що Юрій був «людиною невеликої освіти, мовчазний, позбавлений чару Богдана, але впертий і завзятий», «слабий духом і тілом, з незрівноваженою психікою». Дослідниця підкреслює, що з 1659 року влада Ю. Хмельницького стала номінальною, московський уряд та козацька старшина не рахувалися з ним. Вона негативно характеризує період його князювання: «…Юрій не спромігся створити міцної влади. Незрівноважений, підзорливий, позбавлений реальної влади, він відштовхував від себе людей жорстокими карами й тортурами. Навіть близьких соратників він стратив. І нарешті, турки усунули його самого».

Д. Дорошенко вважав, що Юрій «далеко не дорівнював своєму братові [Тимошу] здібностями, а до того ще був кволий і слабовитий від природи», а під час свого князювання «…поводився з людьми так жорстоко й так немилосердно стягав різні податки, що ті, які опинилися під його владою, почували себе як у найтяжчій неволі» та «…почав виявляти якусь дивну жорстокість, явно паталогічного характеру [до простих людей та свого оточення]».

Цікавим є прочитання діяльності Ю. Хмельницького І. Крип'якевичем. Стосовно монархічних планів Великого Богдана вважає, що «може передсмертний заповіт старого гетьмана знайшов би загальне признання, якби Юрій Хмельницький був визначною індивідуальністю […]: але поки що це був недосвідчений юнак, що ніяк не міг керувати державним кораблем серед розбурханих хвиль, які почали на нього бити». Надання Юрієві гетьманської булави у 1659 році автор поціновує як «зручний крок, бо тільки чарівне ім'я Хмельницького мало з'єднати розбите громадянство знову під одним прапором. Але таке вирішення не давало забезпеки на довгий час, бо молодий Хмельницький не був спроможний самостійно вести управління». Дослідник однозначно негативно оцінив Юрася-князя: «…він завів тут [на Поділлі] деспотичне управління, накладав важкі податки на населення […], – врешті почав тратити своїх найближчих співробітників і дорадників. Може, це були прояви божевілля».

Орест Субтельний в «Історії України» пише, що ті, хто вручав Юрію булаву в 1659 році, хотіли використати лише гучне і славне прізвище цієї «загадкової, і ймовірно, неврівноваженої людини», «сподіваючись, що ім'я батька допоможе згладити внутрішні конфлікти». За гетьманування (1659-1663 роки) та князювання (1677-1681 роки) Юрій виявився «нездарою». Як «Князь Сарматії…» був лише «маріонеткою» турків; «не в змозі забезпечити собі відчутної підтримки, він контролював лише невелику, відведену йому турками частину Поділля. Але й тут його влада була […] хисткою та ще й деспотичною».

Ю. Мицик говорить про «юність і відсутність видатних здібностей (хоча він був далеко не такою недолугою особою, як це можна прочитати в багатьох історичних працях)…». Дослідник також наголошує на тому, що Юрій був слабовольним і зовсім не підходив до ролі гетьмана, адже не мав рис керівника. У праці «Іван Виговський» він прямо говорить, що у гетьмана Хмельниченка «булава вивалювалася з рук».

В. Горобець вважає, що Ю. Хмельницького обрали у 1659 році гетьманом «не так за його власні заслуги, як сподіваючись, що завдяки прізвищу батька вдасться помирити політичних

супротивників, які остаточно пересварилися після смерті Богдана…»; він не був самостійною політичною фігурою, натомість – «психологічно нестійким гетьманом».

В. Шевчук змальовує Ю. Хмельницького як «постать у політичному відношенні жалюгідну», зараховує до когорти гетьманів, «які в державотворчому процесі вели себе деструктивно»: звинувачує за Переяслав-2, за втрату козацьких прав і вольностей згідно зі Слободищенським договором. Дослідник уважає, що початок періоду Руїни почався не з Виговського, а з гетьманування Юрія, «тобто з розколу України на два гетьманства».

Н. Яковенко стверджує, що Юрій був «фізично кволою людиною («з натури євнух», як писав літописець), змалку хворою на епілепсію і нараженою на періодичні приступи іпохондрії та екзальтованої релігійності. Почуваючи себе сліпою іграшкою в руках долі, хлопець у критичних ситуаціях губився й панікував, розуміючи, що не придатний на роль вождя, а особливо в тому гнітючому хаосі, який охопив Україну». Типовою є її оцінка князювання Хмельниченка. Дослідниця іменує його «маріонеткою», «ляльковим гетьманом» у руках турків у 1677-1681, і 1683-1685 роках, що був «нещасною жертвою власного імені» й виявляв в останні роки свого життя «несподівану, вочевидь паталогічну жорстокість» до людей.

Усупереч традиційним оцінкам, В. Смолій і В. Степанков у низці спільних праць зауважують, що «аналіз джерел указує на прагнення юного гетьмана вірно служити своїй Вітчизні та насамперед здобувати для неї незалежність. Він не був такою жалюгідною постаттю, якою його зображує традиційна історіографія». Після ухвалення Переяславського договору 1659 року «Ю. Хмельницький намагався зміцнити становище держави. Його перші кроки засвідчували прагнення реалізувати національну ідею». Водночас історики визнають, що, «…добре освічений і не позбавлений гострого розуму, гетьман не мав сильної волі, здібностей політика й полководця. Брак життєвого й політичного досвіду, емоційна неврівноваженість, слабкий вплив на еліту не виключали його перетворення у маріонетку в руках лідерів старшинських угруповань». Підсумовують, що «гетьман [Юрій] перетворився на іграшку в руках протилежних угруповань. Уся повнота влади [за Юрія у 1659–1663 роках] зосереджується в руках старшинської олігархії, угруповання якої, ставши на шлях боротьби за власні інтереси, вели національну державу до катастрофи».

Т. Чухліб зосередив свою увагу на дослідженні періоду князювання Юрія, –найменш вивченій сторінці діяльності Хмельниченка. З одного боку, історик звертає увагу на несамостійність його дій у цей період, підкреслює, що турки скористалися його гучним прізвищем для досягнення своїх цілей. З іншого боку, Т. Чухліб наводить цікаве свідчення про невдалу спробу втечі ув'язненого Юрася з турецького замку-фортеці «Сім Веж», відтак ставить під сумнів поширену в науці тезу про цілковиту слабовольність і нікчемність Хмельниченка, «адже не кожен міг зважитися на таку сміливу втечу з полону».

Стислий історіографічний аналіз уможливлює наступні висновки. По-перше, період князювання Юрія Хмельницького (1677–1681 років; 1683–1685 років(?)) в історіографії поціновується однозначно негативно. По-друге, стосовно гетьманування Ю. Хмельницького (1659–1663 років) – висновки різняться: поряд з критичними поглядами, частина науковців віддає належне первісним державницьким устремлінням тодішнього юного козацького керманича.

* * *

М. А. Хорольський, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Демиденко Т.П.)

СВІДОК НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ

Йосип Давидович Гофман — людина незвичайної долі. Народився в місті Миколаєві у 1925 році. Що таке війна, він відчув на собі 15-річним хлопцем, коли під німецькими бомбами довелось евакуйовуватися з Миколаєва до Астрахані. Там юнак працював землекопом на будівництві дороги Астрахань–Кізляр, де, виконуючи норму, отримував хліб (400 грамів) для себе, матері й молодшого брата. У 16 років «дослужився» до бригадира землекопів, а ще через рік відправився добровольцем до Червоної армії. Йосипа направили до Сімферопольського кулеметно-мінометного училища, яке знаходилося на той час в Саратовській області. Але закінчити його юнакові не судилося: за наказом Сталіна у 1942 році всіх курсантів мобілізували на фронт. Воювати розпочав піхотинцем, та згодом був узятий до полкової розвідки і невдовзі призначений командиром взводу. З запеклими боями, не раз перебуваючи в тилу ворога, дійшов до Берліна і розписався на Рейхстазі. Саме тут він побачив завершення панування «Тисячолітнього рейху», який проіснував 4482 дні.

Проте на початку війни, 22 червня 1941 року, Йосип і гадки не мав, що йому — одному з небагатьох — доведеться стати свідком

останніх днів тих, хто цю війну розв'язав, опинитися в епіцентрі подій, за якими стежив увесь світ.

Після капітуляції нацистської армії 271-ий стрілецький гвардійський Берлінський полк, у якому служив Гофман, був передислокований до Дрездена. Саме тут на нього чекав виклик до начальника політвідділу дивізії. У Йосифа Гофмана миттю промайнула думка: напевно, знову будуть агітувати вступати на навчання до військово-політичного училища, адже така пропозиція вже надходила, і тоді він відмовився. Але цього разу почуте приголомшило ще більше: «Від 8-ої гвардійської Сталінградської армії наказано направити кількох чоловік до Нюрнберга, де судитимуть головних військових злочинців. Політвідділ дивізії рекомендував тебе». Від цієї звістки сержант розгубився, але начальство підбадьорювало: «Та ми б туди й рядовими поїхали!».

Уже пізніше Йосип Гофман дізнався, що так звані компетентні органи напередодні до сьомого коліна «перелопатили» його родовід, викликали навіть маму, з'ясовували, чи не було, бува, в їхньому роду німців, адже прізвище Гофман — німецьке. Перед відправленням до Нюрнберга юнак отримав новеньку форму. Прибувши на місце, одержав доволі жорсткий інструктаж: жодних контактів із представниками інших делегацій і місцевим населенням: один «прокол» – і службі кінець! Так Йосип Гофман із розвідника «перекваліфікувався» на охоронця.

Коли делегати їхали в Нюрнберг, то очікували, що на кожному кроці бачитимуть танки, поліцію; буде оголошено комендантську годину, адже судять уряд, який німці обожнювали. Але ніхто не перекидав у Нюрнберг додатково спеціальні підрозділи, ні в кого не перевіряли документів. Не було й демонстрацій, мітингів на захист підсудних. Це зовсім не означало, що в Нюрнберзі тим, хто відповідав за життя і безпеку радянської делегації, не було турбот. Було, і чимало, позаштатних ситуацій. Якось надійшла інформація, що колишні вояки дивізії СС «Едельвейс» збираються проникнути в Палац юстиції, аби звільнити підсудних та захопити в заручники суддів. Молодій німкені-змовниці навіть удалося за допомогою американського офіцера за фальшивим пропуском потрапити в зал засідання трибуналу — вивчити розташування підсудних, охорони, суддів. На щастя, один із змовників був заарештований і видав інших. Після цього охорону Палацу юстиції було значно посилено, навколо з'явилися танки. До речі, самих підсудних проводили до зали через спеціальний підземний хід.

Спочатку Йосип Гофман охороняв члена Воєнного трибуналу генерала Нікітченка, а потім — головного обвинувачувача від СРСР Романа Андрійовича Руденка, який до цього обіймав посаду

прокурора. Заступати на службу доводилося через день, адже у Руденка було два охоронці — Гофман та ще один сержант, який пізніше виявився капітаном з компетентних органів. Це було пов'язане з тим, що кількість офіцерів була обмежена спеціальною угодою, тому радянське командування і «маскувало» їх під сержантів. У залі засідань охорону забезпечували американці. Зазвичай Йосип Давидович залишався в приймальні, але доводилося бувати й у залі засідань, спостерігати за процесом.

Суд над нацистами проходив із дотриманням усіх процесуальних гарантій. Член трибуналу лорд-суддя Лоуренс на відкритті засідань сказав слова, які пройняли кожного присутнього в залі: «…Процес, який повинен тут розпочатися, є єдиним в історії світової юриспруденції, він має велике суспільне значення для мільйонів людей. Тому на кожному, хто бере будь-яку участь у цьому процесі, лежить велика відповідальність, і кожен повинен чесно й добросовісно виконувати свої обов'язки…».

Йосип Гофман пам'ятає Нюрберзький процес із найдрібнішими подробицями, що допомогло йому написати книгу «Нюрнберг предостерегает». Та ми спинимося на окремих спогадах очевидця. Йосип найбільшу увагу звернув на найколоритнішу фігуру на лаві підсудних, персону номер один серед обвинувачуваних – Герінга. Цьому звиклому до розкоші чоловікові, вочевидь, було не дуже комфортно на дерев'яній лаві, тому він брав з камери ковдру, яку завжди завбачливо підстеляв собі. Але зовні завжди був спокійним і навіть пробував «грати на публіку». Американський обвинувачувач Джексон, колишній член Верховного суду, не впорався з допитом Герінга. Підсудний улаштував цілу виставу зі своїх відповідей, він забивав Джексона репліками, поки той не кинув папку, зняв навушники та сказав, що відмовляється від продовження допиту. Руденко допитував Герінга чотири дні: з десятої до дванадцятої й з другої до п'ятої. Американці тоді надрукували сенсаційну статтю: «Руденко не витримав похабної поведінки Герінга і застрелив його». Сенсація сталася – газету розкупили, а через декілька днів вона дала спростування, що це був не постріл, а Герінга вхопив серцевий напад. Це було набагато ближче до істини. Руденко «розстрілював» Герінга питаннями. І робив це доти, доки нацист не зізнався, що брав участь у плануванні нападу на Радянський Союз. Правда, він тоді додав, що якщо вже він сидить на лаві підсудних, то поряд з ним повинні бути Сталін та Рузвельт.

Подейкували, що ампулу з отрутою йому під час прощального поцілунку передала дружина. Насправді ж у цього хитрюги таких ампул було кілька. Одну з них він спеціально залишив у кишені

піджака, щоб її знайшли під час обшуку охоронці, й це притупило їхню пильність. Власне, так воно і трапилося, адже інша ампула залишилася в коробочці з кремом для обличчя. Дякуючи їй, Герінг і не дожив до виконання вироку, дізнавшись про те, що Контрольна рада відхилила його клопотання щодо заміни фельдмаршалу страти через повішення розстрілом.

Досить цікавим є момент появи на процесі фельдмаршала Паулюса. Після того, як було зачитано його попередні свідчення, дехто з підсудних піддав їх сумніву, сподіваючись таким чином затягнути процес. Тому, коли головуючий Лоуренс запитав, скільки треба часу, щоб доставити фельдмаршала, Руденко спокійно повідомив: «10 хвилин». Виявилося, що він, передбачаючи це, ще напередодні розпорядився, аби Паулюса таємно доставили в Нюрнберг.

Процес закінчувався вночі 16 жовтня. Хоч фотографувати й було заборонено, та вже наступного ранку з'явилися фотознімки зі страти. А відбувалося це так. 15 жовтня, о 23.45, засуджених до страти (їх залишилося десять) розбудили, оголосивши, що клопотання про помилування відхилено. Йодлю і Кейтелю також повідомили, що їхнє прохання про заміну повішення розстрілом відхилено. Після цього всім запропонували прощальну вечерю: сосиски з картоплею або млинці з фруктами — на вибір. У гімнастичному залі Нюрнберзької тюрми було обладнано три механічні шибениці. О першій ночі там зібралися представники союзних держав (по одному генералу від СРСР, США, Великобританії та Франції), а також три представники від німецького народу. Злочинця підводили до ешафота, куди вели 13 сходинок, він ставав на поміст, і в цей час священик читав молитву. Потім на жертву одягали ковпак, надівали зашморг, кат натискував на важіль — і засуджений падав у люк, ніби провалювався під землю. Це було якоюсь мірою навіть символічно: ці нелюди з пекла мовби туди й поверталися. Але дивувало й інше: кати, котрі знищили мільйони людей, самі за крок до смерті навіть забували власні імена, поводилися, як жалюгідні боягузи.

Уперше за всю історію людської цивілізації трибунал засудив злочинців, що заволоділи цілою державою і зробили саму державу знаряддям своїх нелюдських злодіянь. На процесі зазначалося, що нацисти за дванадцять років свого існування знищили більше людей, ніж усі злочинці за всю історію людської цивілізації.

Сержант Гофман гідно впорався з відповідальними завданнями, які покладалися на нього. Про це свідчив лист Р. А. Руденка командувачу 8-ої Сталінградської армії генералові

В. І. Чуйкову, в якому Генеральний прокурор дякував Йосипові Давидовичу за сумлінність у виконанні своїх обов'язків.

Будучи нашим сучасником, Йосип Гофман є бажаним гостем у школах, ВНЗ, учасником багатьох всеукраїнських і міжнародних конференцій, присвячених історії Великої Вітчизняної війни, адже він нині, можливо, єдиний живий свідок історичної події — Нюрнберзького процесу. Його книги — не тільки звернення до майбутніх поколінь, але й повернення часточки боргу тим, хто загинув у боях, хто був отруєний у газових камерах, розстріляний та закатований у таборах смерті. Гвардії полковник Йосип Давидович Гофман — гідна і порядна людина, що всім своїм життям вистраждала, заслужила це високе звання. Багато хто у його віці скаржиться, що, мовляв, старість — не радість. А Йосип Давидович зустрів старість і сказав їй: «Спасибі, що прийшла. Адже могло трапитися так, що ми б і не зустрілися».

* * *

Т. В. Чмихало, студентка ІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л. І.)

СВАТАННЯ – ПЕРЕДВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД УКРАЇНЦІВ

Сімейне життя українців традиційно супроводжувалося різноманітними обрядами і ритуалами, які в образно-символічній формі відзначали певні етапи життя людини та найважливіші стадії розвитку родини (сім'ї) у її життєвому циклі. Відповідно до природного розвитку людини склався комплекс сімейної обрядовості, в якій сплелися дії, символи, атрибути, що виникли в різні епохи й повинні були забезпечити щастя, багатство, благополуччя сім'ї, захистити її членів від злих сил. З родинно-побутової обрядовості українського народу весілля є найбільш складною і давньою обрядовою дією, що знаменує утворення сім'ї. Тому весілля було й залишається одним із найважливіших подій у житті людини, а традиційний весільний обряд – чудовим явищем української традиційної культури. Він має чітку структуру, незалежно від локальних варіацій окремих елементів обряду в різних етнорегіональних зонах поділяється на три етапи (цикли): передвесільний, власне весільний, післявесільний.

Передвесільний етап обряду складався з трьох-чотирьох частин: вивідування (розвідки), сватання, оглядини, заручини. В окремих районах попередні розвідки про згоду батьків нареченої не мали місця. Сватання найчастіше відбувалося за домовленістю молодих людей, але були випадки несподіваних сватів, які ризикували мати відмову, тобто «дістати гарбуза», «схопити,

облизати макогона». Перша зустріч батьків молодих людей для досягнення згоди на шлюб мала в різних регіонах України локальні назви: *сватання, сватанки, могорич, змовини, рушники, слово, старости*. Розпочиналось весілля завжди тоді, коли посли від молодого *(старости, свати, сватачі, посланці)* йшли до батьків обранки укладати попередню угоду про шлюб. В українському середовищі шлюб уважався далеко не особистою справою, тому на нього мали величезний вплив як родичі, так і оточення. «Прийміть мене,мамо, я ваша невістка» – такими словами два століття тому дівчина розпочинала сватання. Згідно з існуючими звичаями, вона мала на це таке саме право, як і хлопець. Раніше хлопці лише подекуди наважувалися свататися до коханої. Сватання дівчини як відгомін матріархату здавна побутував у різних народів та не суперечив традиційним шлюбним ритуалам. Але в часи Середньовіччя цей звичай почав сприйматися як небажена форма сватання. У середовищі українців цей звичай був призабутий, зажив новим життям. Цьому сприяло те, що через постійні війни чоловіки надовго йшли з рідної домівки, а сім'ю очолювали жінки. Через це зростали їхні права у родині, в тому числі й у сватанні. Недаремно став побутувати вислів «узяти замуж» замість пізнішого «піти заміж». Дівчина пропонувала хлопцеві руку, не заручаючись його згодою, причому їй дуже рідко відмовляли, бо це могло накликати нещастя. Про силу цієї традиції свідчить звичай, що існував у XVIII столітті на Запорожжі: злочинця, засудженого до страти, могли помилувати, якщо якась із дівчат висловлювала бажання взяти його за чоловіка. На знак свого вибору вона накидала на голову засудженому свою хустку. Досить яскраво описано сватання у творах І. С. Нечуя-Левицького «Маруся», «Старосвітські матушки та батюшки», в яких розповідається про те, як дівчина сваталась до парубка: Проте в міру того як зростала роль чоловіків у суспільній сфері, такі звичаї забувалися. Наприкінці XIX століття ініціатива у сватанні цілком перейшла до парубків, а роль дівчини звелася до сором'язливого колупання печі та подавання старостам весільних рушників. Сватати дівчину йшли два старости (один) і парубок (молодий), несучи обрядовий хліб (колач) на рушнику. В більш давні часи траплялося, що було й без нього. У старости просили , як правило, близьких родичів, поважних, одружених чоловіків. Успіх сватання залежав від уміння старостів вести весільні розмови, тому при виборі старшого старости бралися до уваги такі риси вдачі: вміння говорити, чемність, веселість, дотепність. Зі старостами на Поділлі ходили батьки парубка, на Закарпатті – ще й брат або сестра. Бували випадки,коли дівчина не давала згоди на одруження. Щоб уникнути

сорому, посилали «розвідника», котрий мав довідатися про наміри дівчини та її батьків, або йшли свататися пізно ввечері, аби люди не бачили. У призначений день старости, зайшовши до хати з палицями й хлібом у руках і привітавшись, починали традиційну промову, яка різнилася в різних місцевостях локальними варіантами. У центральних районах України розмову починали про мисливців, що натрапили на слід куниці, олениці – красної дівиці, у західних областях заводили розмову про купівлю телички, ягнички, на Полтавщині – питалися швачки чи прачки. Найчастіше вівся традиційний діалог мисливця і куниці, купця і товару. Наведемо для прикладу діалог сватів: «Найясніший господарю, полювали ми із стрільцем-молодцем і зайшли аж сюди. Заманила нас олениця – красна-дівиця. Довго йшли і сюди зайшли, просимо тебе, віддай оленицю – красну дівицю – та нашому стрільцю-молодцю. Виголосивши промову, старший староста низько кланяється, спирається на палицю і чекає відповіді. Господар відповідає: «Не знаю, про яку оленицю ви говорите, добрі люди. Не прибігала ніяка олениця в мою господу, може, помилився ваш стрілець-молодець. Може, до іншої господи прибилась олениця?» Старости: «Ні господарю, олениця в твоїй господі, ми йшли її слідом». Тоді господар дає знак і хтось із родини вводить до хати стару жінку: «Ось олениця, панове стрільці, за нею гнались? Ні дорогий господарю, то була золоторога, золотошерста, очі в неї – як зорі, зуби – як перли, вуста вишневі. Як гляне вона, то наче сонечко засяє». Батько дівчини відповідає: «Ніколи такої олениці не бачили. Помилились ваші очі, стрільці-молодці, не тим слідом ви пішли. Добре, коли очі помилились, то не помилилась наша зброя. Будемо вбивати оленицю». Після цих слів господарю вклоняються і кажуть: «Є, правда, у нас ще одна олениця, але вона дуже боязка й сором'злива». Заводять дівчину та кличуть парубка, які стоять у сінях. Після того, як молоді прилюдно виявляють згоду на шлюб, дівчина пов'язує руки молодого хусткою, старостів – рушниками. Приймаючи їх, вони вклонялися і говорили: «Спасибі батьку й матері, що свою дитину рано будили та доброму ділу учили. Спасибі й дівчині, що рано вставала, тонко пряла й хороші рушники придбала». На знак згоди обмінюються зі старостами хлібом та запрошують їх до вечері. Дуже часто, а саме – на Полтавщині у разі згоди наречена готувала гарбузову кашу. Лікарі вважають, що подавали гарбуз саме тому, що він володіє різноманітними лікувальними властивостями. Сватання могло відбуватися без парубка (молодого). Тоді всі пили чарку і домовлялись про прихід родичів нареченого у гості – «на оглядини». Існували різні словесні формули відмови від шлюбу. На

Поділлі дівчина, яка не виявляла згоди на одруження, підходила до столу, брала принесений старостами хліб і, поцілувавши його, говорила: « Спасибі за честь. Хай вам Бог дає з інших рук». Практикувались форми відмови символом жесту. На Житомирщині дівчина брала зі столу чарку для частування старостів і ставила її в мисник або ж відмовлялася (поклоном) брати піднесену їй чарку з рук старости і виходила з хати, ставала в кут. Траплялося, що під час сватання родичі вирішували таке питання, як прийняття зятя в приймаки. Між батьками дівчини і приймаком укладалися письмові угоди щодо права наслідування майна. Дівчина, за традицією, мала переходила жити в дім парубка після одруження, то важливою обрядодією були оглядини (зустріч двох сторін у батьків дівчини). Закінчувалося сватання заручинами (сватанками, полюбинами, рушниками), тобто обрядовим закріпленням згоди на шлюб. На Полтавщині, Слобожанщині вони називались «малим весіллям». Після заручин передвесільний обряд за народним звичаєм набував юридичної чинності. Згідно з народними традиціями і звичаєвим сімейним правом, розвиненим та протяжним у часових параметрах (1-3 місяці), обставлений ритуальними діями, розсудливістю й розважливістю українського селянина, цей обряд засвідчував роль подружнього життя в долі людини.

* * *

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

Т. Авдєєва, магістрантка
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю. В.)

НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ – РЕСПУБЛІКАНЕЦЬ ЧИ МОНАРХІСТ?

Ніколо Макіавеллі – мислитель, учений, політик-практик XVI століття. Його наукова спадщина завжди цікавила вчених. Кількість праць, присвячених цьому діячеві, просто вражає; серед дослідників можемо назвати: Юсима М. А., Барга М. А., Брагіна Л. М., Бурлацького Ф., Рутенберга В., Моєма С., Дживелегова А., Віллярі П., Тоскано Дж. М., Нікітіна Б. П., Нікітіну А. Г., Авдєєву К. Д., Алексєєва А. С., Євлампієва А. С., Рікліна А. М., Пугачева В. П., Долгова К. Н. та багатьох інших.

Бертран Рассел, видатний учений сучасності, вважав, що «методи, про які пише Макіавеллі, наче взяті з політичного життя XX століття». Дуже ймовірно, що з політичного життя України.

За часів життя мислителя Флоренція потребувала панацеї, шляху виходу із кризової ситуації, якою були охопленні механізми влади й соціально-економічна структура італійського суспільства в цілому. Політичну освіту в майбутньому активний політик-практик здобув на вулицях рідного міста, що завжди були ареною гарячих політичних сутичок, дивовижною школою для допитливого і спостережливого розуму. Ще з юності Нікколо прагнув зміцнення Флоренції, цьому намагався сприяти, перебуваючи 14 років на посту секретаря другої канцелярії. Падіння республіки восени 1512 року фатально вплинуло не лише на долю гонфалоньєра П’єра Содерині , а і його протеже. Указами нової медичевої Синьйорії, виданими 8,10 і 17 листопада, Макіавеллі був позбавлений поста і права займати будь-яку державну посаду. До всього ж його звинуватили в участі у змові проти кардинала де Медичі, кинули у в’язницю та піддали тортурам. Утративши змогу активно впливати на політичне життя, змушений жити у невеликому провінційному помісті Альбергаччо, що недалеко від Сан-Кашяно, і цей «титан відродження» розпочинає активну літературну діяльність, цим самим намагаючись компенсувати брак практичної діяльності. Хоча, як зазначає А. Дживелегов, «в очах самого Макіавеллі створення геніальних творів було нічим у порівнянні з тим, що йому не вдалося знову і по-справжньому вибитись на дорогу».

Напевно, найскандальнішим твором є трактат «il Principe», з яким пов'язане саме поняття «макіавеллізм». Саме йому мислитель завдячує утвердженням слави безпринципного, підступного і жорстокого політика, який виступає за жорстку деспотичну владу з обов'язковим дотриманням гасла «мета виправдовує засоби». Та не все так просто й однозначно.

М. Андреєв та Р. Холодовський зазначають, що «зараз майже одностайно визнається, що Макіавеллі розпочав писати «Державця», перервавши роботу над «Роздумами про першу декаду Тіта Лівія»». Палкий політик, дійсно, на певний час закинув високу теорію заради теорії прикладної, заради спроби створити із «прогнилого матеріалу» ліки для воскресіння політичного організму Італії. Тому варто погодитись із Г. Гегелем, котрий запропонував розглядати «il Principe», не як відображення принципів політики придатних для тих часів і народів, а як реакцію на тогочасну ситуацію в Італії. Саме тиранія, повинна сприяти зміцненню «молодого політичного організму», бо там, де «… (матеріал) зіпсований, не допоможуть навіть добре впорядковані закони, якщо лише вони не видаються людиною, яка із неймовірно великою енергією змушує їх дотримуватись, тоді зіпсований матеріал стає добрим»(«Роздуми…», кн. 1, розділ XVII). Та тиранія це лише тимчасова необхідна міра, яка спрямована на пригальмування процесу деградації та відразу повинна бути змінена народовладдям.

Потреба в гнучкості заважає Макіавеллі дати однозначне розв'язання стосовно проблеми державного устрою. Самодержці потрібні для заснування і реформування держави, республіканський уряд краще годиться для підтримання встановленого порядку («Роздуми …», кн. 1, LVIII). Однак попри труднощі, що привертали стільки уваги, з узгодженням прореспубліканських «Роздумів…» із «il Principe», вчення Макіавеллі, як показали Р. Покок та Б. Ф. Скіннер, є послідовно республіканським як на практичному, так і на ідеологічному рівнях. Республіки не тільки здатні краще пристосовуватися до швидкозмінних обставин завдяки своєму різнорідному громадянству, але вони надають людським істотам можливість брати участь у політичних справах та військових кампаніях, що краще забезпечує повноту їх самореалізації («Роздуми…», кн. 2, розд. II; про міське ополчення, важливу тему політичної теорії Макіавеллі, див. «il Principe», розд. XII, «Роздуми…» кн. 1, розд. IV та «Arte della guerra»).

Моделлю для Макіавеллі слугувала Римська республіка, й хоч і в ті часи, і пізніше його звинувачували в тому, що його

некритичному захопленню Римом бракує реалізму, створене ним у 1506 році міське ополчення та його проект державного устрою Флоренції 1520 року показали практичну значущість його ідей. У руках Макіавеллі та його сучасників класичний республіканізм також слугував засобом виправдання зростаючої могутності держави; 1520 року Макіавеллі написав у «Роздумах …»: «Я переконаний у тім, що найвищий подвиг, який можна звершити і який є наймилішим для Бога, — це те, що ти зробив для власної країни».

Тож, Макіавеллі найкращою формою правління вважає – республіканську, але державі, «де государ править в оточенні слуг, які милістю і повелінням його поставлені на вищі посади, допомагають йому управляти державою», також віддані симпатії автора. Демократизм Макіавеллі виявляється й у тому, що над усе він ставив загальне благо. Народ, або маса (moltitudine), вважав Н. Макіавеллі, розумніше і постійніше, ніж правитель. Та здається, що розгадувати «загадку Макіавеллі» буде не одне покоління. Трактати флорентійця, його поради, на нашу думку, мають знати й осмислити сучасні політики. Особливо вони актуальні для України.

* * *

Д.А.Васильев, студент IV курса
филиала Московского государственного
Открытого университета в г. Волоколамске
(науч. рук. — доц. Сагатчук С.П., доц. Лахно А.П.)

«СВЕТ ПАМЯТИ»: К ВОСЬМИДЕСЯТИЛЕТИЮ МИТРОПОЛИТА ВОЛОКОЛАМСКОГО И ЮРЬЕВСКОГО ПИТИРИМА

Митрополит Волоколамский и Юрьевский Питирим, в миру Константин Владимирович Нечаев, выдающийся богослов, выдающийся человек в истории всего нашего государства, был назначен на Волоколамскую кафедру в 1963 году.

Я расскажу об одном из важнейших его подвигов для Волоколамска (мне думается и не только для Волоколамска) — возвращении Русской Православной Церкви Свято-Успенского Иосифо-Волоцкого монастыря.

Монастырь был открыт 15 мая 1989 года. 12 июля состоялось малое освящение храма во имя первоверховных апостолов Петра и Павла и была совершена первая Божественная литургия, которую отслужил митрополит Питирим. В своём слове он сказал: «Ради этого дня стоит жить. Пятьсот лет тому назад преподобному

Иосифу было указано место для создания обители. Многими путями послушания пришёл он сюда для того, чтобы создать здесь новую обитель, — обитель, которая с самого начала должна заявить о своём служении миру. Помолимся преподобному и богоносному отцу нашему Иосифу, игумену Волоцкому, чтобы он вместе со всей единомышленной братией укрепил эту святыню и дал нам силу и разум продолжить это священное дело».

22 июня 1989 года митрополит Питирим с собором духовенства Казанского благочиния и Издательского отдела Московского Патриархата совершил освящение стен монастыря и здания надвратной церкви во имя святых первоверховных апостолов Петра и Павла. С особым благоговением были встречены мощи святых, доставленных из Москвы, с крестным ходом они были обнесены вокруг монастыря. Так началась новая жизнь обители.

Монастырь преподобного Иосифа после революции был в запустении. В нём в разное время находились интернат, детская школа, во время войны — госпиталь. Потом молитвами преподобного Иосифа, а также стараниями Владыки Питирима началось восстановление монастыря. В течение 1989 года Успенский собор и нижний храм во имя преподобного Иосифа Волоцкого были расчищены. Ко дню празднования преставления преподобного Иосифа Волоцкого на месте погребения его святых мощей установили гробницу и зажгли лампады. 31 октября была совершена первая Божественная литургия в этом храме. С 1990 года Владыка Питирим совершал богослужения в соборе в честь Успения Пресвятой Богородицы: 28 августа — в праздник Успения Пресвятой Богородицы, 22 сентября — в день памяти преподобного Иосифа Волоцкого. Появились первые монахи, послушники. Их было немного, но они под руководством Владыки Питирима начали постепенное возрождение обители. Делали то, что было в их силах: ремонтировали братские корпуса, устраивали столярную мастерскую, ферму, птичник, гараж; привлекали на хозяйственные работы местных жителей, желающих потрудиться в этом святом месте, а также приезжающих паломников. В монастыре сложился небольшой коллектив сестёр — сотрудниц обители. На протяжении всей этой деятельности в качестве игумена монастыря митрополит всегда живо интересовался делами обители и постоянно контролировал деятельность всех её подразделений.

Благодаря международным контактам Владыки, в частности, с Германией, у монастыря сложилась тесная дружба с немецким городом Майнцем. Немецкая сторона оказывала материальную помощь монастырю. На эти средства был отремонтирован новый

братский корпус. На первом этаже этого корпуса была устроена трапезная, кухня, котельная, зал для приёма гостей, часовня во имя преподобного Сергия Радонежского. На втором и третьем этажах были отремонтированы братские кельи, библиотека, ризница, а также приёмная Владыки Питирима, гостиничные комнаты. В 1991 году в монастыре был организован музей Библии, исследовательских работ по Священному Писанию, проведение научных изысканий и конференций. В результате была собрана коллекция Библий, начиная с XVI века, на разных языках. Были изданы несколько томов Русской Библии с фотографиями оригиналов рукописных текстов, считающихся шедеврами древнерусской книжной культуры. К сожалению, это благое дело продолжалось недолго, до преждевременной кончины одного из помощников митрополита Питирима — архимандрита Иннокентия, после которой работа музея частично остановилась. Митрополит Питирим пытался продолжить эту просветительскую деятельность настолько, насколько это было возможно при его большой загруженности по церковным делам.

В 1996 году ремонтные работы продолжились. Постепенно старый и новый корпуса были восстановлены, и сейчас они уже пригодны для жизни, для работы братии в монастыре. В 1997 году в нижнем храме преподобного Иосифа силами братии было проведено отоплении, и здесь начали регулярно совершать богослужения.

Все знают о любви Владыки Питирима к МИИТу (Московский институт инженеров транспорта). Многие миитовцы приезжали в монастырь. С 1998 года по благословению митрополита и при участии Центра труда и занятости молодёжи был организован и ежегодно стал действовать летний трудовой лагерь для несовершеннолетних подростков, детей из многодетных семей. Во время ремонта фундаментов нижнего храма, где поднимали старый белокаменный пол, были проведены глобальные археологические исследования. В результате их были обретены, а затем осенью 2001 года выставлены для поклонения мощи преподобного Иосифа Волоцкого.

Велись ремонтные работы и в Успенском соборе. В 2003 году был отреставрирован его купол. Владыка ничего не жалел для восстановления обители. Также, по инициативе митрополита Питирима, в 1995 году была предложена программа возрождения древних городов северо-запада России под названием «Золотое наследие Руси». Её поддержали ряд лиц и организаций, в частности Академия туризма в лице ее ректора В.А.Квартальнова и губернаторы четырёх областей: Московской, Тверской,

Новгородской и Псковской. Прошло несколько трудных для решения организационных вопросов лет. Вскоре программу развития территорий Подмосковья приняла Российская академия естественных наук, открыв специальное отделение.

С самого начала было ясно, что ограничиться одним показом памятников материальной культуры невозможно, потому что показывать памятники культуры в полуразрушенном окружении, среди бедного, потерявшего трудовые навыки населения, по крайней мере, неприлично. Тогда была поставлена задача создать такую организацию, которая позволила бы поднять социальную среду, трудовые навыки, исконные промыслы, чтобы человек, приезжающий посмотреть какой -то древний памятник, проезжал мимо благоустроенных деревень, чтобы встречали его работящие, хорошие люди, которые могли бы предложить ему изделия своих рук, чтобы, путешествуя человек получал не только эстетическое впечатление, но и пользу для здоровья. Поэтому общая программа организации была определена как «Программа экономического, социального и духовного возрождения северо-западного региона центра России».

На примере русского северо-запада можно проследить практически всю историю русского государства и Церкви. Северо-западный регион даёт возможность проследить историю русского монашества, так как содержит в себе примеры всех типов русских монастырей. Естественно, нельзя забывать и о красоте природного ландшафта русского северо-запада, так как помимо исторических памятников здесь находится немало природных достопримечательностей. Знаменательно, что именно на северо-западе, на Валдае, находятся истоки знаменитейших русских рек — Волги и Днепра. Задача сохранения природной среды также является неотъемлемой частью общей программы возрождения региона.

В заключении хотелось бы сказать, что вся жизнь митрополита Питирима была связана со служением Святому Православию, которое он совершал в различных формах и направлениях. И нет сомнения, что подлинный масштаб личности митрополита Питирима — богослова, проповедника, церковного строителя, человека глубокой духовной культуры, являвшего собой истинный образец православной учёности, — с течением времени будет только возрастать.

Вечная ему память.

* * *

К. Донченко, студент V курсу
(наук. кер – доц. Вільховий Ю. В.)

ТЕРИТОРІАЛЬНІ СУПЕРЕЧКИ 1950 – 1960-ИХ РОКІВ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ У СВІТЛІ ЗАГОСТРЕННЯ РАДЯНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Події на острові Даманський досить часто ставлять в один ряд з іншими конфліктами Радянського Союзу другої половини XX століття. Але ця подія має свою специфіку. Намагання перекроїти тогочасний кордон між Китаєм та СРСР було довготривалим процесом, який включає як дипломатичні переговори, так і сотні збройних інцидентів на кордоні. Однак це була перша велика збройна сутичка між країнами соціалістичного табору, який до цього був відносно єдиним. Конфлікт заклав початок нового етапу міжнародних відносин, коли на сцену світової політики виходить новий гравець – Китай. Ця подія є ще й тому цікавою та актуальною, що один з її учасників досі існує та продовжує набирати сили.

Передісторія конфлікту має давні корені. Власне, саме колонізація Росією цих територій стала основою для протистояння. Тому цей конфлікт можна розглядати не лише в ідеологічному, політичному вимірах, але й певною мірою в національному. Менталітет китайців, які звикли історично вважати свою державу «центральною», а також вікове домінування у східній Азії внеможливлювали існування китайської держави у фарватері когось іншого. Перші прикордонні суперечки тоді ще Російської імперії з Китаєм розпочалися у XVII столітті, коли російські першопрохідці почали освоювати Приамур'я. Китай, який у XIX столітті дуже ослаб, був поділений на зони впливу іноземних держав. Скориставшись цим, Росія змогла колонізувати низку територій, зокрема Приамур'я та Уссурійський край, пізніше закріпивши їх за собою кількома договорами. Після встановлення влади більшовиків питання кордонів з Китаєм не обговорювалося – воно просто вважалося неважливим в умовах підготовки до світової революції. Всі колишні (царські) договори оголошувалися нерівноправними. У 1920–1930 роки Радянський Союз активно допомагав китайському комуністичному рухові, намагався впливати на тогочасну китайську політику. Після окупації Японією Китаю саме СРСР підтримував національно-визвольну війну китайців. По-новому подивитися на перегляд кордонів Китай зміг лише у другій половині XX століття. Одразу, після утворення КНР, ніяких суперечок не виникало. Китай зважав на силу свого північного сусіда, крім того, йому необхідні були фінансова, наукова та інша допомога Союзу. В 1950 році був укладений

договір про дружбу, союз, взаємну допомогу, згідно з яким розмежування територій між двома державами було побудоване на принципах добросусідського кордону. Ситуація змінюється у другій половині 50-их років. Поки економічний розвиток і безпека Китаю залежали від Радянського Союзу ніяких претензій не було. За однією з російських версій основною причиною загострення відносин були непомірні запити Мао – аж до технології атомної бомби. Проте не останню роль тут відіграла смерть Сталіна та подальша хрущовська політика – десталінізація, розвінчання культу особи. Для КНР та його керівництва такий приклад «старшого брата» був явно неправильним і суперечив тодішній політиці «великого кормчого». Тому СРСР було оголошено «країною ревізіоністів» й обвинувачено у поступках Заходу (зокрема, під час Карибської кризи), а в самому Китаї починається цілеспрямована політика повернення колишніх територій.

Розпочинається «картографічна агресія». На нових картах, у підручниках китайськими позначені території, що перебувають під юрисдикцією СРСР. У 1955 році в Пекіні перевидали книгу Чжао Цюань-чена «Таблиці адміністративно-територіального поділу Китаю в епоху Цін (1644–1911)». Уперше ця книга була видана ще у 1930-их роках, але тоді такого ажіотажу не спостерігалося. Тепер же почалася пропагандистська кампанія, що говорила про несправедливість кордонів між СРСР і КНР. Виходило, що майже всі далекосхідні володіння Радянського Союзу насправді належать Китаю. У 1956 році Мао осудив дії Москви щодо Угорщини, що стало одним з перших дипломатичних проявів нового курсу. У 1957 році розпочинається маоїстська кампанія «Хай розквітає сто квітів, хай змагаються сто шкіл», в ході якої звучить невдоволення тодішньою політикою північного сусіда.

Уже у 1956-1959 роках були зафіксовані порушення китайськими громадянами кордону. Але тоді ці інциденти вирішувалися на місцях. Криза ще більше поглиблюється, після того як СРСР відкликав з Китаю своїх спеціалістів. У свою чергу Мао на зустрічі з японською делегацією у 1964 році заявив, що Радянський Союз займає площу 22 мільйони квадратних кілометрів, а його населення всього 200 мільйонів, що звучало досить недвозначно. Одночасно з цим різко збільшилася кількість випадків порушення кордону. В 1960 році їх було близько ста, у 1962 році – близько 5 тисяч. Але лише у 1963 році були проведені перші переговори про кордони. Сторони не змогли домовитися, і провокації продовжилися. З китайською культурною революцією пов’язане наступне загострення ситуації. Хунвейбіни розпочали

напади на радянські прикордонні патрулі, почастішали спроби захоплення прикордонних сторожових човнів.

Піком протистояння став конфлікт на острові Даманському. Ці події не були першими для 1969 року. Ще 4 січня на острові Кіркінський (Циліциндао) була проведена провокація за участю 500 чоловік. Однак особливістю всіх попередніх інцидентів було те, що вони мали досить локальний характер та наслідки. Лише події 1–2 і 14–15 березня 1969 року могли стати тим каталізатором, який привів би до нової війни. Але саме завдяки цим подіям Китай домігся свого. Були досягнені домовленості про перегляд кордонів, і китайські прикордонники займають острів, що символізує перехід його де-факто до іншої країни. Лише у 1991 році ця територія офіційно перейшла під юрисдикцію Китаю.

Потрібно враховувати, що проблема «чесного» розподілу кордонів на Далекому Сході й досі повністю не розв'язана. Та чи може вона бути розв'язана? Враховуючи історичні, національні, політичні та міграційні процеси – навряд чи.

* * *

А. Г. Закаблук, магістрант
(наук. кер. – доц. Тронько Т. В.)

ОСВІТНІ РЕФОРМИ КІНЦЯ 1950-ИХ РОКІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ М. С. ХРУЩОВА

Реформування освітньої системи було одним із пріоритетних напрямів соціальних перетворень у всі часи, у тому числі й у період «відлиги». Радянська школа недостатньо гнучко реагувала на швидкий прогрес науки і техніки, зміни у виробництві. За словами педагога В. Сухомлинського, середня школа «замість того, щоб бути єдиною різноманітною, стала єдиною та одноманітною». За весь післявоєнний період система управління школою практично не змінювалася. Випускники середньої школи неохоче йшли працювати на виробництво. У той же час у середині 1950-их років вищі навчальні заклади могли прийняти лише 450 тис. випускників середньої школи з більше ніж 1,5 млн. абітурієнтів. Більшість з них не була готова до роботи на заводах і в колгоспах. Проте саме в ці роки народне господарство відчувало потребу в робочих руках, оскільки в працездатний вік вступило нечисленне покоління народжених у роки війни.

Проголошений М.С. Хрущовим у квітні 1958 року на XIII з'їзді ВЛКСМ курс на перебудову народної освіти був покликаний розв'язати одне головне завдання – подолати відірваність від життя

шкіл та вишів. Це було вже четверте за роки радянської влади велике реформування освітньої галузі.

24 грудня 1958 року Верховна Рада СРСР прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», який визначав перспективи розвитку й піднесення народної освіти в країні. Закон передбачав структурну перебудову загальноосвітньої школи: введення обов'язкової восьмирічної неповної середньої освіти; перетворення середньої десятирічної школи в одинадцятирічну; створення матеріальної бази для оволодіння учнями шкіл однією з масових професій. Стратегічним напрямом у роботі школи закон визначав політехнізацію, зміцнення зв'язку школи з виробництвом. З цією метою у школах уводилося виробниче навчання, частина занять проводилася безпосередньо на виробництві.

Основою середньої освіти залишалася все та ж середня школа. (Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, прийнята на XXII з'їзді партії (1961 рік), проголосила обов'язковість загальної середньої освіти.) Новим було те, що близько третини навчального плану 9-11 класів відвели під виробниче навчання, чим подовжили термін перебування учнів у середній школі на один рік. Зберігався уніфікований, ідеологічно запрограмований підхід до освіти, партійно-державний контроль тощо.

Для реалізації освітньої реформи були залучені значні кошти та ресурси. Адже у 1956 році у країні скасували плату за навчання в усіх школах і вишах. У 1950-их роках – на початку 1960-их років витрати на освіту становили 10 % національного доходу і були одними з найвищих у світі. Позитивною була й динаміка зростання загальноосвітньої школи. Так, якщо у 1951 – 1955 роках щороку лише в УРСР пересічно вводилося в дію шкіл на 82,3 тис. учнівських місць, то у 1956 – 1965 роках — на 201,7 тис. місць, тобто майже в 2,5 рази більше.

Господарські реформи потребували все більше й більше фахівців для народного господарства. А тому мережа професійно-технічних училищ, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів та кількість учнів і студентів у них невпинно зростала. Так, у системі ПТУ 1958/59 навчальному року було 165,5 тис. учнів, а в 1964/65 році – 267,8 тис.; у середніх спеціальних навчальних закладах — 351,1 тис. у 1958/59 році й 645,9 тис. у 1964/65 році; у вишах — 381,1 тис. у 1958/59 році та 643,8 тис. у 1964/65 році.

Кількісні показники засвідчували прогрес, але значною проблемою залишалася якість підготовки спеціалістів. У загальній масі вона була незадовільною, особливо на заочних та вечірніх

відділеннях. А саме ці форми навчання в ході реформи освіти вважалися пріоритетними.

Деяка лібералізація тоталітарної системи в країні після XX з'їзду КПРС дозволила громадськості знову відкрито поставити питання про місце і роль української мови у суспільстві. У пресі залунали заклики письменників, викладачів вишів, учителів шкіл берегти й плекати мову рідного народу, шанувати його культуру. Але закон про зміцнення зв'язку школи з життям, який був прийнятий Верховною Радою УРСР у квітні 1959 року, поставив українську мову в принизливе становище. Він «дозволив» батькам, а фактично місцевому партійно-радянському керівництву, оскільки батьків ніхто не опитував, вибирати мову навчання в школі. Не можна було відмовитися від вивчення російської мови, однак можна було не вивчати українську. В результаті українська мова ставала в Україні навчальним предметом, не потрібним для освіти, що значно погіршувало її соціальний статус.

Однак, незважаючи на всі спроби, період «відлиги» на систему як середньої, так і вищої освіти істотно не вплинув. Кардинальних змін у цій галузі не відбулося, адже завдання освіти щодо формування слухняного «радянського громадянина» залишилося незмінним. Відомий педагог-новатор В. Сухомлинський у своєму листі на адресу Хрущова (13 червня 1958 року) справедливо вказував на недооцінку гуманітарного аспекту освіти, на реальність загрози зниження загального рівня середньої освіти. Ще більші недоліки виявилися в практичному здійсненні реформування. До осені 1963 року стало очевидним, що середня школа не годиться як основне джерело поповнення підприємств кваліфікованими кадрами. Загальний напрям реформи школи – підготовка школярів до суспільно корисної праці на виробництві – в цілому стратегічно правильний. Але матеріально-технічна база шкіл, учительські кадри виявилися неспроможними реалізувати нові завдання професійної підготовки учнів. Не виправдовувалися надії на високий професіоналізм спеціалістів, підготовлених на вечірніх та заочних відділеннях вишів.

Таким чином, хоча реформа освіти була викликана потребою часу і містила стратегічно правильні орієнтири, з низки причин вона не тільки не змогла підняти освіту в країні на вищий щабель, а навіть істотно погіршила її якісні показники.

* * *

Ю. О. Качіоні, студентки V курсу
(наук. кер. – доц. Цехмістро Н. Я.)

ЛАМБРО КАЧІОНІ — НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ГРЕЦІЇ

Біографії більшості греків, які боролися проти Туреччини під час російсько-турецьких війн, майже невідомі. У другій половині XVIII століття Росія, долаючи опір Османської Порти, боролася за вихід до Чорного й Середземного морів, а греки, які сторіччями потерпали під турецьким ярмом, шукали підтримки у Російської імперії. Російсько-турецьке протистояння у цей час досягло кульмінації, а грецький національно-визвольний рух сприяв розкладу Османської імперії. Видатним діячем грецького національно-визвольного руху був Ламбро Качіоні (1752-1805).

Метою статті є висвітлення життя та діяльності Л. Качіоні – учасника російсько-турецьких війн, грецького національного героя.

Основним історіографічним джерелом дослідження життєвого шляху Л. Качіоні є його послужний список. До XX століття не було написано спеціальних робіт, присвячених життю й діяльності героїв національно-визвольних рухів. У книзі М. Врангеля «Венок мертвым» Л. Качіоні названий «лютим». Це питання не досліджувалося і в радянській історіографії. Першим літературним твором, присвяченим героєві, стала розповідь «Пират-витязь», написана на основі сімейних переказів його правнуком, письменником С. Качіоні. У роки радянської влади книга стала бібліографічною рідкістю, недоступною для широкого кола читачів. Пізніше з'явилася історична новела відомого радянського письменника В. Пікуля «Первый листригон Балаклавы», у якій оспівано подвиги героя у роки російсько-турецьких війн.

В «Загальному морському списку» та інших офіційних документах кінця XVIII – XIX століть прізвище Ламбро писалося як «Ламбро-Качоні», «Качоні» або «Качіоні». Останній з варіантів її написання протягом більше 200 років був офіційним прізвищем цієї грецької родини, видатний предок і родоначальник якої, Ламбро Дмитрович Качіоні, переселився у 1775 році в Росію. Під цим прізвищем відомі всі його прямі нащадки, які жили й нині живуть у Криму й за його межами. «Исторически правильное начертание фамилии нашей не «Качони», а «Качиони» – писав в 1897 році С. Качіоні. Хоча у Греції та грецькій історичній літературі прийнятий інший варіант написання прізвища – Кацоніс (Κατσώνης).

Л. Качіоні народився у 1752 році в грецькому місті Лівадія в родині архонта області Беотія. Про дитинство і ранню юність відомо дуже мало. У 1770 році Л. Качіоні вступив на російську службу і був прийнятий волонтером на флот, яким командував

генерал-аншеф граф О. Орлов. Протягом 1771-1775 років Л. Качіоні щорічно брав участь у морських боях в Архіпелазі. У 1775 році він у званні сержанта Грецького (Албанського) війська переселився у Крим. Перші роки життя проходили в умовах напруженої обстановки. У 1777-1778 роках спалахнув татарський заколот, у придушенні якого брав участь і Л. Качіоні. За відмінну військову службу йому присвоїли чин унтер-офіцера. У 1781 році Л. Качіоні був переведений у поручики і відряджений під керівництвом капітана першого рангу графа М. Войновича з дипломатичним дорученням у Персію.

У 1784 році Л. Качіоні у складі Грецького піхотного полку прибув до Балаклави. Утвердження Росії в Північному Причорномор'ї, приєднання Криму у 1783 році, будівництво Севастополя й заснування Чорноморського флоту докорінно змінили міжнародну обстановку в цьому регіоні. Туреччина, підтримувана Англією і Францією, не бажала миритися з втратою Кримського півострова. Виникла загроза нової війни. У такій складній обстановці Катерина II почала свою знамениту «подорож у Тавриду», що мала на меті політичну демонстрацію готовності Росії до війни на Чорному морі.

11 (22) травня 1787 року, коли імператриця залишала Бахчисарай, в час проходження ескорту по головній вулиці трапилася непередбачувана пригода. Княгиня О. Гарчакова писала у «Воспоминаниях о Крыме», що імператриця ледве не загинула, коли коні, які везли її карету злякалися голосного заклику муедзина до молитви та побігли стрімголів уперед. На варті стояв солдат грецького батальйону, який застрелив муедзина. Цим солдатом був Л. Качіоні. 21 квітня 1785 року указом Катерини II Л. Качіоні був пожалуваний в російське дворянство і внесений у другу частину Родословної книги Таврійського дворянства. У 1787 році Л. Качіоні присвоїли чин капітана, а на його фесці з’явився особливий знак у вигляді долоні, виконаний зі срібної пластини, з написом «Під Найвищим заступництвом Єя Імператорської Величності».

З початком російсько-турецької війни Л. Качіоні зібрав загін греків, який у ніч із 10 на 11 жовтня 1787 року недалеко від Хаджибея (нині Одеса) на човнах захопив велике турецьке судно. Воно й було названо «Князь Потемкин-Таврический». Указом від 24 липня 1789 року Катерина II призначила його підполковником. 29 липня 1790 року Л. Качіоні за військові заслуги й особисту хоробрість було присвоєно звання полковника й нагороджено орденом Святого Георгія 4-го класу.

Після смерті імператриці у 1796 році Л. Качіоні відправився в Крим у маєтки, подаровані йому ще Катериною»II. Там він купив

містечко Панас-Чаір, розташоване неподалік Ялти. Почав будівництво своєї садиби, яку перейменував у Лівадію. У Криму він став великим і успішним промисловцем, поставляв сіль, пшеницю, рибу в центральні губернії Росії й на експорт. У 1799 році Л. Качіоні побудував завод з виробництва виноградної горілки. Помер Л. Качіоні в 1805 році. Причини смерті й досі достеменно не з'ясовані. Існує версія, що він був отруєний підісланим турецьким шпигуном.

У Греції Л. Качіоні став національним героєм, у беотійській Левадії існує музей героя, його ім'ям названі вулиці в Афінах, Левадії та на Кіпрі. В 1927 році за замовленням грецького уряду у Франції збудований підводний човен «Кацоніс». На озброєнні ВМФ Греції перебуває підводний човен типу 214 «Кацоніс», замовлений у 2000 році в Німеччині .

Отже, Л. Качіоні був визначною постаттю в історії Греції, Росії та України і відіграв важливу роль у національно-визвольному русі грецького народу.

* * *

М.І. Кекало, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Цебрій І. В.)

ОБРАЗ ЖІНКИ У ЄГИПЕТСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ СЕРЕДНЬОГО ЦАРСТВА

У науковій літературі, присвяченій дослідженням зі стародавньої історії, традиційно мало приділялося уваги місцю слабкої статі в суспільно-політичному житті країни. Що ми знаємо про жінок Древнього Єгипту? По суті, практично нічого. Крізь темряву тисячоліть до нас дійшов лише мерехтливий відблиск божественної краси Нефертіті і Клеопатри. Від часів утворення держави жінки Єгипту були незалежнішими, ніж жінки інших країн – не лише Стародавнього Світу, а й Європи: зі Середньовіччя до кінця XIX століття. Однак так звана „рівність статей“ у Давньому Єгипті була відсутня – бо згідно світопорядку, встановленому Маат, життєва сутність чоловіків і жінок різна. Чоловіки Єгипту схилялися перед жінками, захоплювалися ними, дбали про них. Тому не дивно, що серед решти богів єгипетського пантеону Середнього царства не останню роль відігравали богині-жінки – уособлення виключно жіночих рис та покровителі жінок в різних ситуаціях. Провідне місце серед богинь-жінок займали Бастет, Ісіда, Нут, Нехбет, Маат, Сехмет, Тефнут та Хатхор.

Бастет, в єгипетській міфології богиня радості і веселощів, чиєю священною твариною була кішка. Найчастіше Бастет

зображували у вигляді жінки з головою кішки або у вигляді кішки. Іноді Бастет вважали дружиною бога-творця Птаха або ототожнювали з богинею неба Мут, а також з високошанованим в Єгипті богинями Уто, Тефнут, Сехмет і Хатхор, у зв'язку з чим Бастет також набула функцій сонячного Ока. „Батько історії“ Геродот повідомляє про щорічні пишні урочистості на честь богині Бастет, що супроводжувалися співом і танцями.

Ісіда в єгипетській міфології богиня родючості, води і вітру, символ жіночності та подружньої вірності, богиня мореплавання, дочка Геба і Нут, сестра та дружина Осіріса. Ісіда допомагала Осірісу цивілізувати Єгипет і навчила жінок жати, прясти і ткати, лікувати хвороби і заснувала інститут шлюбу. Коли Осіріс відправився мандрувати по світу, Ісіда замінила його і мудро правила країною. Почувши про смерть Осіріса від руки бога зла Сета, Ісіду охопив розпач. Ісіда заховала тіло чоловіка в болоті. Однак Сет знайшов тіло і розрізав на чотирнадцять шматків, які розсіяв по всій країні. За однією з версій, Ісіда відродила Осіріса до життя, використовуючи свою цілющу силу, і зачала від нього бога неба і сонця Гора. Ісіда була настільки популярна в Єгипті, що з часом набула рис інших божеств. Її шанували як покровительку породіль, визначальну для долі новонароджених царів.

Нут, в єгипетській міфології богиня неба, дочка бога повітря Шу і богині вологи Тефнут, сестра-близнюк бога землі Геба. Усупереч волі Ра вона вийшла заміж за брата. Ра так сильно розгнівався, що наказав Шу розділити близнюків. Шу підняв Нут вгору – так утворилося небо, а Геба залишив унизу – так утворилася земля. Лють Ра була велика, і він наказав, щоб Нут не могла зачати дитя в жоден з місяців року. Бог Тот пожалів її. Він запросив місяць зіграти з ним у шашки, здобув перемогу і взяв в якості призу місячне світло, щоб створити п'ять нових днів. У кожний з цих днів Нут зачинала дитя: Осіріса, Сеті, Ісіду, Нефтиду і Гора.

Нехбет, в єгипетській міфології богиня царської влади. Оскільки священною твариною Нехбет був шуліка, її зображували у вигляді жінки з чубком на голові або у вигляді змієголового шуліки у білій короні Верхнього Єгипту. Нехбет шанували як уособлення влади фараона та вірили, що вона забезпечувала йому перемогу над ворогами. Богиня була також володаркою східної пустелі, покровителькою видобутку золота і срібла, допомагала при пологах. Стародавнє місто Нехбет було назване на її честь.

Маат („страусове перо“) - в єгипетській міфології богиня істини, правосуддя і гармонії, дочка бога сонця Ра, учасниця створення світу, коли був знищений Хаос і відновлений Порядок.

Вона відіграла помітну роль в загробному суді Осіріса. Оскільки давні єгиптяни вірили, що кожен покійний мав постати перед 42 суддями і визнати себе невинним або винним у гріхах, душа померлого зважувалася на шальках терезів, врівноважених страусовим пером богині. Якщо покійний прожив життя „з Маат в серці“, був чистим і безгрішним, то оживав для щасливого життя на полях раю, іару. Маат зазвичай зображували з пером у зачісці, яке на суді вона покладала на чашу важелів. Вважалося, що люди живуть „завдяки Маат, в Маат і для Маат“.

Сехмет („могутня“), в єгипетській міфології богиня війни і палючого сонця, дочка Ра, дружина Птаха, мати бога рослинності Нефертума. Священна тварина Сехмет була левицею. Богиню зображували у вигляді жінки з головою левиці і шанували в усьому Єгипті. Разом з богинею-коброю Уто і богинею царської влади Нехбет Сехмет охороняла фараона. Її вигляд наводив жах на супротивника, а вогняне дихання все знищувало. Володіючи магічною силою, Сехмет могла вбити людину або напустити на неї хворобу; гнів богині приносив мор і епідемії. Разом з тим Сехмет – богиня-цілителька, яка протегувала лікарям, що вважалися її жерцями.

Хатхор („будинок Гора“, тобто „небо“), в єгипетській міфології богиня неба, яка в найдавніші часи шанувалася як корова, яка народила сонце, дочка бога сонця Ра. Богиня радості і любові, танців і пісень, вона оберігала матерів з дітьми. Хатхор дбала про живих і проводжала померлих до підземного світу, де підкріплювала їх їжею і питвом з сикомора, дерева, в яке вона перевтілювалася. Стародавні ототожнювали Хатхор з Оком Ра. Коли Ра постарів, люди почали плести проти нього змову. Почувши про це, розгніваний бог наслав на них божественне Око, спопеляючий жар сонця. Око взяло образ левиголової Сехмет, богині війни, з якою часто ототожнюється Хатхор. Вона стала поглинати людей, і Ра припинив різанину, коли відчув, що жертв достатньо. Щоб покласти край безжалісному вбивству, Ра просочив поле битви сумішшю пива і яскраво-червоного гранатового соку з тисячі глечиків. Спрагла помсти Сехмет повірила, що це людська кров, напилася червоної рідини і знову перетворилася в красуню Хатхор. На згадку про цю подію на щорічному святі Хатхор випивалася величезні глечики пива з гранатовим соком. Богиня також стала героїнею відомого міфу про приносить весну повернення Тефнут-Хатхор із Нубії. У грецькій міфології богині Хатхор найбільш відповідає Афродіта.

Тефнут, в єгипетській міфології богиня вологи. Її земне втілення – левиця. Тефнут і її чоловік Шу – перша пара богів-

близнюків, породжених Ра-Атумом. Їхні діти – боги Геб і Нут. Тефнут – улюблене Око бога Ра. Коли вранці він сходив над горизонтом, Тефнут вогненним оком сяяла у нього на чолі і спопеляла ворогів бога. Вона ототожнювалася з богинею Уто, берегинею Ра. Одного разу Тефнут, посварившись з батьком, пішла до Нубії, і в Єгипті настала посуха, але на прохання Ра, що послав за нею Тота і Шу, вона повернулася назад і одружилася з Шу, що віщувало розквіт природи.

Таким чином, можемо дійти до висновку, що роль жінки в Стародавньому Єгипті не була приниженою. Хоча вона й поступалася першістю чоловікові, та все ж її правове становище мало чим відрізнялося від чоловічого. Тому, вочевидь, природним є той факт, що значну роль у Єгипті займали богині-жінки, які були покровительками породіль, брали участь у створенні світу, визначали долю новонароджених царів, виступали символом жіночності, могутності, подружньої вірності та засновницями перших інститутів шлюбу.

* * *

О.В. Книш, магістрант
(наук. кер. – доц. Н.В. Бесєдіна)

АТАТЮРКІЗМ – ІДЕОЛОГІЯ РОЗБУДОВИ НОВОЇ ТУРЕЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Сучасна Туреччина – найбільш модернізована і вестернізована країна Близького та Середнього Сходу. На відміну від інших мусульманських держав вона широко інтегрована у європейські міждержавні організації, вирізняється стійкістю демократичних інститутів, які були закладені у 20 –30-их роках XX століття.

Засновником Турецької республіки був Мустафа Кемаль (1881 – 1938), пізніше названий Ататюрком – батьком тюрків. Спираючись на турецький націоналізм і могутній репресивний апарат та репресії проти ісламського духовенства, він зміг провести глибоку модернізацію Турецької республіки, яка з'явилася на руїнах Османської імперії. Тому постать Ататюрка займає особливе місце серед когорти великих історичних особистостей.

Проблема кемалійської революції й становлення нової республіканської Туреччини, внутрішня і зовнішня політика Ататюрка знайшла своє відображення у дослідженнях багатьох істориків. У працях П. П. Мойсєєва, І. Л. Радєєвої, Є. І. Уразової, Г. С. Старченкова, Б. М. Ягудіна, В. І. Данилова та інших дослідників висвітлені основні етапи кемалійської модернізації,

проаналізовані риси лаїцизації турецького суспільства, показана роль Мустафи Кемаля у розвитку Турецької республіки.

Мета цієї статті полягає у спробі виокремити і проаналізувати етапи та заходи, які були здійснені у процесі розбудови нової турецької державності.

Крах Османської імперії після Першої світової війни, її поділ й окупація державами Антанти викликали піднесення національно-визвольної боротьби турецького народу. Мобілізував і очолив свій народ на боротьбу з грецькою інтервенцією генерал М. Кемаль. за його ініціативою у квітні 1920 року в Анкарі був скликаний парламент – Великі національні збори Туреччини (ВНЗТ).

2 травня 1920 року створено новий постійний уряд й анульовано всі конвенції, договори, постанови султанського уряду. Але султанат і халіфат юридично збереглися до закінчення національно-визвольної боротьби.

Воєнні перемоги турецької армії над грецькими окупантами завершилися звільненням території Туреччини від іноземних інтервентів. 11 жовтня 1922 року в Муданьї були підписані вигідні для Анкари умови перемир'я, яка домоглася звільнення Східної Фракії.

29 жовтня 1923 року було прийнято постанову про проголошення республіки. Наступного дня М. Кемаль створив новий уряд на чолі з генералом Ісметом Іненю. Важливим принципом розвитку Турецької республіки, на переконання Кемаля, був принцип світської держави й тотальної лаїцизації суспільства. У березні 1924 року скасовано халіфат, розпущені всі секти, заборонені титули. Так розпочався новий етап форсованої вестернізації Туреччини, що базувався на кемалійських принципах, або «шести стрілах» Кемаля: республіканізм, революційність, народність, націоналізм, етатизм, лаїцизм. Кожен із них містив у собі серйозну політичну складову, необхідну для розвитку Турецької держави. У 1924 році була прийнята перша Конституція, яка стала правовою й організаційною основою нової держави. Вона спиралася на три положення: республіканська форма державного ладу, національна ідея та принцип єдності турецької нації.

Кемалійські реформи 1920 – 1930-их років мали велике значення для політичного, економічного та культурного розвитку турецького народу. Але впровадження лаїцизму мало низку негативних наслідків. У 1928 році положення про іслам як державну релігію було вилучено з Конституції.

Важливою опорою у ствердженні однопартійного кемалійського режиму та проведенні модернізації була армія, яка стала тією силою, на котру спиралася партія Ататюрка.

Кемаль примусово втілював у життя своєї країни принципи лаїцизму, рівноправності жінок, а також європейський одяг, календар і літочислення, цивільний шлюб та медичні заклади за європейським зразком. Ідеологія кемалізму – турецький націоналізм сприяв – розвитку капіталізму в однорідному етнічному й конфесійному середовищі.

У 1926 році, відповідно до нового цивільного кодексу, була проголошена приватна власність. Унаслідок завоювання справжнього суверенітету, країна, по-перше, перестала бути об'єктом міжнародних економічних відносин і стала суб'єктом історичного процесу.

По-друге, дістала можливість повністю розпоряджатися своїми природними ресурсами та матеріально-фінансовими можливостями, що стало передумовою для боротьби за економічну самостійність.

Реформи 1920 – 1930-их років, звернення до політики державного капіталізму і поступове витіснення іноземних монополій з національного господарства шляхом викупу іноземних концесій – усе це стало поштовхом до зростання матеріального виробництва. Збільшилася увага до приватного сектора – його продовжували планомірно розвивати та посилювати, розраховуючи, що він стане провідною силою економіки.

Велика увага була зосереджена на земельному питанні: було скасовано середньовічну систему ашару й створено умови для підвищення товарності сільськогосподарської продукції, впроваджувалися кооперативи.

Таким чином, ататюркізм став фундаментальною ідеологією модернізації турецького суспільства. Не маючи, крім армії, жодного надійного джерела влади, очоливши збурену країну з нерозвиненою економікою, Кемаль організовував нову державу на авторитарних засадах і започатковував політику тотальної модернізації, взявши за основу розвитку західну світську модель та єврокапіталістичний стандарт.

* * *

А. А. Костенко, студент ІІІ курсу
(наук. кер. — асист. Левченко Ю. М.)

ВІЛЬГЕЛЬМ ПІК:ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КАР'ЄРИ

Фрідріх Вільгельм Рейнхольд Пік народився 3 січня 1876 року в м. Губен (нині м. Губін, Польща) у сім'ї простих робітників. Його батько, Фрідріх Пік, був кучером у ландрата (керівника місцевого органу управління) м. Губен. Умови праці були важкими: з ранку до вечора доводилося тяжко трудитися, зарплата була взагалі мізерною — її ледве вистачало на утримання сім'ї. Мати Вільгельма, Августа Пік, працювала звичайною пралею. Вона залишилася у пам'яті свого сина молодою красунею: коли Вільгельму виповнилося два роки, мати помирає під час пологів. Щоб діти виховувалися у повноцінній сім'ї, двадцятивосьмирічний батько Вільгельма Фрідріх у 1878 році одружується з Вільгельміною Баро, яка була старшою за нього на 7 років і в якої вже була донька від попереднього шлюбу. Сім'я проживала у занедбаній квартирі, що складалася з однієї кімнати та маленької кухні. Щонеділі регулярно родина відвідувала релігійну службу в місцевій католицькій церкві. З 1882 року Вільгельм навчався у місцевій народній школі. За вісім років навчання підліток вирізнявся допитливістю, мав розвинуте почуття гумору й міг будь-кого розвеселити. Його улюбленими навчальними предметами у школі були арифметика, історія, географія та креслення. Зважаючи на скрутне матеріальне становище у родині, Вільгельм у 11 років влаштувався на роботу, де замість заробітної плати отримував безкоштовний обід. Після закінчення народної школи, у 1890 році, юнак здобував професійну освіту в теслярській майстерні Хансена. Робочий день Вільгельма становив 12 годин на добу, а своєю заробітною платою розраховувався з майстром Хансеном за навчання. У квітні 1894 року, закінчивши опановувати теслярське ремесло, молодий хлопець відправився у мандрівку німецькими містами у пошуках роботи. 18-річний Вільгельм, вихований у суворих католицьких традиціях, уперше дізнається про нелегке становище робітників. Не залишаючись байдужим до вимог робітничого класу, він вступив у 1894 році до Німецького союзу працівників деревообробної промисловості, а з 1 червня 1895 року – став членом Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН). У двадцять років Вільгельм Пік був одним із організаторів першої великої травневої демонстрації в Оснабрюке. На цей період припадає його перша публічна промова на тему: «Право на працю». Як тільки про цю акцію дізнався майстер-роботодавець Вільгельма, то відразу звільнив «червоного підмайстра». Це була перша

«політична репресія» проти Вільгельма, у результаті якої він був змушений шукати роботу на будівництві в м. Ленгерих, а згодом у Бремені. Саме у цьому місті розпочинається партійно-політична кар'єра В. Піка, у ньому він знайшов своє особисте щастя, зустрівшись зі своєю майбутньою дружиною Кристиною Хефнер. Після одруження 28 травня 1905 року молоде подружжя спочатку проживало у батьків нареченої. Пізніше, до переїзду у м. Берлін 1910 року, їм довелося шість разів змінювати місце проживання. У 1905 році, будучи головою районної організації СДПН, Вільгельма обрали депутатом міського парламенту Бремена. Впродовж 1907 – 1908 років В. Пік навчався у партійній школі СДПН, де на його політичні переконання мали величезний вплив ідеї Рози Люксембург.

З 23 жовтня 1915 року В. Пік брав участь у Першій світовій війні. Будучи рядовим військовим, він проводив антивоєнну агітацію, через що постав перед військовим судом. До винесення вироку йому вдалося втекти до Берліна, звідки підпільник і член «Союзу Спартака» емігрував до Амстердама. Після війни, у 1918 році, В. Пік повернувся до Берліна і став одним із співзасновників Комуністичної партії Німеччини (КПН). На початку січня 1919 року за участь у повстанні спартакістів його заарештували. 15 січня 1919 року Вільгельм брав участь в останньому допиті Р. Люксембург і К. Лібкнехта як свідок. Шляхом утечі йому вдалося уникнути смертельного вироку, до якого засудили лідерів «Союзу Спартака». У 1921 році В. Піка обрали до Виконавчого комітету Комуністичного Інтернаціоналу, де він познайомився з В. І. Леніним. Разом з тим В. Пік став депутатом прусського ландтагу, у складі якого залишався до свого обрання до Рейхстагу в 1928 році.

З приходом у 1933 році націонал-соціалістів до влади у Німеччині активізувалися антикомуністичні репресії. 25 серпня 1933 року В. Піка позбавили німецького громадянства, а після вбивства у 1934 році очільника КПН Й. Шера він змушений був емігрувати до Парижа.

У 1934 році на партійній конференції у Брюсселі В. Піка обрали головою КПН. Після цього він переїхав до Радянського Союзу і здійснював координацію діяльності партій з Москви. Впродовж 3-15 жовтня 1935 року неподалік від Москви відбулася 4-та партійна конференція КПН. На конференції В. Пік, доповідаючи на тему «Новий шлях до спільної боротьби за повалення гітлерівської диктатури», схарактеризував становище робітничого класу в Німеччині та осудив діяльність А. Гітлера.

До 1939 року В. Пік весь час подорожував, проводячи конференції у таких містах, як Париж, Прага, Москва. Цим самим він прагнув об’єднати всіх противників фашистського режиму для того, щоб знищити загрозу війни. З початком Другої світової війни здоров'я В. Піка погіршилося і лікарі заборонили займатися йому політичною діяльністю. 1 липня 1945 року Вільгельм Пік повернувся до Берліна й долучився до формування органів влади у радянській зоні окупації. Йому належить ініціатива об'єднання СДПН та КПН у Соціалістичну єдину партію Німеччини (СЄПН). У 1946 році разом з Отто Гротеволем Вільгельм Пік став співголовою СЄПН, а у 1949 році, після утворення Німецької Демократичної Республіки (НДР), став її першим і єдиним президентом (1949 – 1960рр.)

Отже, все своє життя Вільгельм Пік присвятив боротьбі німецького робітничого класу за свої права. Був одним із ініціаторів об'єднання робітничого руху європейських держав для боротьби з фашистським режимом. Незважаючи на заборону лікарів, продовжував займатися політичною діяльністю, переймаючись долею свого народу.

* * *

С. О. Куцъ, магістрант
(наук. кер. - доц. Цехмістро Н. Я.)

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА Б. М. ЄЛЬЦИНА ЯК ПОЧАТОК ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗРУШЕНЬ У РОСІЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Діяльність Б. М. Єльцина на посаді Президента Російської Федерації можна оцінювати по-різному, але безперечним є той факт, що саме за його правління була прийнята нова, демократична Конституція Російської Федерації, яка поклала початок демократичним зрушенням у країні.

Необхідність нової Конституції була усвідомлена всіма політичними силами ще під час прийняття Декларації про державний суверенітет. З метою розроблення нового проекту Конституції на I З'їзді народних депутатів (22 червня 1990 року) була утворена Конституційна комісія, головою якої став Б. М. Єльцин (тоді голова Верховної Ради Російської Федерації).

Спочатку робота комісії проходила досить швидко і вже через чотири місяці проект нової Конституції був готовий. Цей перший проект нової Конституції Росії, схвалений Верховною Радою Росії, передбачав парламентську форму правління й приведення статусу президента до номінального статусу глави держави.

Потім проект доопрацьовувався з урахуванням нового законодавства, пропозицій народних депутатів, посадових осіб, державних органів, фахівців, громадян.

У липні 1992 року в Конституційну комісію надійшли поправки Президента Російської Федерації до офіційного проекту Конституції. Робоча група доопрацювала проект за участю зацікавлених сторін, суб'єктів Російської Федерації та фахівців-юристів.

У результаті з'явився третій варіант офіційного проекту Конституції Російської Федерації, схвалений Конституційною комісією 16 жовтня 1992 року.

7 травня 1993 року за підписом заступника Голови Конституційної комісії Р. Хасбулатова з'являється постанова «Про основні положення проект Конституції Російської Федерації», яким затверджувався представлений робочою групою проект положень проекту Основного Закону РФ.

Висуваючи з політичних міркувань ідею парламентаризму, але ігноруючи відсутність для нього умов у сучасній Росії, автори проекту наполегливо утверджували провідну роль парламенту в системі вищих органів державної влади. Проект ставив Президента під контроль Верховної Ради, зобов'язуючи його надавати щорічні доповіді про виконання внутрішньої й зовнішньої політики та виконання федеральних програм.

12 травня 1993 року Президент РФ видав Указ № 660 «Про заходи для завершення підготовки нової Конституції Російської Федерації», згідно з яким для закінчення підготовки проекту Конституції 5 червня в Москві скликалась Конституційна нарада.

У зв'язку з тим, що хасбулатовський варіант конституції розроблявся в плані встановлення парламентської форми правління в Росії й зведення статусу президента до номінального глави держави, Президент Російської Федерації своїм указом від 20 травня 1993 року «Про скликання Конституційної наради і завершення підготовки проекту Конституції Російської Федерації» утвердив Конституційну нараду, яка покликана була виробити альтернативний варіант Конституції РФ.

Це було зроблено після того, як 6 травня 1993 року Президент РФ направив до Конституційної комісії свій проект Основному Закону держави, у відповідь на який за підписом відповідального секретаря Конституційної комісії О. Г. Румянцева та експерта Конституційної комісії В. І. Лафітского з'явився документ, у котрому давалася негативна політико-правова оцінка президентського варіанта Конституції.

Саме цим пояснюється, чому в Постанові Конституційної комісії «Про проект Конституції (Основного Закону) Російської Федерації, направленому Президентом Російської Федерації до Конституційної комісії 6 травня 1993 року» від 7 травня 1993 року фактично відхилявся президентський варіант Конституції, оскільки його «окремі положення ... істотно обмежують економічні, політичні й громадянські права людини і громадянина, порушують принцип поділу влади». Тим самим був усунутий грунт для досягнення компромісу між владою за проектом нової Конституції Росії.

Конституційна нарада складалася з 250 членів, які працювали в п'яти секціях: представників федеральних органів влади; представників органів влади суб'єктів Федерації; представників місцевого самоврядування; представників партій, громадських організацій, профспілок, релігійних конфесій; представників товаровиробників і підприємців.

Президент виніс на обговорення Наради проект Конституції, але закликав учасників до вироблення компромісного тексту на базі цього проекту й проекту Конституційної комісії.

У результаті тривалої роботи Конституційної наради – з червня по жовтень 1993 року було розглянуто проект Конституції РФ, унесений Президентом Російської Федерації, а також проект Конституції, підготовлений З'їздом народних депутатів Російської Федерації Конституційною комісією. Всього на адресу Конституційної наради надійшло більше ніж 50 000 зауважень і пропозицій. У результаті їх обговорення в початковий проект було внесено понад п'ятсот поправок та близько чотирьох десятків принципово нових норм.

Конституція Російської Федерації була прийнята 12 грудня 1993 року за результатами всенародного голосування, проведеного відповідно до Указу Президента Росії від 15 жовтня 1993 року № 1633 «Про проведення всенародного голосування за проектом Конституції Російської Федерації». Термін «всенародне голосування» (а не «референдум») був використаний для того, щоб обійти положення діючого Закону про референдум РРФСР, згідно з яким Конституція може бути змінена лише більшістю голосів від загального числа виборців країни. Конституція Російської Федерації 1993 року вступила в силу в день її опублікування в «Російській газеті» – 25 грудня 1993 року.

Нова Конституція – це продукт боротьби за владу того часу, продукт суперечностей прихильників реформ та їх супротивників, а також результат волі президента Росії.

А.В.Ніколаєва, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ АФІНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У сучасній історіографії афінська демократія здебільшого розглядається як типова форма держави, що стала прообразом демократичного облаштування західного суспільства. Істориків уже давно цікавить питання: як стародавні греки «винайшли» демократію, адже вони, на відміну від творців демократії Нового часу, не мали перед собою ніякого зразка, власне, були «першовідкривачами » нової політичної системи.

Одним із перших пропагандистів демократичних ідеалів був історик Геродот. Саме він став творцем терміна «демократія». Найхарактернішою ознакою демократичної влади, за Геродотом, є свобода: «Стає очевидним і не з єдиного якогось прикладу, але взагалі, що свобода – це дуже важлива річ, бо афіняни, поки мали над собою тиранів, не були кращими у військовій справі від інших своїх сусідів, але, коли звільнилися від тиранії, стали першими і найкращими у цій справі, інакше кажучи, поки були приневолені, то вдавали з себе боязких, уважаючи, що вони раби свого володаря, але коли здобули свободу, кожен із них намагався зробити для себе все, що міг». Отже, демократію Геродот протиставляє тиранії й найвищою цінністю демократичної держави вважає свободу.

Ґрунтовну характеристику суспільно-політичних ідеалів афінської демократії дав Фукідит. Справжній панегірик на честь демократії історик уклав в уста лідера фінської держави Перикла: «Наш державний лад не копіює чужих закладів; ми самі швидше служили зразком для деяких, ніж наслідуємо інших. Називається цей лад демократичним, тому що спирається не на меншість, а на більшість». Далі Перикл виділяє такі переваги демократії, як свободу та політичну активність громадян: «Ми живемо вільним політичним життям й не страждаємо підозрілістю у взаємовідносинах повсякденного життя… І ми самі вирішуємо справи, не вважаючи слова шкодою для справи».

Про свободу, як найвищу цінність демократії, говорить Аристотель: «Справді, демократію характеризують дві основні засади: панування більшості й свобода. Свобода ж тлумачиться так: роби, що хочеш».

Окрім свободи, важливими рисами афінської демократії були ісономія – рівність усіх громадян перед законом – та ісегорія – рівність голосу, рівне право на свободу слова, на участь у політичному житті. «Слова ці, – підкреслює В. Бузескул, – були

для афінян приблизно тим же, що для французів з часів революції liberteiegalite».

Тлумачення термінів «ісономія» та «ісегорія» дає Геродот: «Коли володарює народ, по-перше, його влада має найкращу з усіх назву – рівноправність, а, по-друге, він не робить нічого з того, що робить монарх, бо посади розподіляються за жеребом. Крім того, керівники звітують, і всі мають право висловити свою думку».

Рівноправність як важливу перевагу демократії виділяє Фукідит у промові Перикла: «Щодо приватних інтересів, закони наші надають рівноправність усім, навіть бідняку становище його не перешкоджає робити послуги державі, якщо він цього хоче».

Промова Перикла показує, що в Афінах велася політична пропаганда демократичних ідеалів і проводилася вона у двох напрямах:

1) демократія протиставлялася іншим формам влади й передусім тиранії за схемою «свобода – рівність»;

2) прославлялися заслуги та політичні цінності демократії, із яких найважливішими вважалися свобода і рівноправність.

Основні принципи нової ідеології широко тиражувалися офіційною пропагандою й пережили самого Перикла. Через декілька десятиліть після смерті Перикла відомий афінський оратор Ісократ написав свій «Панегірик» – спеціальну промову на славу афінської держави. У ній він доводить актуальне для свого часу право Афін на першість у грецькому світі. Структура ісократівського «Панегірика» багато в чому нагадує попередні пропагандистські зразки. Так, прославляння міста починається з показу благородного походження афінян. Далі перераховуються всі відомі заслуги Афін, із яких на перше місце ставиться культурна місія міста. Саме Афіни, за Ісократом, дали іншим грекам основи цивілізації. У прославлянні Афін Ісократ перевершив самого Перикла: на основі виділених заслуг він назвав афінський поліс школою не лише Еллади, але й усього людства: «Афіняни настільки випередили своїх суперників, що стали школою для всього людства».

Ще на одну промову подібного змісту натрапляємо в афінського оратора IV століття до н.е. Демосфена, яку він проголосив на честь воїнів, котрі загинули в битві біля Хіронеї. За формою і змістом вона по суті не відрізнялася від Фукідитивської промови Перикла та ісократівського «Панегірика». Демосфен прославляє воїнів, які загинули, й звеличує рідне місто – Афіни. Основними досягненнями афінської держави старогрецький оратор називає, по-перше, автохтонність її жителів; по-друге, той факт, що землеробство з’явилося вперше в Аттиці; по-третє, демократичний

державний устрій. Отже, офіційна пропаганда афінської держави від Перикла до Демосфена будувалася за одним зразком, розробленим самим Периклом.

Крім системи політичних ідеалів, в Афінах у V столітті до н. е. склалася ще й система суспільних цінностей, свого роду зразкова мораль, яку повинні були наслідувати добропорядні громадяни. Найяскравіше уявлення про цю мораль ми можемо отримати з розповіді Геродота про те, як афінський законодавець Солон повчав мідійського царя Креза. Крез запитав у Солона, хто є найщасливішою людиною на світі. Цар сподівався, що мудрець назве його ім'я, адже Крез був казково багатим. Та у відповідь він почув розповідь про якогось афінянина Телла: «Теллове місто було цілком щасливе, і його сини були добрі та гарні, й він побачив, що у них усіх також були діти, і всі вони вижили, а для життя були у нього достатки, й закінчив він його, як ми вважаємо, найблискучіше: коли афіняни вступили у битву зі своїми сусідами в Елевсині, він допоміг їм і примусив тікати ворогів та помер якнайкраще. Афіняни поховали його за державні кошти у тому місці, де він загинув у битві й віддали йому належну шану».

У ній грецький історик створює суспільний ідеал того часу. Образ афінянина Телла – це образ ідеального громадянина, котрий повинен бути зразковим громадянином і достатком своїм служити державі. Отже, у Геродота ми віднаходимо ідеал демократичного полісу й зразок для наслідування. Представлена ним система суспільних цінностей набула поширення та стала складником офіційної афінської ідеології.

На основі викладеного можна зробити висновок: система суспільно-політичних цінностей демократичних Афін містила в собі за старою традицією дві протилежні тенденції. З одного боку, вона успадкувала весь комплекс традиційних цінностей: шанування богів, військову доблесть і повагу до старших тощо. З іншого – у ній розвинувся цілий комплекс нових ідеалів: прагматизм замість ідеалізму, тверезий розрахунок замість надії на божественні сили, орієнтація на сучасні потреби замість наслідування зразків минулого. Все це свідчить, що в Афінах відбулася зміна фундаментальних стереотипів мислення й сформувалася нова ідеологія.

* * *

В. В. Пилипенко, магістрант
(наук. кер. — доц. Год Н. В.)

ЛЮДИНА В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД ВІД ТРАДИЦІЙНОГО ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (XVIII СТОЛІТТЯ)

Епоха Просвітництва — широкий науково-культурний рух, учасниками якого були видатні філософи, публіцисти, письменники, науковці. Вона достатньо повно й глибоко вивчена істориками, філософами (С. Артамонов, І. Верцман, В. Волгін, В. Кузнєцов, Г. Кучеренко, Ю. Лотман, А. Манфред, Х. Момджян, Б. Поршнєв та інші). Проте звернення до цього яскравого феномену людської думки, нове прочитання творів мислителів минулого видається актуальним і сьогодні.

Просвітництво — невід'ємна складова процесу переходу від Середньовіччя до Нового часу. Фундаментальне значення для його появи мала наукова революція XVI — XVIII століть. Саме тоді виникла нова, наукова картина світу, сформувався стиль раціоналістичного мислення, безмежно зросла віра в науку, знання, потужність людського розуму. Просвітництво було підготовлено й іншими процесами XVII — XVIII століть: становленням буржуазних відносин у Європі, консолідацією антифеодальних сил, загостренням суспільних протиріч. Загалом Просвітництво знаменувало перехід від традиційного суспільства, заснованого на моноідеології та ідеї колективного порятунку душі, до громадянського суспільства з принципами рівності, віротерпимості, світоглядного плюралізму з новоєвропейськими культурними цінностями.

Розум, раціоналізм — провідна ідея Просвітництва. Мислителі XVIII століття наголошували на здатності людського розуму пізнати істину і в той же час говорили про інтелектуальність світу, тобто були переконаними, що він улаштований "розумно" й може бути пізнаним раціональними засобами.

Довіра до розуму обумовила універсальну критичність просвітницької думки. Авторитети просвітниками не визнавалися. Критика поширювалася й на релігію, церкву, хоча їх світогляд не був позбавлений ідеї Бога. Нерідко в лексиконі Просвітництва зустрічається термін "здоровий глузд". З позиції "здорового глузду" просвітники вели боротьбу з невіглаством і забобонами, викривали хиби феодального режиму, формулювали етичні правила співжиття.

З усього розмаїття проблем, порушених в епоху Просвітництва, оберемо для більш детального розгляду дві: людина і суспільство, в обговоренні яких яскраво проявилися характерні риси просвітницької філософії. Величезне значення мала так звана теорія

природного права, яка представляла людину як частину природи. Тому в творах просвітителів ми зустрічаємо міркування про “природну людину”, “природний закон”, “природне право”, “природну мораль”, “природну релігію”.

Вони обстоювали ідею “природних прав”, використовуючи її як знаряддя в антифеодальній боротьбі, протиставляючи “природне право” “божественному”. Зміст цього поняття розумівся по-різному. Дж. Локк, наприклад, сформулював його як класичну тріаду: “життя, свобода, власність”. Д. Дідро в “Енциклопедії” виводив “природне право” із “всезагального волевиявлення”, закладаючи основи політичної доктрини про суверенітет (верховну владу) народу. У становленні новоєвропейської політичної свідомості важливу роль відіграло вчення просвітителів про договірне походження держави (“суспільний договір”).

Значна частина просвітників (Вольтер, Дідро) покладала надії на реформи “просвіченого монарха”. Нове життя отримали ідеї “розумного правителя”, “філософа на троні” (Платон), “виховання державця” (гуманісти епохи європейського Відродження), думки з цього приводу Ж. Бодена, автора доктрини “державного суверенітету” (XVI століття). Прихильники цієї течії спиралися на історичну традицію, за якою королівська влада здавна вважалася ворожою феодальному сепаратизму й привілеям дворян, пов’язаною з третім станом і міськими комунами. “Просвічена” філософською думкою, вона, на думку деяких мислителів XVIII століття, мала подолати кризу абсолютистської системи й забезпечити стабільність і суспільний прогрес. Загалом же всіх просвітників об’єднувало прагнення змінити суспільство на краще за допомогою освіти й “удосконалення звичаїв” (моралі).

Кардинальною проблемою соціальної етики у досліджуваний період стало співвідношення приватного інтересу і спільного блага. Запорукою її розв’язання Д. Дідро та інші просвітники вважали природну соціальність людини, наявність у ній як “приватних” почуттів (“афектів”), так і “спільних”. Унаслідок цього існувала можливість гармонізувати інтереси в “організованому цілому”. Загалом доброчесною могла бути “лише така людина, у якої всі “афекти” й нахили, усі сердечні й духовні прагнення йдуть на спільне благо її роду, тобто сукупності істот, у яку її помістила природа й частиною якої вона є”.

Не останнє місце в системі взаємин людини і суспільства просвітителі відводили освіті й вихованню (Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Гердер). Просвітництво вже самою назвою свідчило про пріоритетність педагогічної проблематики, але спільною в них була віра у всеперемагаючу силу знань і “просвіченого розуму”. Ця ідея

поступово проникала в свідомість передових кіл європейського суспільства. Зростав культурний рівень населення, змінювався менталітет, формувалася нова еліта — еліта епохи Просвітництва. Вона складалася головним чином із представників панівних станів. Але знатність, набожність і військова доблесть тепер відходили на другий план, поступаючись місцем тверезій, практичній розсудливості, високій освіченості й інтелектуальності. Французькі буржуа, які ставали дворянами, збирали бібліотеки, засновували світські школи, багато читали, дискутували в своїх салонах, цікавилися латиною, грецькою мовою, правознавством, античною і вітчизняною історією.

Загалом людина епохи Просвітництва видається нам реалістичнішою, прагматичнішою, дещо скептичнішою й не схильною все сприймати на віру. Тоді торжествував здоровий глузд, а життя вимагало активного ставлення, ділової хватки. Брав гору приватний інтерес, поширеними були принципи фізіократів — “laissez faire, laissez passer!” (“дайте діяти, дайте їхати!”), та ідеал “homo economicus” А. Сміта. Вони ставили під сумнів узгодженість останніх зі “спільним благом”. У той же час ця людина намагалася зберегти традиційні моральні цінності. Доброчесність — головне моральне поняття попередньої епохи, християнської релігії — не була відкинута. Доброчесними вважалися розсудливість, чесність, порядність, доброта, співчуття, гуманність тощо. Тільки вони секуляризувалися, звільнялися від релігійного обрамлення. Надмірна набожність не була до вподоби людині XVIII століття. “Набожний самітник, — писав Д. Дідро, — припиніть на мить ваші глибокі роздуми і виведіть, будь-ласка, із омани бідну світську людину, яка пишається своїм становищем у громаді. Я не цураюсь пристрастей, і мені було б прикро, якби їх в мене не було: свого Бога, свого короля, батьківщини, рідних, друзів, коханої, та й себе самого я щиро кохаю… Я надаю значення багатству: у мене великі статки, я хочу їх збільшити. Сумніваюсь, що ваша мета була кращою і щасливішою моєї. У всякому разі совість вибере мене, якщо їй схочеться закинути комусь із нас двох за непотрібність для вітчизни, сім’ї та друзів”. У цих словах відчувається дух Просвітництва.

Людині, вихованій у просвітницькій традиції, світ здавався гармонійним. Вона з оптимізмом дивилася в майбутнє, вірила в прогрес і в те, що “золотий вік” попереду. Цей оптимізм значною мірою був навіяний просвітниками. Вони вірили в прогрес людського розуму, бачили його в успіхах “механічних мистецтв” (Ж. Тюрго), можливості людини за самою своєю природою безкінечно вдосконалюватися. “Настане момент, — писав

Ж. Кондорсе, — коли сонце буде освітлювати землю, населену лише вільними людьми…”

Проте оптимізм просвітників не справдився. Життя жорстоко розбило ілюзії людей “просвіченого століття”. “Царство розуму”, “золотий вік” так і не настали. І все ж Просвітництво не можна недооцінювати. Воно залишило глибокий слід в історії Західної цивілізації. Це була справжня духовна революція, під час якої відбулися докорінні зміни в світогляді й менталітеті західноєвропейського суспільства.

* * *

Ю.М. Повальчук, студент V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В. О.)

ЯПОНСЬКІ АСИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: МІФИ ТА РЕАЛІЇ

Участь японської морської авіації у Другій світовій війні стала несподіванкою для союзників, адже до цього часу вони з нею взагалі не рахувалися. Командування збройних сил США гадало, що Японія не в змозі на рівних конкурувати із «сучасними» американськими винищувачами.

Однак, завдяки наполегливості адмірала Ісороку Ямамото, Японія спромоглася створити потужний авіаносний флот, що за своїми характеристиками не поступався аналогічним флотам США та Великобританії.

В агітаційних листівках союзників японські солдати зображувалися недолугими і слабкими у бою. Подібні міфи поширювалися й про японських пілотів. Насправді ж, пілоти американських винищувачів так не вважали, оскільки здебільшого (коли в них не було чисельної переваги) вони ставали здобиччю японської авіації, яка до поразки при Мідуей домінувала над союзною. Перевага союзників була зумовлена кількістю їхніх авіаносних з’єднань та втратою японськими військово-морськими силами найдосвідченіших пілотів.

Поповнення кадрів льотного складу виявилося складним завданням для Японії, оскільки жорстка структура відбору пілотів, тривалість їхньої підготовки не давали необхідної кількості пілотів. Натомість у США система підготовки льотних кадрів була поставлена на «конвеєр». Водночас японські пілоти після підготовки були майстернішими за своїх супротивників. У союзників льотчик, який збив п'ять і більше літаків противника, отримував титул «аса», різноманітні нагороди, міг претендувати на позачергове підвищення у званні. Японці адаптували до себе

європейські авіаційні традиції, але східна культура відкидала властивий для Заходу індивідуалізм. З раннього дитинства японським дітям прищеплювалися навички колективізму, прагнення не виділятися з-поміж інших. І в передвоєнні, й у воєнні роки інструктори в льотних школах проводили групові заняття, не виділяючи окремих курсантів; поняття «індивідуальний підхід» було взагалі відсутнє. Навіть покарання за винного отримував увесь підрозділ.

Упродовж перших місяців війни на Тихому океані в деяких підрозділах стали вести облік літаків, збитих окремими пілотами. Вище командування схвалило подібну практику тільки в 1943 році. Але зазвичай в окремих підрозділах категорично відмовлялися виділяти окремих пілотів серед інших, адже перемога в повітряному бою сприймалася як плід колективних зусиль!

Усе ж, переважна більшість японських пілотів, так само як пілоти інших країн світу, завжди методично підраховували кількість збитих ними літаків супротивника. Вкрай рідко за японськими пілотами закріплювалися певні винищувачі, пілоти літали на тих машинах, які вважалися боєздатними. Тому відмітки про перемоги на фюзеляжах винищувачів морської авіації Японії свідчили про кількість перемог, здобутих на конкретній машині.

Нагороджувати медалями та орденами живих під час війни в Японії просто не було прийнято. Нагороджували тільки посмертно. Якщо аси інших країн, уключаючи Сполучені Штати, хизувалися довгими рядами медалей та орденських планок на грудях, японські пілоти, що постійно брали участь у боях, не могли зрозуміти такої традиції.

Ближче до кінця війни вцілілі в боях японські аси боролися відчайдушно: до своєї загибелі вони прагнули завдати ворогові максимально можливих втрат. Деякі кращі пілоти отримували за збиті ними літаки відзнаки – подяки або самурайські мечі. Середньостатистичний японський пілот за збитий літак міг розраховувати на посмертне підвищення у званні.

У повоєнні роки японські історики переглянули особисті рахунки багатьох асів у напрямі зменшення. Так, перемоги Танімітцу історики «виправили» на 14 збитих літаків, зменшивши його особистий рахунок із 32 перемог до 18. Ніхто не повірив і в 202 перемоги лейтенанта Івамато, його рахунок визначили як «приблизно 80»: інакше кажучи, жоден японський льотчик-винищувач не подолав рубіж у 100 збитих літаків. Список кращих асів морської авіації Японії: Тетцузо (202); Шоічі (120); Нішізава (86); Шигео (72); Сабуро (60). (У дужках наведена кількість перемог.) Для порівняння наведемо статистику кращих асів Другої

світової війни серед пілотів США: Річард Айра (40); Бьюкенен (38); МакКемпбелл (34). Беручи до уваги можливо завищену кількість перемог японських пілотів, все ж беззаперечним є факт їхнього високого ступеня підготовки. Із наведеної статистики видно, що індивідуальна майстерність пілотів японської авіації на порядок вища, ніж у пілотів союзників.

Ще одним помилковим міфом щодо повітряної війни в Тихому океані є думка, що японці воювали винятково за допомогою тактики «камікадзе». Насправді, тактика пілотів-смертників масово почала використовуватися японським командуванням вже на завершальних етапах війни на Тихому океані. Організатором груп пілотів-смертників став віце-адмірал Онісі Такідзиро при обороні о. Сайпан та островів метрополії. До загонів пілотів-смертників залучалися «добровольці». При цьому не було таких пілотів, які відважувалися не подати свою заявку із проханням зарахувати їх до складу груп пілотів-камікадзе, адже це було б з їхнього боку проявом боягузтва та кидало на такого пілота і його родину тінь презирства й зневаги.

Варто зазначити, що командування не залучало як літаючі бомби тих пілотів, котрі мали високу льотну майстерність, намагаючись таким чином зберегти хоча б якісь резерви для оборони метрополії.

Отже, японські пілоти-винищувачі мали прекрасну бойову підготовку для ведення повітряної війни; японська морська авіація не поступалася за своїми характеристиками авіаносним з'єднанням країн-союзниць; тактика «камікадзе» була задіяна японцями лише наприкінці війни, як крайній засіб порятунку з катастрофічної ситуації. Атаки камікадзе мали двоякий ефект: з одного боку, вони наводили на супротивника постійний страх, адже американські моряки не могли знати, коли з'явиться черговий смертник, а з іншого – використання камікадзе і без того вичерпувало наявні в Японії резерви живої сили – безстрашних юнаків, нащадків самураїв.

* * *

Ю. С. Подгурська, студентка IV курсу
(наук. кер. — асист. Левченко Ю. М.)

КСЕНОФОНТ ПРО СИСТЕМУ ВИХОВАННЯ ПЕРСІВ

Негативне ставлення мудреця до демократії, до демократичних цінностей суспільства стало основою формування його педагогічних поглядів. Ксенофонт уважав, що освіта і виховання мають чітко підпорядковуватися законам держави, які забороняють

негідні й аморальні вчинки. Держава повинна повністю піклуватися про підготовку підростаючого покоління до виконання державних та суспільних обов'язків. Досліджуючи життєвий шлях перського царя Кіра, Ксенофонт звернув увагу на організацію виховання персів. Ідеалізуючи їхню систему виховання, мислитель обґрунтував власний ідеал освіти вільного громадянина, що стосувався лише аристократичної верхівки суспільства.

Майже все своє життя представники перської знаті проводили на «Вільному Дворі», доступ до якого мали лише вільні громадяни. «Вільний Двір» – це площа, яка складалася з урядових установ, споруд державного значення. Вона поділялася на 4 частини, кожна з яких відповідала етапові виховання: перша призначалася для дітей від 7 до 16 років, друга – для ефебів (від 17-27 років), третя – для дорослих (від 28 до 52), четверта – для старійшин (після 52 років). Ні ремісники, ні купці з торговцями не мали можливості перебувати на цій території, бо своєю нешляхетною поведінкою вони негативно впливали на благородне виховання вільної людини. На думку Ксенофонта, всі перси формально мали рівні права, але по суті скористатися такою системою виховання могла лише знать. На навчання до «Вільного Двору» відправляли дітей лише ті перси, які могли утримувати своїх нащадків, не примушуючи їх працювати. Решта — доступу до виховної установи не мала, і найбільше, чого могли досягти такі діти у суспільстві — стати ремісниками, дрібними купцями, або залишитися рядовими солдатами перського війська. Ремісничі професії вважалися на той час негідними вільної людини, ними займалися лише раби та метеки: «Ремесло шкодить тілу і робітників, і наглядачів, примушуючи їх вести сидячий спосіб життя, без сонця, а інколи доводилося проводити весь час біля вогню. Це призводило до знесилення тіла та слабкості душі».

Перший етап виховання розпочинався із відвідування школи, де діти постійно вчилися справедливості. Виховання високих моральних чеснот у персів підліткового віку Ксенофонт порівнював із навчанням грамоти у греків. Основним методом навчання цього періоду був судовий вирок. Через оголошення судового вироку педагоги-керівники призначали покарання для дітей за такі вчинки: звинувачення у крадіжці, пограбуванні, обмані, у кривді словом, невдячності. Під невдячністю розуміли на той час зневажливе ставлення до релігії, предків, вітчизни та друзів, тому наставники вважали цю ваду причиною решти людських дефектів. Особливо вони переймалися вихованням у дітей моральних навичок, організовуючи для цього спостереження за благородною та етичною поведінкою представників інших вікових груп. Дітей

навчали підпорядкуванню й шануванню старших, особливо наставників, які були для них прикладом та ідеалом. Дотримуючись правил поведінки у «Вільному Дворі», дітей привчали легко долати голод і спрагу, навчали стрільбі з лука, метанню дротиків, що було основою наступного етапу навчання — виховання ефебів.

Навчання ефебів тривало десять років. Основними заняттями юнаків цього періоду були охорона державних будівель і царське полювання, яке вподібнювалося, на думку персів, до військових операцій. Полювання привчало переносити холод і спеку, сприяло загартовуванню тіла. Полюючи на звіра, доводилося вправлятися у стрільбі з лука та метанні дротиків. Щомісячні полювання царя сприяли вихованню мужності, оскільки іноді доводилося вступати у сутичку зі звіром з близької відстані, а іноді — проявляти свої найкращі якості при нападі звірів.

Частина ефебів, котрим не пощастило брати участь у полюванні, залишалася при царському дворі й продовжувала займатися тими вправами, яких навчилися, будучи ще дітьми. Вони організовували між собою змагання зі стрільби з лука та метання дротиків. Це були своєрідні перевірні випробування. Окрім полювання та охорони державних установ, ефеби займалися пошуком і затриманням розбійників та злочинців й іншими заняттями, які потребували швидкості, сили, кмітливості.

Після закінчення навчання у школі ефебів, розпочинався період дорослих мужів. Упродовж двадцяти п’яти років колишні ефеби брали участь у вирішенні важливих державних справ, виконували військові зобов’язання (участь у походах, війнах). З дорослих (зрілих) мужів формувався командний склад перського війська.

Дорослі мужі, котрим виповнилося п’ятдесят два роки, належали до розряду старійшин. Це — завершальний етап освіти та виховання громадян, які вже не потребували настанов і вказівок керівників-педагогів. Вони входили до бюрократичного апарату перської держави й обіймали різні державні посади. Старійшини брали участь у військових походах, але у межах лише своєї держави. У мирний час вони вирішували суспільні та приватні справи, виносили смертні вироки та обирали керівників усіх рівнів державної служби, позбавляли звання громадянина на все життя у разі порушення законів перської держави.

Виховання дівчат відбувалося у сімейному колі, при суворому нагляді матері. Дівчину готували до подружнього життя на основі покірності, підпорядкованості своєму господареві. Мислитель підкреслював, що дівчина виходила заміж у ранньому віці (15 років), а до того проживала під суворим контролем, щоб менше могла бачити, чути та говорити. До заміжжя дівчина була

прекрасно привчена до помірності у їжі, що, на думку самого Ксенофонта, було найважливішою наукою для жінки. Проте роль жінки в античному суспільстві була другорядною. Ксенофонт це пояснював божественною природою жінки, яку бог пристосував лише до домашніх турбот та клопотів. Жінка стежила за веденням домашнього господарства, нерідко навчала прислугу окремим видам ремесла, інколи й сама вчилася у своїх підлеглих.

Таким чином, у творчій спадщині Ксенофонта простежується вплив спартанської системи виховання. Головною метою ідеалу освіти та виховання мислителя можна вважати формування мужньої, сильної й моральної людини-громадянина. Досягти такого результату можливо було при використанні вузького спектра методів навчання. Простота, скромність поміркованість, стриманість — з одного боку, з іншого — аристократичне походження людини є основними складовими успішного виховання громадянина античного суспільства.

* * *

Д. В. Стаценко, студент IV курсу
(наук. кер. — проф. Год Б. В.)

РОЛЬ ЛІБЕРАЛЬНОЇ БУРЖУАЗІЇ У НІМЕЦЬКОМУ ОБ'ЄДНАВЧОМУ РУСІ (ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ)

З'ясування питання об'єднання будь-якої держави є особливо актуальним у історичній науці. Впродовж багатьох століть (до 1871 року) німецький народ не мав єдиної держави, зберігаючи політичну й економічну роздробленість, у той час як інші народи Європи вже давно стали централізованими. Метою нашого дослідження є спроба простежити роль і місце молодої німецької ліберальної буржуазії у вирішенні питань об'єднавчого процесу. Для розв'язання цієї проблеми ми користувалися опублікованими історичними документами та працями С. Б. Кана, М. І. Михайлова, І. С. Галкіна, С. І. Бобилєвої. Зазначена тема є особливо важливою для тогочасних німецьких земель, бо економічне піднесення, початок промислового перевороту у 20–30-их роках XIX століття загострили розв'язання невідкладної проблеми – досягнення їхньої політичної й економічної єдності.

Під час наполеонівської гегемонії у німецьких землях за французьким зразком було проведено низку буржуазних перетворень, що заклали передумови для зародження і розвитку капіталістичних відносин у Німеччині, привели до появи буржуазії,

яка формувалася з торговців, людей з університетською освітою, вільної та службової інтелігенції.

У результаті створення Німецького Союзу у формі конфедерації із 34-ох незалежних держав та 4-ох вільних міст (1815 рік) Німеччина залишилася не об'єднаною. У німецьких державах було відновлено феодальні порядки, однак вони вже не могли повністю повернути економічне життя до старих часів. Феодальні обмеження, державна й економічна роздробленість (відсутність загальнонімецького ринку) були головними перешкодами на шляху економічного зростання буржуазії. У кожній державі існували митні системи, міри, гроші, законодавство, що обмежували торгівлю, економічні зв'язки, систему збуту продукції. Вся Німеччина була пронизана багатьма митними кордонами. Це змусило уряди кількох держав в інтересах буржуазії піти на відміну внутрішніх мит і митних кордонів та перенести їх до меж державних кордонів. Лише у Пруссії було ліквідовано 67 внутрішніх мит і введено єдиний митний тариф (1818 рік). Створений у 1834 році Митний союз на чолі із Пруссією (почав складатися ще з 1819 року) охопив 18 північнонімецьких держав, між якими скасовувалися митні тарифи. Союз був повністю підтриманий німецькою буржуазією. Це означало, з одного боку, утворення великої області вільної торгівлі, що сприяло розвитку промисловості й торгівлі, а з іншого – економічне та політичне зближення північнонімецьких держав із Пруссією, яка встановила над ними свою гегемонію. Вслід за економічним поступом зміцніла буржуазія почала вимагати від урядів проведення буржуазно-демократичних реформ (уведення представницького устрою), доступу до влади. Як пише І. С. Галкін, «промисловий переворот, що почався у Німеччині у 20–30-их роках, привів до збагачення буржуазії, а разом із багатством зростала і її політична вага. Однак роль буржуазії у політичному житті залишалася незначною[…]».

Шляхи об'єднання активно розроблялися у першій половині XIX століття у різних колах буржуазії, де на противагу республіканському рухові започатковується ліберальний. Його ідеологи визнавали монархію ідеальним державним ладом, обстоювали ідею об'єднання Німеччини «згори», відкидали радикальний шлях. Він ставив вимоги запровадження конституції, проведення економічних і поміркованих соціальних реформ. Однак ліберальний рух не був однорідним. У ньому виокремилося, й особливо чітко проявилося у ході революції 1848 – 1849 років, два напрями об'єднання: «мало німецький» (навколо Пруссії без Австрії) та «великонімецький» (навколо Австрії). При цьому не всі

«мало німці» однаково уявляли собі майбутній внутрішній устрій об'єднаної під егідою Пруссії Німеччини . У її рядах були прихильники різних політичних сил – від крайніх реакціонерів до буржуазних демократів.

У свою чергу «великонімецький» напрям також не був однорідним за своїм характером. Частина «великонімців» (т. зв. націонал-німці) в Австрії, Пруссії та інших німецьких державах виступали за єдину Німеччину, яка включала б у себе лише всі німецькі держави і «німецьку» Австрію (без її ненімецьких володінь), уважаючи, що Австрійська монархія через внутрішню національну боротьбу неминуче розпадеться. Цю ідею підтримували в основному представники дрібнобуржуазної інтелігенції й частина радикальної середньої та дрібної буржуазії, робітники. Інша частина «великонімців» із середовища дрібнобуржуазних демократів виступала за об'єднання на багатонаціональній основі (включаючи ненімецькі землі). Окрім цього, серед «великонімців» були й інші течії.

Національне питання було одним з головних під час революції 1848 –1849 років. Наявні прошарки населення підтримували ідею об'єднаної німецької держави. Однак об'єднавчу ініціативу з перших днів революції взяли до своїх рук представники ліберальної буржуазії, які хотіли повести революцію у законне русло і досягти поступок збоку влади. Багато з них сприймали мітинги й безладдя «низів» як загрозу для особистої безпеки та громадської стабільності, а тому прагнули якнайшвидше встановити сильну державну владу. Вже 5 березня 1848 року на зібранні у Гейдельберзі вони прийняли звернення до німецьких правителів, у якому закликали їх якнайшвидше скликати зібрання представників від їхніх держав для обговорення питання про вибори до загальнонімецького парламенту – Національних зборів. За підсумками виборів сформувалася ліберально-буржуазна депутатська більшість, схильна до компромісу з монархічними колами. Революційна влада, отже, опинилася у руках буржуазії.

Об'єднавче питання було одним із найгостріших у діяльності Франкфуртського парламенту (травень 1848 – червень 1849 року). Тоді розгорілися суперечки між прихильниками створення «Малої Німеччини» та «Великої Німеччини». Парламентом було створено загальнонімецькі органи влади: запроваджено посаду тимчасового імперського намісника (ним обрано австрійського ерцгерцога Йоганна). При ньому діяв Тимчасовий центральний уряд. Союзний сейм добровільно припинив своє існування, передавши свої функції «наміснику», зробивши його таким чином своїм законним наступником. Так виникла ілюзія об'єднаної Німецької держави,

адже ці органи, як і парламент, не мали засобів впливу, механізмів упровадження рішень, а тому не могли змусити уряди німецьких держав їх виконувати. Влада на місцях продовжувала залишатися у руках правителів, що не поспішали ділитися з нею, відмовлятися від свого суверенітету. Буржуазні ж представники, що уособлювали законну владу у парламенті, у свою чергу, не наважувалися на радикальні кроки. Спроба утворення митної єдності також закінчилася поразкою. Прийнята парламентом в інтересах буржуазії постанова про розширення Митного союзу шляхом уключення до нього решти німецьких держав, у т.ч. Австрії з усіма її слов'янськими землями (листопад 1848 року), через відхилення Австрією залишилася лише побажанням парламентарів. Крім цього, парламент прийняв рішення про свободу пересування у межах Німецького Союзу та про ліквідацію річкових мит, що ускладнювали судноплавство. Однак провести у життя ці постанови імперський уряд не зміг.

Під час розроблення імперської конституції розгорнулися дебати щодо того, якою повинна ввійти Австрія в єдину Німеччину – з усіма ненімецькими володіннями чи без них. Прийнята 28 березня після тривалих суперечок імперська (всенімецька) Конституція передбачала перетворення Німеччини із конгломерату феодальних держав у єдину буржуазну імперію на чолі з імператором, із парламентаристським устроєм і гарантованими громадянськими, політичними та демократичними правами. У ній було зазначено, що «...ні одна частина Німецької імперії не може бути об'єднана в одну державу з ненімецькою областю». Однак німецькі держави її не визнали. Прусський король, обраний на посаду імператора, відмовився прийняти корону й визнати Конституцію. Це означало поразку об'єднавчого руху. Збройна боротьба за захист і впровадження Конституції, розпочата народними масами влітку 1849 року, не знайшла підтримки збоку буржуазії (в особі парламенту та її більшості) та у підсумку була придушена, а буржуазний парламент, що втратив будь-яке значення, – був розігнаний. Дрезденська конференція представників усіх німецьких держав (1851 рік) зафіксувала відновлення установ Німецького Союзу станом на 1848 рік.

Таким чином, німецька ліберальна буржуазія спочатку виступала за економічне об'єднання, скасування феодальних обмежень, а згодом – і за політичне об'єднання, претендуючи на владу. Однак вона не була однорідною за своїм характером, до того ж, як показали події революції 1848 – 1849 років, діяла нерішуче, сподіваючись на досягнення компромісу з монархією, що призвело до загальної поразки об'єднавчого руху.

І. В. Фастов, студент ІІ курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У X-XIV СТОЛІТТЯХ, АБО ФАКТ ПРОТИСТОЯННЯ ДВОХ МОВНИХ СЕРЕДОВИЩ

Проблема мови Київської Русі та літературних особливостей базується переважно на основі формування трьох сучасних східнослов`янських мов. Подібна тенденція до вивчення т.зв. «автохтонних» мовних особливостей почала розвиватися вже у кінці XIX століття, і несла у собі переважно не тільки історико-лінгвістичні фактори, а ще й політико-ідеологічний характер.

Усі три мови – російська, українська, білоруська – походять з єдиного джерела. Це підтверджується найдавнішими мовними пам'ятками східних слов'ян, саме з подібного твердження і потрібно виводити всі основні версії цієї тематики, котра розробляється з початку зародження перших східнослов'янських мовних особливостей.

Східні слов'яни ще до виникнення письма та літературної мови переживали стадію первіснообщинного ладу, а відповідно до цього поділялися на племена , а згодом і на племінні об'єднання, де кожне з них користувалися діалектом спільного походження. Але при цьому в деяких діалектах відчуваються відмінності й зумовлюється це перш за все тим, що вони у свою чергу походили від мов родових. У цей же період у східних слов'ян виникають перші державні об'єднання, що супроводжується поступовою консолідацією племен (VI-VII століття).

Керуючись розвитком станового суспільства й потребами оборони та боротьби проти нападів ворогів, переважно зі сходу, із двох князівств – Київського і Новгородського – у IX столітті виникло велике політичне об'єднання східного слов'янства – Київська Русь, де центром стало місто Київ.

Упродовж кількох століть археологи знаходять численні факти, що свідчать про винайдення письма у східних слов'ян ще до хрещення Русі, яке вживалося у найрізноманітніших галузях життя. Факт використання письма для потреб побуту підтверджує, зокрема, гнєздовський напис (із села Гнєздово біля Смоленська), що, як стверджують археологи, належить до першої чверті X століття. Поряд з ним важливе значення має й відкриття А. В. Арциховським грамот у Новгороді, що були написані на бересті (березова кора). Ці грамоти були складені в демократичному середовищі, а це свідчить про більш-менш значне поширення на Русі письма і грамотності, що повинне було формуватися вподовж тривалого процесу.

Десятому століттю у вітчизняній літературі відводиться значне місце, бо саме у цей період за князювання Володимира Святославовича, було введено християнство за візантійським обрядом, а разом з ним Київська Русь дістала можливість успадкувати не тільки релігійні обряди, порядки та канони, а ще й книги церковнослов'янською мовою, написані кирилицею.

Ця подія породжує нову проблему, котра потребує якнайшвидшого розв'язання: «Яка мовна особливість починає домінувати при написанні тексту, починаючи з кінця X століття: староруська чи церковнослов'янська?». Питання про літературну мову в східних слов'ян і її основу в подальшому розвитку має велике значення для правильного розуміння характеру літературної мови Київської Русі, а також розуміння її розвитку після розпаду Київської держави.

Довгий час панував погляд, що літературна мова східних слов'ян була не староруська, а староболгарська, що прийшла до нас разом із християнством у багатоманітній церковно-релігійній писемності, яка собою являла переклад з грецької мови на староболгарську великої кількості текстів. Але подібна точка зору поступово спростовується та висуваються нові теорії. Поміж тих дослідників, котрі започаткували нові тенденції у вітчизняній історіографії, хочеться виділити В. Ламанського, С. Обнорського, М. Брайчевського. Руський характер давньоруської літературної мови дуже переконливо доводять дослідження С. П. Обнорським, проведені на основі «Руської правди», творів Володимира Мономаха, « Моління» Данила Заточника та ін. На підставі аналізу цих пам'яток академік С. Обнорський уважає, що ці твори дають виразне уявлення про особливості літературної мови Київської Русі. Подібне виявляється у її фонетиці, морфології, а особливо в синтаксисі й лексиці. В усіх цих творах, які дають можливість пояснити особливості розвитку літературної мови, зберігається свій архаїчний тип, де мало позначається вплив церковнослов'янської мови. Він буває більшим чи меншим, залежно від жанру пам'ятки і часу її написання. Причому старші пам'ятки, письма церковнослов'янських нашарувань мають менше, ніж пам'ятки написані в більш пізній період. Разом з тим поява у XI-XIV столітті таких творів, як «Слово» Іларіона, найдавніший літопис «Повесть временных лет», «Слово о полку Ігоревім», повинна була спиратися на попередню творчість і культуру мови та могла бути тільки наслідком тривалого процесу, що повинен був розпочатися тільки до появи християнства й церковнослов'янської мови. Отже, на основі вищесказаного можна стверджувати, що основою

літературної мови Київської Русі була староруська мова, а не староболгарська.

Літературна мова Київської Русі формувалася переважно на основі живого мовлення населення великих міст. Найбільшим містом цієї доби був Київ. Тому тут і повинно було розвиватися мовне мистецтво Руської держави.

В. Виноградов говорив так: «Старослов'янська мова в нових умовах давньої Русі поволі русифікується, тобто проймається елементами живої східнослов'янської мови і приймає форму церковнослов'янської мови – руської літературно-книжної мови, що обслужувала переважно жанри богослужбової та церковно-релігійної, а також маловідмінної від останньої в умовах середньовіччя науково-теоретичної писемності». Поряд з цією тезою можна зазначити, що давньоруська літературна мова використовує церковнослов'янські елементи в стилістичних завданнях у деяких жанрах писемності.

Таким чином, можна зробити висновок, що внаслідок величезної взаємодії двох мовних течій – староруської та староболгарської – у Київській Русі утворилися дві літературні особливості залежно від кількості використання мовних тенденцій певної мови: перша – з перевагою використання староруської мови, друга – з перевагами використання церковнослов'янської (староболгарської).

* * *

С.І. Хорольська, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)

ПОЛІТИЧНА ПРОГРАМИ БІЛОГО РУХУ: ДИКТАТУРА ЧИ ДЕМОКРАТІЯ

В історичній літературі часто доводиться стикатися з проблемою альтернатив. Це й не дивно, адже необхідність пошуку іншого шляху, компромісного чи навіть протилежного варіанта засвідчують як багатовіковий досвід минулого, так і реалії сьогодення. Альтернативи існують завжди. Питання лише в рівні їхньої можливої реалізації та прийнятності для ситуації, що склалася.

При оцінюванні програм Білого руху, існування яких інколи взагалі заперечувалося, переважає ототожнення їхньої ідеології з так званою «реставрацією старих порядків», у політичній сфері – це «військова диктатура в чистому вигляді». Щоб підтвердити або спростувати таке твердження, розглянемо детальніше основні аспекти запропонованої Білим табором політичної організації Росії.

Як основний об'єднавчий принцип для всіх рівнів влади в Білому русі висувався принцип національної диктатури. За оцінкою одного з носіїв диктаторської влади, Головнокомандуючого Збройними силами Півдня Росії генерал-лейтенанта А. Денікіна, головна мета – «скинути більшовиків, відновити основи державності й соціального миру, щоб створити необхідні умови для розбудови … соборною волею народу». О. Колчак не без патетики стверджував, що в умовах Громадянської війни пріоритет виконавчої влади неминучий: «Всеросійський тимчасовий уряд розпався. Рада міністрів взяла всю повноту влади й передала її мені, адміралу Олександрові Колчаку… Головною своєю метою ставлю створення боєздатної армії, перемогу над більшовизмом і встановлення законності та правопорядку, щоб народ міг безперешкодно вибрати собі спосіб правління, який забажає». Доцільно проілюструвати наведені твердження прикладами практичної реалізації висунутих гасел, простежити трансформацію сформованої діячами Білого руху політичної структури, визначити, чи справді вона була диктаторською.

Державний апарат Білого Півдня починає формуватися в грудні 1917 року. Першим верховним органом влади Півдня Росії став Тріумвірат Л. Корнілова, М. Алексеєва та О. Каледіна. Він вирішував усі питання державної ваги. За словами А. Денікіна, це був «уряд в ембріональному стані», юридично оформлений у січні 1918 року розпорядженням Верховного Головнокомандуючого Л. Корнілова під формальною назвою «Конституція верховної влади на Дону».

Первісна ідея створення першого представницького органу в рамках Білої сили належала депутату Державної Думи В.В. Шульгіну – філософові, політику і письменникові. Таким органом стала так звана Особлива нарада. По суті, головною передумовою її створення стало значне розширення території, контрольованої Добровольчою армією. Проект було змінено вже на початку 1919 року, рівно через рік після початку формування Добровольчих сил, – повновладним диктатором Півдня Росії став А. Денікін. У цей момент диктаторський режим був історично закономірним і необхідним для більш ефективної боротьби з більшовиками. Зосередження влади в одних руках докорінно змінило й статус Особливої наради. Якщо влітку 1918 року вона ще нагадувала законодавчий орган, своєрідне продовження республіканського Тріумвірату, то вже з лютого 1919 року – це дорадчий орган при Головнокомандуючому.

Як бачимо, невдалий у цілому досвід коаліційної організації влади призвів до того, що по закінченні ембріональної фази

розвитку Білого руху будь-які спроби створення колективних органів влади були відкинуті. Взято курс на військову диктатуру однієї особи. Однак у дійсності він реалізовувався далеко не скрізь і не повною мірою. Адже навіть призначення О. Колчака Верховним Правителем відбулося практично із санкції Омської Ради міністрів. У козацьких областях одноособова влада не була безумовною – козацькі парламенти, військові ради обмежували владу своїх отаманів. Втім найголовніше в тому, що принцип національної диктатури мав виключно тимчасовий характер. Або відразу ж після «звільнення Москви від більшовиків», або ж через декілька років (після «остаточного заспокоєння країни») пропонувалося скликати Установчі збори. Тільки вони були покликані вирішити питання про владу.

Основою Білих програм була «боротьба за Росію». Ця ідея відобразилася в так званому принципі «невирішеності» політичних, економічних, соціальних та інших питань внутрішнього життя до «остаточної перемоги над більшовизмом». Насправді, поява подібного гасла була закономірною для Білих армій Півдня Росії. На етапі створення Добровольчої армії було необхідно об'єднати якнайбільше збройних сил різної політичної орієнтації, «зміцнити, а не дискредитувати авторитет правлячої влади». До «невирішеності» штовхало і геостратегічне положення Білого Півдня. По суті, монархічний принцип був необхідний, в основному, для підтримки морального духу й боєздатності еліти збройних сил – офіцерського складу, а республіканський принцип – для налагодження союзних відносин з національними окраїнами колишньої імперії.

Вивчаючи Білий рух, варто задуматися: що було б, якби О. Колчак чи А. Денікін узяли Москву, а М. Юденич – Петроград. Звичайно, історія не піде іншим шляхом, але, проаналізувавши законопроекти Білої гвардії, можна уявити, які перспективи чекали б на Росію в разі альтернативного закінчення Громадянської війни. У цьому аспекті доцільно згадати про проекти конституції, розроблені в оточенні діячів Збройних сил Півдня Росії та за кордоном. Супинимось на основних положеннях проекту, створеного на початку 1919 року (автор – К.П. Крамарж), до якого найбільше схилялось білогвардійське керівництво. Проект закріплював федеративний устрій Росії з широкими автономіями національних окраїн і великими повноваженнями земств та органів місцевого самоврядування, гарантував демократичні свободи. Характерно, що дослідники вбачають його схожість з Конституцією Російської Федерації 1993 року.

Звісно, не слід забувати про неофіційний характер подібних джерел та той факт, що навіть офіційні документи, які виходили зі штабу Добровольчої армії, мали характер коротких декларацій. Водночас факт існування подібних «конституцій» наводить на думку про двоякість запропонованого Білими державного устрою. Яка форма правління чекала б на Росію по закінченні антибільшовицької боротьби? Могло бути два шляхи: трансформація “тимчасової” диктатури у республіку або ж відновлення монархічної влади. Тепер про це можна лише здогадуватися…

* * *

Д.А. Васильев, студент IV курса
филиала Московского государственного
Открытого университета в г. Волоколамске
(науч. рук. — доц. Сагатчук С.П., проф. Кравченко П.А.)

ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И.ФИХТЕ: ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Немецкий общественный деятель и философ. Родился в крестьянской семье, благодаря помощи барона фон Милицу поступил в гимназию, а окончив её, в 1780 г. — на теологический факультет Йенского университета. В 1792 г. под влиянием работ Канта написал «Опыт критики всяческого откровения». Это сочинение было одобрено Кантом и по его ходатайству напечатано. Так как работа была опубликована анонимно, то многие приняли её за сочинение самого Канта. После того как Кант назвал имя истинного автора этой работы, Фихте сразу стал знаменит. В 1794 г. по рекомендации Гёте он был приглашён на должность профессора Йенского университета, но в 1799 г. за ряд неосторожных высказываний был обвинён в пропаганде атеизма и уволен со службы. С 1800 г. Фихте в основном жил и работал в Берлине, в 1810 г. стал первым выборным ректором Берлинского университета. В 1814 г. умер от тифа, заразившись от жены, ухаживавшей в госпитале за ранеными и больными солдатами.

Основные труды: «Опыт критики всяческого откровения» (1792), «Основы общего наукоучения» (1794), «Рассуждения о назначении учёного» (1794), «Основы естественного права» (1796), «Система учения о нравственности» (1798), «Назначение человека» (1800), «Основные черты настоящей эпохи» (1806), «Путь к жизни блаженной» (1806), «Речи к немецкой нации» (1808).

В творчестве Фихте выделяются два основных периода — до и после 1800 г. В первый период философия Фихте ближе к субъективному идеализму, во второй — к объективному идеализму.

Центральной задачей философии Фихте считал обоснование практики морального действия. Нужно выяснить возможности и пути человеческой свободы и преодолеть фатализм. А для этого требуется выйти за пределы причинной обусловленности всего сущего Спинозы и разрешить антиномии Канта. Философию нужно сделать наукой и развивать её именно как науку.

Фихте отталкивается от идей Канта, считавшего, что философию нужно строить логически обоснованно, исходя из безусловных предпосылок. Для построения своей собственной философской системы он прежде всего отказывается от кантовского дуализма и возвращается к традициям лейбницевского рационализма. Он строит новейшую философию как наукоучение. Это ещё не «наука наук» в гегелевском понимании, но это шаг в направлении объявления философии «царицей познания».

Стремясь найти исходные положения своей системы, Фихте обращается к идее Канта о природе опыта. Он отказывается от, по его мнению, эклектического соединения материализма и идеализма, критикуя такой синтез как догматизм. Он делает шаг в сторону субъективного идеализма, провозглашая, что все объекты опыта обусловлены способностями субъекта, более того, всё порождается субъектом, называемым «Я». Бытие «не-Я» — иллюзорно.

Его трансцендентальное «Я» расширяет сферу своего присутствия. Если у Канта «Я» — это единство апперцепций, лежащее в основе всех индивидуальных особенностей человеческого познания, то «Я» у Фихте становится вещью в себе, определяя не только форму, но и содержание предметов.

Определяя своё «Я», Фихте квалифицирует его как нечувственную, интеллектуальную интуицию и интеллектуальную деятельность. С их помощью буквально творится мир. Интуиция и интеллектуальная деятельность в философии Фихте онтологизируются, становятся абсолютным, всеобщим, мировым, напоминающим всеобщую идею или даже Бога, продуцирующего весь мир из себя. Это сверх-субъект, для которого весь остальной мир есть только «не-Я». Такой философский принцип трансформирует его философскую систему из субъективного идеализма в соллипсизм (существую только «Я», а всё остальное является продуктом моего воображения). Чтобы избежать подобных крайностей, Фихте разрабатывает три основоположения.

Первое основоположение гласит: всеобщее «Я» утверждает само себя. Оно создаёт себя, является причиной себя. Основной причиной существования «Я» таков: «Я есть Я». Это означает что-то вроде интуитивной сублимации сознания и самосознания, проецирования человеческой психики на само себя. Но этим «Я» не может удовлетвориться, оно во втором основоположении противопоставляет себя «не-Я». «Не-Я», суть внешний мир, становиться как бы отчуждением «Я». Других важных и необходимых для «Я» характеристик внешнего мира Фихте не усматривает.

В первом и во втором основоположениях явным образом сформулированы тезис и антитезис. Их «синтез» даётся в третьем основоположении. Оно гласит следующее: сознание полагает и объединяет в себе «Я» и «не-Я». Фихте разъясняет это так: «Я» и «не-Я» в процессе противоборства частично друг друга вытесняют, т.е. осуществляют взаимное ограничение. Они как бы вытесняют друг друга. В результате возникает единство их противоположностей.

Это если вспомнить неразрешимые антиномии разума Канта, тоже своеобразное противоборство тезиса и антитезиса, ход к попытке разрешения антиномий, соединения их на новой основе. Разрешение противоречий у Фихте происходит не путём простого соединения, они заменяют друг друга, проникают друг в друга, вытесняя свою противоположность, ограничивая её, и одновременно, ограничиваясь ею. Это новый ход в философствовании, ход к формированию диалектики как пониманию единства и борьбы противоположностей.

Три основоположения Фихте обладают онтологическим статусом и содержанием. Субстанциональный сверхсубъект «Я» порождает все объекты и субъекты. Он же творит и множество эмпирических «Я», индивидуальных личностей. Это можно рассматривать как какую-то мистическую картину. Но с другой стороны, в ней заложен глубокий философский смысл, сознание отдельного человека действительно формируется под воздействием всего интеллектуального поля человечества. И собственно человеческая среда обитания (в понимании Фихте «не-Я») так же формируется в зависимости от этого интеллектуального поля.

В переходе от «Я» к «не-Я» заложен характер нравственного закона. Нравственный закон Фихте отличен от того, что под нравственностью подразумевал Кант. Кант заложил в моральные принципы регулятивный характер, Фихте же наполнил их констуитивным содержанием. По мнению Фихте, недостаточно регулировать отношения в нравственном мире, этот нравственный мир нужно сотворить. И творится он благодаря деятельности всеобщего «Я».

Его всеобщее « Я» является не только основой морали, но основой истории: она развивается благодаря развитию «Я». Все те или иные исторические состояния, формы государственности суть ипостаси всеобщего «Я» . В конце своей творческой деятельности Фихте осуществил поворот своей философской системы к религии. На этом этапе всеобщее «Я» наполняется характеристиками, близкими к божественным.

Обобщая, можно сказать, что Фихте продолжил линию немецкого идеализма, развив диалектика «Я» и «не-Я», отмежевавшись от агностицизма Канта. Он в явной форме поставил вопрос о том, каким образом на языке философских понятий можно описать взаимосвязь субъекта и объекта, познания и практики. И хотя он мистифицировал свою диалектику, это не умаляет её значения в истории философской мысли.

* * *

Г.Т. Верменич, студентка V курсу
(наук. кер. — проф. Кравченко П. А.)

АРХАЇЧНИЙ ПЕРІОД ГРЕЦЬКОЇ РЕЛІГІЇ: ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ БОГІВ

Грецька релігія — явище багатогранне, дуже багате на різноманітні образи. Основним джерелом, яке повідомляє про цю релігію, є поема Гесіода «Теогонія» або «Походження богів». Ця поема написана грецьким автором, котрого інколи ставлять в один ряд із Гомером. Сам «батько історії» Геродот називає його поеми головним джерелом, з якого елліни дізнаються про своїх богів і героїв, про їх славні подвиги. Сам Гесіод народився приблизно у 730 році до н. е. Був чудовим рапсодом та вигравав не одне змагання в майстерності оповідача. Проживав у Беотії неподалік від Фів. Саме там він черпав нескінченні матеріали для своїх поем.

На основі опрацювання твору Гесіода «Теогонія» можна зробити висновок, що архаїчний період грецької релігії мав дуже розгалужений пантеон богів. Окрім головних, існує безліч другорядних богів і напівбогів. За уявленням давніх греків, усе пішло від первісного Хаосу. Матір'ю життя була Гея-земля. Від Хаосу також пішли Тартар та Ерос, Нюкта та Ереб. Саме вони були животворними силами світу. Від Геї пішли Гори, Море й Небо — це перше покоління богів. Коли Гея та Уран-Небо побралися, у них з'явилися діти-титани: Океан, Рея, Феміда, Крон, Мнемосіда, Феба, Кая , Тефія й Крил. Також у них були Еринії, циклопи, сторукі. Нюкта та Ереб дали світові дітей Гемеру й Ефір. Крім них, Нюкта породила Гіпноса, Таната, Кер, Мор, Сум, Мойр, Немесіду та Ериду, яка народила Голод, Труд і Забуття — друге покоління. Від інших титанів пішли боги Еос, Геліос, Селена, Борей, Зефір, Нот та інші. Не менш важливими були й Ірида та Гермес — посланці богів, діти Електри (Іріда) і Зевса (Гермес).

Але головний пантеон — 12 богів — становлять діти Крона та Реї — третє покоління. Ці боги-олімпійці після важкої та виснажливої боротьби з титанами, яка тривала 10 років, поселилися

на горі Олімп у Фессалії. Там їм побудували золоті палаци циклопи та Гефест. Це були Посейдон — цар моря, Аїд — цар Гадеса, Зевс — цар неба, Гестія, Гера та Деметра. Зевс після перемоги над стоголовим Тифоном був обраний царем над богами і людьми. Вищезгадані боги були творцями четвертого й останнього покоління богів. До нього ввійшли Аполлон, Артеміда, Афіна, Арес, Гефест, Персефона, Геба. Деякі представники четвертого покоління походили від простих смертних; наприклад Діоніс, Геракл — бог-герой та Аріадна. Багатий і другорядний перелік богів. Вони могли жити як на Олімпі, так і на землі, при цьому маючи багато прихильників. Це музи, ори, Харити, німфи нереїди, океаніди. Всі вони описуються як прекрасні молоді дівчата, котрі часто супроводжують богів. Так, музи були з Аполлоном, а німфи — з Артемідою.

Мало хто з дослідників виділяє п'яте покоління богів. Його представниками є Гармонія, Асклепій, Селена — мати Діоніса. Вони менш помітні у міфології Греції, але від цього їх значення ніяк не змінюється. Наприклад, у всій Елладі дуже поважали Асклепія-лікаря.

Особливе місце посідає Афродіта. Адже вона є представником другого покоління (донька Урана) і займає одне з найважливіших місць у грецькому пантеоні богів.

Греки велике значення у своєму житті надавали долі. Недарма в їхньому «списку» богів значаться і великі богині долі Мойри. Мойр було три. Клото — пряла нитку життя людини: якщо вона пряма життя — буде щасливим, а якщо з вузликами — то нещастя і хвороби будуть супроводжувати людину протягом усього її життя. Лахесис — не дивлячись, діставала жереб, який випаде людині у житті. Третя мойра Антропос — записувала жереб у Звиток Долі. Те, що записано у цей звиток, не могло змінити ніщо. Ще одна богиня долі була у греків — богиня удачі Тюхе. Вона із чарівного рогу священної кози Амалфеї лила удачі чи невдачі людині. Також долею займався і Зевс. Із свого трону, біля якого стояли два глеки з добром та злом, він черпав дари й посилав їх на землю.

Для народу Греції, особливо для просвітлених людей, велику роль відігравали музи. До них, як до покровительок науки і театру, зверталися всі, хто шукав натхнення для творчих починань.

Архаїчний період релігії Греції справив дуже велике значення на формування і перших філософських шкіл у Греції. Кожен грецький філософ у своїх ученнях та працях посилається на богів (наприклад, Піфагор називає центром Всесвіту Страж Зевса — верховного царя). Є дуже багато прикладів коли міфологічні й релігійні уявлення переходили у філософські течії. В архаїчному

періоді відчувається вплив тотемістичних та анімістичних уявлень ще періоду первісно-родового ладу. Так, богиню Гекату зображували з трьома тілами і головою собаки. Зевса іноді, особливо у Фессалії, зображували у вигляді бика, це ж відчувається й у міфі про Європу.

Таким чином, архаїчний період розвитку грецької релігії належить до міфологічного етапу становлення стародавньої грецької культури. «Теогонія» Гесіода не є винятком.

* * *

О.В. Згурський, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)

ФЕНОМЕН ВІЙНИ У ЛЮДСЬКІЙ СВІДОМОСТІ

Війна, як творіння людської свідомості, є невід`ємною частиною мислення кожної людини. Проте ніколи питання війни не було таким важливим для homo sapiens sapiens, як в атомну еру, коли реальні можливості озброєнь поставили на карту не тільки окремі життя людей чи країн, але й існування людської цивілізації в цілому.

Сучасний дослідник Лоуренс Лешан у одній із своїх праць зазначає: жоден із провідних філософів XIX – XX століть, окрім Бертрана Рассела, не торкнувся у своїй філософській концепції пропаганди миру. Більше того, абсолютно безсилою у справі поширення миру виявилася християнська церква, яка не тільки не мала сил припинити військові конфлікти у християнському світі, а подекуди й сама втручалася в них. Підсвідоме схвалення війни, навіть попри достатність інформації про її наслідки, звісно, не може втримати сучасні покоління від конфліктів із застосуванням зброї. Так, у всіх значних війнах XX століття інтелігенція (яка має, вірогідно, найвищі аналітичні можливості) виступала прибічником воєнної політики. Особливу підтримку інтелігенцією агресивної війни у В`єтнамі визначає Річард Дж. Баррет у книзі «Коріння війни».

Ідеологія лібералізму XIX століття, одним із завдань якої була і саморегуляція миру шляхом надання населенню виборчого права (народ мав сам скинути політично агресивних лідерів), зазнала краху в XX столітті. Як виявилось, виборче право не тільки не вгамувало конфлікти, але, навпаки, шляхом фальсифікацій та виборчих махінацій призвело до влади криваві режими в багатьох країнах.

Вищесказане дозволяє нам дійти до важливого психологічного підґрунтя війни. Війна, за Лешаном, дає людині передусім надію на

розв'язання проблем. XXI століття до сьогодні – століття криз і змін. Поляризація світу, що мала й має місце в сьогоденні, лише посилюється за рахунок поступового вичерпування природних багатств. «Ресурсні» конфлікти, вірогідно, будуть дедалі частішими, адже провідні країни світу не бажають зменшувати свої економічні потреби чи змінювати енергоносійні системи. При цьому життя більшості людей погіршується, спричиняючи до наростання радикальних рухів навіть у мирних країнах із оборонною доктриною.

Іншим важливим аспектом природного прагнення людини до війни є дихотомія інтересів «Я – група» (соціалізація та індивідуальність). Одним із засобів досягнення гармонії індивідуального і соціального є війна. Вона дозволяє відкрити власну межу ментальної й фізичної цінності (зрозуміти ціну власної індивідуальності, яка щомиті може бути знищена), при цьому лишаючись частиною єдиного цілого. Феномен супротивника, що обов`язково наявний у протистоянні, дає людині стимул до дії, загострює відчуття, утворює єдину для всіх семантичну сферу, де цінністю є життя кожного і життя групи водночас. Легкість вибору, єдність і гармонія з іншими через спільні цінності робить війну психологічно привабливою по сьогодні.

Окрім психологічної привабливості, війна як дія стає дедалі доступнішою і простішою для її учасників. Високоточна зброя дозволяє уражувати цілі, раніше недоступні для знищення; супутникова навігація не вимагає зусиль у позиціонуванні та націлюванні зброї і т.п. Власне людина перетворюється на оператора, який не обов`язково повинен виділятися своїми фізичними якостями (як, наприклад, воїни-спартанці античності).

В умовах поширення агресивних наступальних доктрин розвинених держав та відвертої військової слабкості інших країн зростає економічна і політична привабливість війни, як універсального засобу досягнення мети. Норми ж міжнародного права у таких випадках майже не діють з кількох причин: по-перше, країни-агресори здебільшого самі ж є очільниками потужних міждержавних утворень, які визначають міжнародне військове законодавство та його реалізацію; по-друге, локальність сучасних протистоянь, де ризик поширення війни на інші країни мінімальний, не призводить до серйозного резонансу; по-третє, велика кількість конфліктів, що відбуваються у світі, призводить до психологічного звикання співіснування із війною; отже, маємо політичну незацікавленість країн у мирному вирішенні.

Попри досить песимістичні прогнози науковців щодо збільшення кількості та якості воєн на планеті, варто відмітити, що

підсвідоме прагнення війни – викорінювана людська якість. «Сину, коли ти прагнеш зупинити війну, то психологія – твій єдиний інструмент», – саме так написав Філіп Вайлі у своєму «Опусі 21». На нашу думку, пацифізм та пропаганда миру на сьогодні вимагають ретельного переосмислення. Зокрема, вирішення дихотомії «Я – група» цілком могла б узяти на себе ідеологія (відносно вдале рішення дихотомії, на жаль, можна помітити у тоталітарних країнах). Водночас економіка, лишаючись на рівні із психологією головним стимулом і рушієм війни, потребує кардинальних змін у сферах зміщення домінанти на антропоцентричні цінності, втілення нових економічних технологій, пришвидшення пошуку альтернативних джерел енергії та вдосконалення методів роботи з існуючими. Банальні потреба поліпшення добробуту населення й відносне зрівняння економічних потенціалів країн, цілком вірогідно, змогло б також зменшити кількість воєн на планеті. Важливою складовою боротьби за мир має стати філософське осмислення проблем війни та миру, детерміноване питанням цінностей (від буденних до цінностей життя тощо).

* * *

Ю. П. Конько, магістрантка
(наук. кер. — доц. Вакуліна В. М.)

«ІСТОРІЯ МАЛОРОСІЇ» М. А. МАРКЕВИЧА

Микола Андрійович Маркевич — одна з найяскравіших постатей української культури доби національного Відродження. Історик, поет, архівіст, музикант і фольклорист, автор багатьох праць з різних галузей українознавства, в тому числі п’ятитомної історії, М. А. Маркевич залишив помітний слід у процесі становлення української національної культури та громадського руху.

На превеликий жаль, ім’я і науковий доробок Миколи Андрійовича Маркевича були забуті на довгі роки. Лише в сучасній Україні під тиском проблем в сфері національної ідентифікації, необхідності усвідомлення витоків власної історії із глибин забуття піднімаються на поверхню праці справжніх патріотів, таких, як М. А. Маркевич. До 200-річчя з дня народження історика в 2003 році перевидана його «Історія Малоросії» за редакцією Ю. С. Шемшученка. Дане видання «Історії Малоросії» є першим в Україні. Це своєрідний подарунок до ювілею автора, щира згадка про сина своєї землі.

Вершиною наукової творчості М. А. Маркевича стала п'ятитомна «Історія Малоросії», яка ввібрала історичні та політичні погляди автора і стала другою після «Історії Малої Росії» Д. М. Бантиш-Каменського узагальненою працею відповідної тематики. До її написання М. А. Маркевич приступив улітку 1838 року, а завершив на початку 1840 року.

М. А. Маркевич був істориком-самоучкою. Він не мав спеціальної підготовки, як і багато інших його попередників, бо історія як наука тоді ще не визначилася в окрему галузь. Тут Маркевич був, скоріше, аматором, збирачем і фіксатором минулого без належного філософського його осмислення.

«Історія Малоросії» складається з п'яти томів. З них лише два томи тексту, а три наступні являють собою додаток до тексту — примітки, цілісні, а більше в уривках документи, описи джерел, перелік числа козацьких військ у різні часи, списки полків, сотень, генеральної, полкової й сотенної старшини, списки російських воєвод, церковних правителів.

За великий тритомний додаток джерел ця праця заслужила схвалення В. Г. Бєлінського. Маркевич з великого числа документів, які були в його розпорядженні, надрукував лише ті, що підтверджували визначену ним тенденційну концепцію дворянсько-шляхетського патріотизму. До того ж більшість цих документів Маркевич отримав від осіб, з якими він мав зв'язки в Україні, — від князя М. Рєпніна, нащадків К. Розумовського. В основу своєї «Історії Малоросії» Маркевич поклав текст «Історії Русів», а також твори М. і Д. Бантиш-Каменських, батька і сина.

Маркевич так само, як його попередники, вважав слов'ян автохтонними племенами. Що ж стосується походження терміна «Русь» і давньої Руської держави, то він уважав, що руське життя веде свій початок із Скандинавії. Український народ розвинувся безпосередньо з найдавнішої племінної основи незалежно від Північно-Східної Русі. Цей процес триває, на погляд М. А. Маркевича, аж до кінця XVIII століття, до ліквідації автономності, коли Україна входить до складу Російської імперії. М. А. Маркевич уважає, що скасування автономності, знищення Запорожжя, а також приєднання Правобережжя до Росії є закінченням окремого історичного життя України.

У викладі давньої історії України М. А. Маркевич лише між іншим згадує про єдиноплемінність південних і північних русів. До того ж останніх він називає «молодшими братами». Великоросів він уважає племенами, що утворилися відносно пізно, приблизно в X-XI століттях, та переселилися з півдня, із Надніпров'я, на північ

у межиріччя Оки й Волги. Таким чином, вони нібито становлять молодше відгалуження південних русів.

У поглядах на козацтво Маркевич створив дещо відмінну від своїх попередників власну концепцію. Він осудив погляди тих істориків, які не хотіли бачити в козацтві нічого, крім гультяйства і розбоїв; тих, які в угоду монархічним концепціям народні рухи, в тому числі козацькі, розглядали як руїнницькі бунти черні.

М. А. Маркевич виступив з новою періодизацією українського історичного процесу, згідно з якою виділяв у ньому шість основних періодів: 1 — з найдавніших часів до 1500 року, коли, на думку автора, Україна під назвою Русі страждала від іга татар й управлялася власними князями та воєводами, призначеними урядами Литви і Польщі; 2 — з 1500 року до 1592 року, коли Україною правили виборні гетьмани та відбувалися численні походи запорожців проти турок і татар; 3 — з 1592 року до 1646 року, — часи найбільшого гноблення українців польськими магнатами, політичного й релігійного занепаду України; 4 — з 1646 по 1658 рік — гетьманство Б. Хмельницького, яке було ознаменоване найвищим злетом слави і могутності України; 5 — 1658-1708 роки, тобто від смерті Б. Хмельницького до падіння І. Мазепи — період «шатостей» гетьманів, їхніх спроб відірватися від Росії; 6 — 1708-1793 роки — ліквідація гетьманства.

Отже, «Історія Малоросії» стала органічним продовженням української історичної патріотичної історіографії початку XIX століття, утверджуючи думку про безперервність вітчизняного історичного процесу, його соціально-політичну й культурну самостійність та повноцінність. Історична концепція М. А. Маркевича виглядала демократичнішою, ніж ті, що були висловлені його попередниками. Вона була позбавлена станової упередженості козацьких та дворянських істориків і враховувала не лише соціально-політичні, але й фольклорно-етнографічні особливості вітчизняної історії. Обґрунтування самостійності та повноцінності українського історичного процесу в умовах остаточної втрати залишків колишньої автономії є великою заслугою М. А. Маркевича перед вітчизняною культурою.

* * *

М.В. Максименко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. — ст. викл. Слободянюк Д.І.)

ІДЕЇ ГУМАНІСТИЧНОЇ ОСВІТИ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ПРЕДСТАВНИКІВ НІМЕЦЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Проблеми освіти завжди були актуальними для будь-якого суспільства. Особливої актуальності вони набувають у наш час – епоху формування інформаційної цивілізації. Підтвердженням цьому є розвиток нової науки – філософії освіти, яка виникла більше від п'яти десятків років тому, хоч на рівні ідей існувала з часу виникнення філософії.

В аспекті ідей філософії освіти великий вплив на представників німецької класичної філософії (XVIII – XIX століть) мало французьке Просвітництво. Воно розробило такий комплекс ідей: боротьба проти релігійних забобонів, фанатизму; поширення знань як засіб поліпшення суспільного устрою.

Німецька класична філософія в особі І. Канта, І. Фіхте, В. Гумбольдта та інших висунула й обґрунтувала ідею гуманістичної освіти особистості, її самопізнання, запропонувала шляхи реформування системи як шкільної, так і університетської освіти. Названий підхід привів до гуманізації освіти та утвердження права особистості на освіту. Було започатковано пошук нових форм освіти, проведено низку педагогічних реформ, що орієнтувалися на культурно-гуманітарні ідеали. Все це, безперечно, сприяло більш ефективній діяльності всієї освітянської галузі.

І. Кант (1724-1804) у своїй практичній філософії розкрив важливі аспекти соціальноорієнтованої ідеї освіченості, дав нове трактування поняття «культура». Мислитель уважав, що не всяке знання та вміння є добро. Адже знання технічного, наприклад, характеру може бути використано в нищівних антигуманних цілях. За І. Кантом, культурою є лише те, що сприяє розвитку людини, те, що йде на користь усьому людству. Філософ указує на право, як на такий регулятор освіти, котрий спрямовує її в дійсно культурний напрям. Саму ідею права І. Кант виводить з ідеї моралі, тобто правові норми, як моральні, носять апріорний (додосвідний) характер. Освіта має своєю метою розкрити цей безумовний характер моральних та правових імперативів, а держава зі свого боку, повинна гарантувати громадянину його основні права. Таким чином, якщо мораль дає людині внутрішній закон, то в праві цей закон доповнюється зовнішнім примусом, а освіта громадянина приводить його до знання відносної єдності цих двох рядів законів.

І. Фіхте (1762-1814) створив етичне, яке мало соціальний характер. Однак це не виключає наявності в І. Фіхте індивідуалізму: кожне емпіричне «Я» повинне реалізувати моральний закон самобутнім шляхом, властивим лише йому. Мислитель висунув низку гуманістичних ідей стосовно освіти. Він пропонує заснувати державні заклади, в яких би виховувалися діти майбутніх поколінь. У цих навчальних закладах не має бути станових обмежень. Кожному відповідно до його здібностей повинна бути надана можливість здобути як середню, так і вищу освіту. В навчально-виховних закладах повинні виховуватися разом і хлопці, й дівчата. І. Фіхте є автором й інших цінних ідей стосовно реформування освітньої галузі.

В. Гумбольдт (1767-1835) – німецький філолог та громадський діяч, був представником пізнього неогуманізму. Неогуманізм – це педагогічна течія в Німеччині середини XVIII століття. Ця течія сприяла відродженню інтересу до культури античного типу. Неогуманізм – це своєрідне «друге Відродження». Характерні риси неогуманізму: захоплення грецькою культурою і римським правом, ідеал всебічного розвитку, культ людини. В. Гумбольдт прагнув того, щоб молодь засвоювала досконало не лише стародавні мови, але й думки античних народів. Після проведення освітньої реформи зміст класичної гімназії було розширено: введено викладання математики, природознавства та історії. При цьому було обмежене вивчення релігії. При формуванні нового навчального плану провідною думкою була ідея різносторонньої освіти.

Ідеї гуманістичної освіти видатних представників німецької класичної філософії не втратили своєї актуальності й можуть повною мірою бути задіяні для розв’язання зазначених проблем реформування освіти.

* * *

Т.О. Пашкіна, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А. П.)

МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ ЕТИКЕТУ В СУЧАСНОМУ ЖИТТІ

Важливість і необхідність етикету для кожної сучасної людини стала результатом розвитку ТА вдосконалення людських стосунків протягом багатьох століть, а також усвідомлення людством значущості кожної окремої особистості й необхідності для неї співіснувати із собі подібними.

Сучасний етикет успадковує звичаї практично всіх народів від сивої давнини до наших днів. В основі своїй ці правила поведінки є

загальними, оскільки вони дотримуються представниками не тільки якогось певного суспільства, але і представниками всіляких соціально-політичних систем, що існують у сучасному світі. Народи кожної країни вносять в етикет свої уточнення й доповнення, зумовлені суспільним ладом країни, специфікою її історичної будови, національними традиціями та звичаями.

У різні історичні часи етикет змінював свої риси, норми, значущість. Але завжди зберігав універсальні, загальновизнані форми ввічливості, такту, коректності, які мають значення естетичних та моральних потреб людського співіснування. Їх цінність перевірена часом. І в сучасному суспільстві етикет не втратив свого авторитету, більше того, він набув вигляду обов'язковості й став необхідністю для кожної людини.

Етикет суспільства – це, головним чином, форма стосунків людей у повсякденному житті. Це своєрідний вид угоди між людьми про те, що прийняте і є правильним у стосунках у конкретно-історичному суспільстві. Його виконання сприяє нормалізації людських стосунків.

Моральний зміст етикету зумовлений відповідністю і співвідношенням зовнішніх норм етикету й змісту моральної свідомості суспільства та особистості. Мається на увазі те, що зовнішні правила поведінки і спілкування базуються, перш за все, на моральних принципах. Найважливішим з них є «золоте правило» моральності – поводитися з іншими так, як ти бажав би, щоб вони поводилися з тобою. Важливими принципами етикету є також пріоритет старшого, пріоритет жінки. Довершують етикет принцип гігієнічності та принцип естетичності.

Ці принципи конкретизуються загальними вимогами етикету, що задають нормативний зразок поведінки людини. До числа провідних вимог належать ввічливість, коректність, тактовність, делікатність, скромність, точність і обов'язковість. Принципи та вимоги етикету раціональні. Керуючись ними, людина, навіть якщо не знає конкретних правил етикету за конкретних обставин, має змогу завжди залишитись на високому рівні загальнопристойності.

У сучасному суспільстві правила поведінки й спілкування відіграють важливу роль у формуванні та підтриманні стосунків між індивідами. Адже кожен з нас із легкістю може уявити ситуацію, коли хлопець знайомиться з дівчиною, не дотримуючись при цьому норм етикету. Тому їхнє знайомство навряд чи буде успішним. Завжди потрібно пам’ятати, що діяти без дотримання певних правил неможливо, оскіль що якби не було у нашому житті заборон – існував би хаос. З іншого боку, щоб доброзичливо ставитись до навколишніх людей, недостатньо лише дотримуватися

норм етикету, «сліпо» їх копіювати. Якщо людина поводиться відповідно до тих чи інших правил, це ще не свідчить про її внутрішню вихованість. Для того, щоб комфортно почуватися в соціумі, потрібно поєднувати в собі як гарні манери поведінки, так і особистісні якості.

Сучасний етикет регламентує поводження людей у побуті, на службі, у громадських місцях і на вулиці, у гостях і на різного роду офіційних заходах – прийомах, церемоніях, переговорах.

Отже, етикет – дуже велика й важлива частина сучасної загальнолюдської культури, моральності, виробленої протягом багатьох століть життя всіма народами відповідно до їхніх уявлень про добро, справедливість, людяність – у сфері моральної культури, і про красу, порядок, благоустрій, побутову доцільність – у сфері культури матеріальної.

* * *

К.С. Пивоварська, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л. А.)

ОБРАЗ КОНСУЕЛО З РОМАНІВ ЖОРЖ САНД ЯК ПЕРЕДВІСНИК ФЕМІНІСТИЧНИХ ІДЕЙ

Роман Жорж Санд «Консуело» та його продовження «Графиня Рудольштадт» – одні з найвідоміших творів письменниці. Ми спробуємо поглянути на головну героїню з точки зору наявності в її житті та характері феміністичних ідей, тобто тих рис і подій, які говорили б про неприйняття існуючої на той час моделі жіночої поведінки.

Одяг і зовнішність. Постійно підкреслюється байдужість Консуело до свого зовнішнього вигляду, простота одягу й непримітність рис обличчя, які лише під час співу стають красивими. Відмова від корсета, цього мучителя тогочасних жінок, свідчила про прагнення до вільного руху. Показовим є її перевдягання у чоловічий одяг – це стає символічним кроком на шляху до зрівняння з чоловіками у свободі пересування та спілкування.

Походження та сімейні стосунки. За уявленнями середини XVIII століття, порядна жінка мала походити з порядної родини, а от Консуело навіть не знала, хто її батько. Схожа ситуація була з її власними дітьми: ніхто в суспільстві не знав, хто її чоловік.

Шлюб. Сама Консуело прямо не висловлює свої погляди – це робить Ванда, мати Альберта. На її думку, яку поділяє головна героїня, шлюб має бути оснований на вільній згоді чоловіка і

жінки, не обов'язково освячуватися церквою та ґрунтуватися на любові, а не на розрахунку чи намірах батьків.

Професія та кар'єра. Звичайно, що на той час в існуванні жінок-артисток не було нічого забороненого чи дивного. Але Консуело робила майже неможливе – жіночу кар'єру чоловічими методами, тобто талантом і працею, а не кокетством, любовними пестощами чи підкилимними іграми.

Життєві принципи. В той час, коли мораль артисток вирізнялася надзвичайною гнучкістю й пристосуванством, життєві погляди Консуело були постійними та стійкими, і жодний сторонній вплив не міг їх розхитати. Релігійність, цнотливість, вірність слову й обов'язку, чесність, правдивість, невибагливість, скромність, відсутність пихатості – всі ці риси були так не схожі на звичайний образ театральної примадонни, що викликали дуже часто нерозуміння, заздрість чи звинувачення у лицемірстві та нещирості. Модель її поведінки відрізнялася від загальноприйнятої жіночої переважанням тих якостей, які традиційно вважалися чоловічими. Тут можна додати, що друзів-жінок у Консуело не було, на відміну від друзів-чоловіків.

Розум і участь у суспільних подіях. Консуело протягом роману виявляє аж ніяк, на думку тогочасного суспільства, не жіночу рису – вона навчається та здобуває нові знання. Хоча її освіта не була систематичною, вона набагато перевищила середній рівень жіночих знань. Її участь в ордені Невидимих, до того ж на таких високих щаблях, які жінка ніколи не займала, ставила Консуело на один рівень з однодумцями-чоловіками.

Спосіб життя. Лише невелику частину свого віку Консуело провела серед вищого світу. Більшість часу вона жила в народі, більше того – кочовим життям, блукаючи дорогами Європи. Вона сама заробляла собі на життя – саме заробляла, а не користувалася подарунками багатих вельмож чи щедротами монархів. Відмова від багатства і титулу та аскетизм у повсякденному житті також були незвичайні для співачки, а надзвичайна хоробрість була майже чоловічою. Крім того, в останню зустріч із Консуело ми бачимо її як главу сім'ї, яка на своїх плечах несе дітей, у той час як Альберт лише співає пісні й роздумує про вічне.

Отже, лише побіжний погляд на характер та життя головної героїні роману Жорж Санд свідчить, що Консуело постійно намагалася вивільнитися від нав'язуваної їй ролі та розширити коло своїх можливостей, емансипуватися, і в цьому вбачаємо схожість із самою авторкою, яка була надзвичайно яскравою й неординарною жінкою і не боялася йти всупереч усталеним уявленням про поведінку жінки в суспільстві.

Я.В. Руденок, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. — ст. викл. Слободянюк Д.І.)

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА БОГДАНА КІСТЯКІВСЬКОГО

Богдан Олександрович Кістяківський (1868–1920) – український правознавець, соціолог, теоретик правової держави та філософії права. Основними творами є «Права людини і громадянина», «Проблеми і завдання соціальне-наукового пізнання», «Сутність державної влади», «Соціальні науки і право», «Держава правова і соціалістична», «На захист права», «Україна і Росія».

Б. Кістяківський показав, що право за своєю природою є цариною соціально належного, ціннісного. Водночас воно належить і до сфери соціальних відносин, оскільки є сукупністю норм, які встановлюють компроміс між різними вимогами, груповими інтересами, соціальними силами.

Плідно співпрацюючи з М. Вебером, Б. Кістяківський застосував у своїх дослідженнях суспільного життя підхід, оснований на ідіографічному методі та морально-правових цінностях. Творчий розвиток аксіологічного підходу до філософії та теорії права допоміг українському вченому створити оригінальну соціально-політичну концепцію, наріжними каменями якої стали пріоритет самоцінності людської особистості, її економічних, духовних, культурно-національних потреб й ідея правової конституційної держави.

Цінність наукового доробку Б. Кістяківського у цьому аспекті полягає в поглибленні розуміння нормативної природи права, усвідомленні, що нормативність права не вичерпується етичним елементом, вона набагато складніша. Це знайшло свій вираз у тому, що ціннісний аспект права він використовує як інструмент пізнання сутності держави.

Право, за Б. Кістяківським, є знаряддям віднайдення справедливості, а закон є засобом її емпіричного встановлення. Справедливість – це трансцендентально первісна цінність, котра визначає собою сутність права. «Справедливе право» вчений розглядає як методологічну основу і для розуміння феномена соціальності у цілому, і для аналізу конкретних правових фактів з метою вдосконалення емпіричної соціальної дійсності.

Найвищою формою державності, її «ідеальним типом», за Б. Кістяківським, є соціалістична держава. Зміст соціально-політичної концепції Б. Кістяківського можна визначити як етичний соціалізм. Провідним принципом соціального життя має бути справедливість, тобто суспільний устрій повинен бути практичною реалізацією встановленого на основі етичної волі

морального закону, а отже, концепція соціалістичної держави логічно набирає етичної спрямованості. Це тягне за собою відповідне бачення ідеалу та призначення держави: соціалістична держава повинна забезпечувати гідне життя кожної особистості у суспільстві, а не диференціювати ставлення до громадян на основі класового принципу. Основні засади її організації – визнання автономності, гідності, невід'ємних прав особи; верховенство права; підзаконність, розподіл та обмеження державної влади; обов'язкова наявність народного представництва; політична, економічна, соціальна і національна рівність усіх членів суспільства.

Ідеї правової держави Б. Кістяківського глибоко співзвучні сучасній українській політико-правовій практиці. З прийняттям Конституції України 1996 року й закріпленням у ній таких принципів правової держави, як верховенство права, поділ влади, рівність громадян перед судом і законом, універсальний судовий контроль тощо, українські демократи поставили собі за мету змінити старий бюрократичний тип організації держави на новий, демократичний, який би працював на благо людей та забезпечував би їх природні права і свободи.

Продовжується процес розбудови незалежної української держави. В цій справі важливо використовувати як зарубіжний, так і вітчизняний досвід. Аналіз ідейно-теоретичної спадщини Б. Кістяківського допоможе більш ефективно подолати ті труднощі, які, безперечно, будуть на цьому шляху. Ідеї правової держави та філософії права Б. Кістяківськго не втратили своєї актуальності.

* * *

А.О. Сень, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. П.А. Кравченко)

РИЗОМНА МОДЕЛЬ ІСТОРІЇ Ж. ДЕЛЬОЗА І Ф. ГВАТТАРІ

З другої половини XX століття почалося активне протистояння в суспільній свідомості між закономірністю та випадком, ієрархією та анархією, синтезом та антисинтезом, симптомом та бажанням, метафізикою та іронією і т.п. Причина проста – розвиток постмодернізму як реакції на модернізм і просвітницький розум, причому реакції негативної, критичної.

У філософії постмодерну на зміну впорядкованого «космосу» приходить «хаосмос», якому притаманний першопочатковий стан невпорядкованості, стан необмежених можливостей, а філософська думка, у свою чергу, набуває стану індивідуалістичного хаосу концепцій, підходів, типів рефлексії.

Зазнала значних змін і парадигма історичного знання. Найбільш чітко, на наш погляд, вона артикульована в працях «класиків» постмодернізму Жиля Дельоза та Фелікса Гваттарі. На їх думку, «світ утратив свій стрижень, суб'єкт не може більше створювати дихотомію». Тобто якщо раніше пізнавальна парадигма у вивченні історії й культури будувалася за принципом «дерева пізнання», то нова парадигма набула характеру ризоми. Сам термін «ризома» був запозичений з ботаніки, де позначає кореневище підземного стебла, у якого, на відміну від звичайних коренів, у точках переплетіння виростає листя. Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі виокремлюють шість характеристик ризоми: принципи зв'язку та гетерогенності – будь-яке місце ризоми може й має бути зв'язане з будь-яким іншим, вона децентрована та антиієрархічна за своєю сутністю; принцип множинності – більше не існує одиниць вимірювання, є лише безліч як міра; принцип незначущого розриву – ризома – може бути розірвана, надламана в будь-якому місці, але вона поновлює свій рух або в тому ж самому напрямі, або вибирає новий; принципи картографії та декалькоманії – ризома не підпорядковується жодній структурній чи глибинній моделі.

Але в чому провина дерева? Чому воно не влаштовує постмодернізм? Справа в тому, що дерево – це єдність у вигляді коріння, стовбура і гілок; у нього є верх та низ, минуле та майбутнє, єдина, цілісна історія, розвиток. Дерево – це певне місце перебування, система точок і позицій, що жорстко фіксують його; це ієрархічна система передачі властивостей з центральною інстанцією й пам'яттю, що відтворює основні етапи розвитку предкових форм. А якщо світ став хаосом, то чому дерево повинно залишатися праобразом людського мислення взагалі?!

В історії, так само як і в сучасній дійсності, немає місця чіткій домінанті, якій підпорядковані всі тенденції. Стає зрозумілим, що історія стає поліцентричною, вона ламається, рветься, плине декількома різнорідними струменями, майбуття яких не визначене. Безсумнівно, невизначеність, зняття будь-яких меж – головна характеристика постмодерністської парадигми історичного пізнання взагалі та ризомної моделі історії зокрема.

Очевидним є факт, що в основі вивчення історії є текст, причому кожний культурно-історичний текст є гетерогенним, тобто має безліч «коренів» і «кодів» (історичних, філософських, соціологічних, культурологічних та ін.) і невичерпну кількість варіантів прочитання (незалежно від часу написання). Текст може бути рівноцінно вписаним у будь-яку історичну парадигму і жодній з них не належати цілком. Тобто, можна сказати, що єдиного бачення історичного процесу як чогось безупинного, цілісного

немає, реальні тільки історичні фрагменти, події й факти, тому більш цінними є вузькопредметні дослідження.

Упевнено можна говорити, що ризома – це втілення історичного плюралізму, який у сучасній науковій думці стає не просто популярним, але й необхідним свідченням об'єктивності. Якщо формула дерева –« ТАК-НІ»,то формула ризоми –«І ТАК, І НІ, І ЩЕ ЩОСЬ». Якщо дерево нав'язує дієслово «БУТИ», то ризома складається з кон'юнкцій «І…І…І…». Ризоматичний підхід пропонує нам збільшити кількість сторін, граней досліджуваної історичної реальності, оскільки у ризомному різноманітті історії місце знайдеться всьому.

Таке сприйняття історії відповідає пануючій демократичній системі сучасного світу, в якому кожна думка цінна, сприймається і має право на життя. Тому питання «Чи може в такому світі залишатися моністичним сприйняття будь-якої науки і перш за все історії з її авторитарним деревом?», на наш погляд, є риторичним.

Вади ризомної моделі історії очевидні – вона занадто невизначена, їй притаманний хаотичний плюралізм, релятивізм. П. Гречко з цього приводу писав, що «історія тут уподібнюється сліпому кошеняті, що тикається в усі кути свого можливого розвитку». Однак ризомну модель історії, що фіксує позаструктурний і нелінійний спосіб організації цілісності, можна прийняти лише за умови прийняття загального розуміння історії постмодернізмом. За ним у історика залишилася одна перспектива – «стати археологом минулого, що викопує його залишки та збирає їх у музей сучасного знання» (М. Фуко). Залишається повторювати один і той самий дослід, одні й ті ж думки та почуття. Тобто працювати потрібно не вшир, а вглиб історії, та фактично весь необхідний для цього теоретичний матеріал для дослідження у нас є.

Отже, ризома – це своєрідне запрошення до індивідуальної творчості, як теоретичної, так і практичної, це звернення до забутої й знехтуваної інтуїції в історичному пізнанні. Але чи готовий пересічний історик визнати, що неактуальною є широкомасштабна історична творчість і відцвіли надії на світле майбутнє? Напевно, ні! А це означає, що пануючою сьогодні залишається деревоподібна система мислення, а ризомна є і буде ще довго лише альтернативою. Історики занадто бояться втратити своє значення і місце в суспільстві, а історія – в науках.

* * *

О. С. Сулима, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Кравченко П. А.)

ДІАЛОГ ЛІДЕРА ТА МАСИ

Незважаючи на глобалізаційні тенденції, сучасна історія так само неоднорідна, як і раніше, й коливається між двома полюсами: з одного боку, вона заколихана цивілізованим порядком країн «золотого мільярда», а з іншого — час від часу вона збурюється повстаннями мас, відлуння яких докочується і до так званих країн з розвиненою демократією. В такому контексті знову актуальними стають роздуми про масу та лідера Гюстава Лебона. Філософ говорив, що у натовпі свідома особистість зникає, почуття й ідеї всіх окремих одиниць, які утворюють ціле, набувають спільного вектора, що призводить до утворення «колективної душі».

У колективній душі інтелектуальні здібності індивідів відступають на другий план; різнорідність поглинається однорідністю, й пануючим стає несвідоме. Головними ж рисами, які визначають індивіда у натовпі є: перевага несвідомого над свідомим, однакова спрямованість почуттів та думок, що визначаються навіюванням, і бажання негайно перетворити в дії навіяні ідеї.

Будь-який натовп знаходиться у стані «вичікувальної уваги». Оскільки індивіди в натовпі легко піддаються навіюванню, до того ж некритично ставляться до сприйнятих думок й ідей, то закономірно, що вони можуть потрапити під вплив певної особи. Та чи будь-хто може стати лідером, повести за собою масу? Особливості поведінки маси і, зокрема, вплив на індивідів, що входять до її складу залежать від індивідуальності лідера, його психологічних якостей. Це, без сумніву, люди певного особливого складу.

Лідер — це перший елемент для організації однорідного натовпу. Його воля стає ядром, навколо якого кристалізуються й об’єднуються думки. Кожен лідер спочатку і сам був у числі тих, кого вели, також був загіпнотизований ідеєю, проповідником якої став згодом. Зазвичай, вожді не належать до числа мислителів — це люди дії. Вони не володіють далекоглядністю, оскільки вона веде до сумнівів та бездіяльності. Найчастіше лідерами стають психічно не врівноважені, напівбожевільні, що знаходяться на межі безумства. Інстинкт самозбереження в них зникає повністю, вони жертвують усім заради ідеї, якій вони настільки віддані, що часто прагнуть до мучеництва. Г. Лебон описав чотири основні типи вождів:

- «Апостол» — це переконаний проповідник, «месія» й апостол певного вірування (релігійного, соціального, політичного);

харизматичний лідер. Його логіка — елементарна. Закони і будь-які пояснення зовсім недоступні для його розуміння. Його психологія — це персоніфікована психологія всього натовпу.

- «Випадковий фанатик» — більш поміркований фанатик однієї ідеї, своєрідний «моноідеїст» у певних ситуаціях. Г. Лебон описував їх як розумних людей, які втрачають здатність розмірковувати, коли справа торкається певних питань. Захоплені тоді своєю політичною чи релігійною пристрастю, вони виявляють дивовижне нерозуміння і нетерпимість.

- «Дегенерат-аутсайдер» — природний захисник доктрини, котрий обіцяє йому краще життя. Через почуття образи на життя зацікавлений у його зміні. За своєю психологічною суттю — це особи із сильним комплексом неповноцінності, які прагнуть до його гіперкомпенсації.

- «Диктатор» – зазвичай приходить на зміну попереднім «вожакам». Це лідер, який заспокоює та організовує натовп, користується плодами попередників. Основна його риса — вміння змусити масу полюбити і водночас боятися його.

Загалом, саме розуміння маси передбачає наявність вождя, лідера, влади вождя, підкорення цій владі. Вождь пропонує певну мету, ідеологію, створює видимість єдності, зв’язку між людьми. Однак керівництво натовпом вимагає від лідера не лише наявності певних якостей, але й знання певних прийомів, правил, якими і можна підпорядкувати собі масу.

Натовп мислить образами. Тому викликані вождем уявлення перетворюються на ядро для подальшої кристалізації, заповнюють усю сферу розуму і паралізують будь-які критичні здібності. Лідер виступає ніби гіпнотизером, який підкорює собі свідомість інших різними способами. Вожак може бути іноді розумною та освіченою людиною, але зазвичай ці якості шкодять. Розум робить людину більш поблажливою, відкриває перед нею складність речей, також послаблює силу і напруженість переконань, необхідних для того, щоб бути проповідником та апостолом. Великі вожаки, й особливо вожаки революцій, вирізнялися надзвичайною обмеженістю, до того ж найобмеженіші з них користувалися переважно найбільшим впливом. Натовп інстинктивно розпізнає в таких енергійних переконаних людях своїх повелителів, яких він постійно потребує. Вождь виступає для маси уособленням можливостей розв’язати її проблеми, втіленням її головної ідеї: це може бути ідея нації, соціальної справедливості, свободи тощо. Крім того, ці ідеї набувають у маси рис мирської релігії, вони виступають як вірування, часто у формі міфу.

Гюстав Лебон проаналізував, яким чином впливають лідери на натовп, і вивів містку формулу «твердження — повторення — зараза». Твердження, не підкріплене ніякими судженнями і ніякими доказами, слугує одним з найвірніших засобів для того, щоб змусити яку-небудь ідею проникнути в душу натовпу. За допомогою повторення ідея настільки глибоко занурюється в підсвідомість, що згодом сприймається як доведена істина. Після того, як будь-яке твердження повторювалося вже достатню кількість разів і повторення було одноголосним, на сцену виходить могутній фактор — зараза, тобто миттєве поширення в натовпі ідей, вірувань, емоцій.

У душі натовпу переважає не прагнення до свободи, а потреба підкорюватися; маса так жадає бути комусь покірною, що інстинктивно приймає того, хто оголошує себе її володарем. У вмілих руках лідера, який володіє певним набором особистих якостей, відчуває «душу натовпу», знає ефективні методи впливу, маса може перетворитися на грізну силу, виявляючи крайнощі: або найбільшу великодушність, героїзм, мучеництво заради ідеї, або ж жорстокість і непередбачуваність.

* * *

Н.В. Хохуля, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шебітченко А.П.)

З ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ЕТИКЕТУ

«Хто рухається вперед у знанні, але відстає в моралі, той скоріше йде назад, ніж уперед».
Аристотель

Мабуть, саме проблема поведінки та моральності є найбільш актуальною й болючою у сучасному суспільстві, в українському зокрема. Тому такий предмет, як «Етикет», має викладатися у кожному без винятку навчальному закладі для всіх вікових груп, починаючи з наймолодших. І якщо ми бажаємо, щоб наш народ духовно збагачувався та зростав, а не усвідомлено робив кроки в напрямі деградації, ми повинні приділяти в освітньо-виховній сфері значну увагу питанню поведінки молоді, й не лише на його теоретичному рівні, а в першу чергу – активному заохоченню і впровадженню його в практичну життєдіяльність молодого покоління, особливо, стосовно сфери спілкування.

Отож, до історії слов'янської етикету. В Київській Русі вже у 1076 році побачив світ «Ізборник», який був побудований у вигляді бесіди батька із сином. На питання «Якій бути людині?» дається відповідь: «Перед людьми похилого віку – мовчазним, перед

мудрими – слухняним, з рівними дружити, з молодшими – мати дружні взаємини. Не сміятися, коли це недоречно, бути сором'язливим, очі держати долу, а не вгору, не сперечатися. Найбільш за все людині треба утримуватися від непристойних слів».

На початку XII століття виходить «Повчання Володимира Мономаха», де, серед іншого, було багато етикетних порад: «...їсти і пити без особливого шуму, коли поряд старші – мовчати, до тих, хто розумніший, – прислухатися, старійшинам підкорюватись, з рівними та підлеглими жити в злагоді, вести бесіду без думки про обман, більше поринати в роздуми, не лютувати словом, не сваритися в бесіді, не сміятися занадто, сором'язливо вести себе зі старшими, з поганими жінками не спілкуватися, очі опустивши долу, а душу – у височінь, суєти уникаючи, не намагатися навчати недбалих при владі...»; «...Куди не підете, де не зупинитесь, нагодуйте та напоїть злиденного, але більше за все шануйте гостя, звідкіль би він не прийшов: чи простого він звання, чи знатний – або ж посол, і якщо не можете привітати його дарунком – їжею та питвом привітайте, а вони ж, усюди буваючи, ославлять людину по всіх землях – доброю чи злою...».

У XVI столітті побачив світ «Домоустрій», який складається з трьох частин: перша – «Як вірувати», друга – про ставлення до держави, третя – «Про устрій дому». В частині про виховання дітей читаємо: «Прищеплювати ґречність». Далі дається кілька порад щодо поведінки жінки вдома та в гостях.

У 1717 році Петро I повелів зібрати правила поведінки для того, щоб молодь училася, як поводитися удома, та не соромилася з'являтись при європейських дворах. Так виникло «Юности честное зерцало». Завдяки йому російський двір став схожим на європейські. Цікаво навести деякі уривки з цієї літературно-етичної пам'ятки: «Найбільше повинні діти батька та матір поважати. І коли батьки дають їм яку вказівку, завжди капелюх держати в руках, а не стояти в ньому перед ними, і біля них не сидіти, і попереду них не сідати, при них у вікно всім тілом не виглядати, але все робити непомітно і з великою повагою, не поруч з ними, але трішки позаду або в стороні стоячи...».

На наш погляд, доречно буде навести ще один уривок з цитованого твору: «Юнак повинен бути дуже чемним та ввічливим, як на словах, так і в справах, на руку не зухвалий, та не лізти у бійку, також повинен він, коли кого зустріне, за три кроки капелюх чемно зняти, а не мимо проходячи, назад повернувшись, вітатися. Тому що бути ввічливим словами, а капелюх держати руками не важко, але достойно похвали. І краще, коли про когось кажуть: він є ввічливий,

лагідний кавалер та молодець, ніж про нього скажуть: він є пихатий бовдур...».

Отже, як бачимо, не лише Західна Європа приділяла увагу питанням етикету, але й східнослов'янські землі мали великий досвід у сфері моральності і культури поведінки, залишивши нам велику кількість порад та настанов з цього приводу. Тож не будемо їх забувати, а краще бережімо їх і примножуймо!

* * *

О. М. Крюкова, магістранта
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ В ШКІЛЬНІЙ ПРИРОДНИЧІЙ ОСВІТІ

Розвиток техніки, технології виробництва багато в чому залежить не тільки від успіхів окремих галузей науки, а й від міждисциплінарного синтезу, інтеграції їх досягнень. Ось чому інтеграція наук, наукових знань повинна знаходити своє відображення в освіті, насамперед природничій.

Диференційоване вивчення природи в загальноосвітній школі засобами окремих предметів не дозволяє сформувати цілісного уявлення про природу, природничо-наукову картину світу, визначити місце і роль у ній людини, не сприяє розумінню глобальних проблем людства, насамперед екологічних, необхідності комплексного підходу до їх розв’язання. Орієнтація освіти на цілісність, фундаментальність та практичну спрямованість змісту вимагає інтегративних підходів до організації освітнього процесу в школі .

На основі аналізу поки що невеликого досвіду інтегрованої освіти на теренах України ми виділяємо такі організаційні форми навчання, в яких були б закладені основи інтеграції знань. Це, зокрема, бінарні уроки, інтегровані уроки, комплексні семінари, інтегративні навчальні дні й тотальна форма освітньої інтеграції – інтегровані курси.

Бінарний урок – заняття, яке побудоване на тісних міжпредметних зв’язках і проводиться спільно двома вчителями відповідних дисциплін. Це заняття може займати в часовому вимірі два уроки, тобто тривати 1,5 години. Виклад матеріалу проходить невеликими блоками, що постійно активізує увагу школярів. Кожен учитель за чергою бере на себе ініціативу й залучає учнів до активного діалогу. Такі уроки повинні проводити два вчителі, кожен з яких має досягнути своєї дидактичної мети.

Більш ефективними та менш складними з організаційної точки зору є інтегровані уроки. Інтегрований урок – це урок, який проводиться з метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах.

Вони сприяють розкриттю наукових законів і умов їх прояву в різних галузях науки та сферах практичної діяльності; виявленню

специфіки і можливості прояву закономірностей, законів, ідей, теорій на практиці; інтеграції діяльності вчителів із формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів (навчально-організаційні, навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні); розкриттю багатогранності можливостей застосування здобутих знань учнів у різних галузях науки та сферах діяльності; синтезу фактів, явищ, процесів з метою висунення нових ідей, розроблення гіпотез; інтеграції діяльності вчителів із формування творчої особистості учня, розвитку його здібностей.

У процесі підготовки і проведення інтегрованого уроку беруть участь кілька вчителів. При цьому необхідно враховувати специфіку кожного навчального предмета та його можливостей у розкритті загальних законів, теорій, ідей, які є інтегруючою основою кількох навчальних предметів. Необхідна також координація діяльності й дій учителів у процесі підготовки та проведення інтегрованого уроку.

Близькими за змістом і функціями до інтегративного уроку є інтегративні дні, які доцільно проводити для демонстрації взаємозв'язку між навчальними предметами. Під час інтегративних днів розглядається результат формування природничо-наукових знань навколо певного наукового поняття, його місця у природничо-науковій картині світу. В 7-11 класах проводиться 5-6 таких інтегративних днів на рік.

Інтегративний день — це послідовно поставлені у шкільному розкладі уроки предметів природничого циклу, на яких за участі вчителів-предметників розглядають результат інтеграції природничо-наукових знань навколо того чи іншого природничо-наукового поняття, визначають місце цього поняття у цілісності. Інтегративні дні, як інноваційні форми організації навчання, інтегрують природничо-наукові знання, сприяють формуванню цілісних знань про природу загалом та природу Землі зокрема, фрагменти природничо-наукової картини світу в свідомості учнів.

Інтегративні дні являють собою форму організації занять із узагальнення й систематизації знань з кількох предметів, корекції й контролю сформованості образу природи. Характерною особливістю інтегративного дня є те, що він забезпечує зв'язки між окремими навчальними дисциплінами, об'єднує зміст кількох попередніх тем, розділів природничо-наукових предметів, виділяє основні поняття певної тематики, розкриває взаємозв'язки між фізичними, хімічними, біологічними та географічними поняттями. При цьому визначається певна послідовність і підпорядкованість вивчених та засвоєних раніше споріднених понять на основі

встановлення між ними істотних зв'язків і взаємозалежностей, місце вивченого поняття у системі знань.

Під час інтегративного дня уроки фізики, хімії, географії й біології ставлять один за одним і присвячують одній природничо-науковій темі, ознайомлення з якою відбувається через «призму» всіх цих природничих предметів. Цей день може включати фрагменти уроків серед природи, екскурсії тощо.

Інтегрований курс – це навчальна дисципліна, що вводиться в шкільну програму для засвоєння загальноприродничих знань учнів, їх систематизації й узагальнення, формування загальноінтелектуальних умінь і навичок, які застосовуються під час вивчення предметів однієї освітньої галузі. Міждисциплінарний зміст інтегрованих курсів ґрунтується на цілісному вивченні всіх його елементів, які мають спільні точки дотику. Такі навчальні дисципліни поєднують біологічні, хімічні, фізичні, географічні та екологічні елементи.

Отже, форми, пов'язані з поурочною інтеграцією, виконують завдання об'єднання елементів змісту різних природничих галузей лише «точково», частково. Фундаментально освітня інтеграція здійснюється лише в інтегрованих природознавчих курсах. Проте не розробленим залишається питання внутрішньопредметної інтеграції в шкільній освіті, що і становить перспективи наших досліджень у цьому напрямк.

* * *

Галина Кушнір, студентка IV курсу
(наук. кер. — доц. Кушнір Л. М.)

ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКИЙ РАЙОН К ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ

Сьогодні, в складний час становлення молодої Української держави, дослідники наполегливо шукають шляхи та методи ефективного господарювання в нових умовах. Активно реформується економіка країни, підтримується творча ініціатива, впроваджуються новітні технології.

Останнім часом у світі все більшого розмаху набуває туризм, як нова форма діяльності, що служить високим цілям збереження природних ландшафтів та історичних пам'яток. Тому особливо перспективно розвивати туризм на територіях, які мають значну історичну й культурну спадщину, а також привабливі природними ландшафтами. Одним із таких місць, безперечно, є Великобагачанщина. Збереження природи, національних і історичних пам'яток має базуватися перш за все на економічних

засадах. Тільки таким чином можна досягти значних позитивних результатів.

Теоретичні аспекти туристсько-рекреаційної сфери діяльності поєднали методологію ландшафтознавства, географії туризму, екології, соціології, економіки, історії, культурології та інших наукових галузей. Методологічною основою географії й економіки туризму, вивчення туристсько-рекреаційних ресурсів є наукові положення та розробки О. Бейдика, С. Дубчак, С. Уліганець, С. Шелестюк, В. Мацоли, І. Смаля, І. Філоненка, М. Крачила, Л. Олійника, О. Любіцевої та інших, зокрема, застосовувались такі методи: історично-порівняльний, класифікації й типології, системно-структурного аналізу тощо.

Великобагачанський район має значний потенціал для розвитку туризму й рекреації. Він розташований на перехресті важливих економічних, історично зумовлених шляхів між сходом і заходом, північчю і півднем, а також є екологічно чистим районом, який не постраждав від наслідків Чорнобильської катастрофи. Знаходиться в Лісостеповій зоні, має сприятливі природно-кліматичні умови для організації відпочинку та туризму: ліси, річки й озера, живописні ландшафти.

На території Великобагачанського району природне багатство доповнює курорт селища Великої Багачки. На базі джерел мінеральної води діє санаторій «Псел».

До найбільших природно-заповідних територій району за площею відносять регіональний екологічний коридор Псельський та заповідник флори й фауни між селами Байрак і Білоцерківка.

Економіко-географічне положення Великобагачанського району сприятливе для розвитку туристичного бізнесу. По-перше, розташування по відношенню до основних ринків збуту туристичних послуг – міст-мільйонерів (Київ, Харків, Донецьк) – дуже вдале для розвитку внутрішнього туризму вихідного дня. По-друге, вигідне транспортно-географічне положення: Київ та Полтава поєднані автомобільною магістраллю Європейського значення Е 40 з якісним покриттям. Між цими містами розташований Великобагачанський район. Транспортна доступність цього міста для індивідуального автомобільного транспорту становить 1 годину від Полтави і 3-4 години від Києва.

Для обслуговування туристів також можна використовувати залізничне сполучення. Між Києвом та Полтавою (через Полтавську область: Гребінку, Миргород, Полтаву) курсують комфортабельні швидкісні поїзди – експреси. Транспортна доступність від Харкова – близько 1,5 години; Києва – 3,5 години.

Отже, географічне положення Великобагачанщини є вигідним для розвитку туризму, оскільки район має вдале розташування по відношенню до основних ринків збуту туристичних послуг та вигідне транспортно-географічне положення.

Для залучення іноземного туриста кожна країна має певні абсолютні конкурентні переваги на світовому ринку. Абсолютні – тому що ніде більше у світі немає саме таких абсолютних переваг, серед яких – національні страви, напої; культурна атмосфера, мова, традиційні костюми, музика, пісні, фестивалі, ярмарки, легенди, історія; особливості характеру, поведінки, традиційного побуту населення; архітектурне надбання; унікальні ландшафти, пам'ятки садово-паркового мистецтва; унікальні лікувальні джерела; сувеніри, вироби ручної роботи, що мають чітке національне забарвлення.

Розроблені заходи щодо популяризації історико-культурних цінностей Великобагачанського району, згідно з якими будуть розроблені нові маршрути національної системи «Намисто Славутича», навчально-пізнавальний і оздоровчий маршрут «Екологічна стежинка». З Великобагачанським районом пов'язали свою діяльність Т. Г. Шевченко, В. Т. Наріжний, А. Л. Костенко, відомий кобзар – Ф. Д. Кушнерик, перша в Україні художниця-професіонал – Г. І. Псьол, П. Г. Тичина, М. І. Рильський, А. С. Малишко, М. І. Стельмах та багато інших.

Сам по собі рекреаційний ресурс, яким унікальним би він не був, може бути достатньою умовою для розвитку туризму. Інфраструктурний комплекс також має бути на високому рівні розвитку. Розвиток туристського бізнесу забезпечує мережа будинків відпочинку. Але ці будинки ще не мають зовсім належного сервісу для відвідувачів.

За даними дослідження, проведеного полтавським Центром туристичної інформації серед туристів, які відпочивають у Великобагачанському районі, градація пріоритетів вибору рекреаційно-туристичних об'єктів розподілилась таким чином: екологічно чиста, самобутня природа, загальне оздоровлення, традиційна і домашня кухня; розширення світогляду, спілкування; пізнання культури, історії, ознайомлення з найвизначнішими пам'ятками; лікування; маршрути з активним способом пересування (кінні, на туристичних байдарках, веломаршрути тощо); полювання, рибалка; етнографічні маршрути, зручне сполучення та невисокі ціни.

До найцікавіших об'єктів туризму у Великобагачанському районі відносять такі: пам'ятник загиблим козакам, пам'ятники кобзарям Ф. Д. Кушнерик (1975-1941), А. П. Скобі (1863-1908),

алея Героїв Радянського Союзу Великобагачанщини та пам'ятник воїнам-афганцям, краєзнавчий музей, «патріарх» серед дерев Великої Багачки – дуб віком понад 700 років, пам'ятники воїнам-визволителям, приміщення школи мистецтв імені Ф. Д. Кушнерика, географічний центр Полтавщини в селі Бірки, санаторій «Псел», пам'ятний бюст М. В. Гоголю, встановлений в 1952 році в селищі Гоголевому.

Район має все необхідне для розвитку туризму: природні умови, історико-культурні, матеріальні, людські ресурси. Туризм може й повинен стати одним з найефективніших засобів одержання прибутків, стимулювання ринкових відносин, активного впливу на розвиток суміжних галузей економіки, зайнятість населення, поліпшення роботи з охорони пам'яток історії, підвищення культурного рівня населення.

Аналіз туристично-краєзнавчих об'єктів свідчить, що Великобагачанщина має сприятливе для розвитку внутрішнього туризму розташування по відношенню до основних ринків збуту туристичного продукту. В той же час дослідження і використання туристично-рекреаційних об'єктів Великобагачанського району в цілому та її культурної спадщини зокрема є недостатнім. Це пов'язане в першу чергу з відсутністю належного рівня реклами, незадовільним станом інфраструктури й – що особливо турбує – поганою збереженістю пам'яток, зумовленою відсутністю фінансування та інституту меценатства.

* * *

Т.В. Лимарь, студентка IV курсу
(наук. кер – доц Шевчук С. М.)

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Транспортна система Полтавської області, її розвиток характеризуються в науковій літературі (проте лише в контексті загального огляду регіону), в статистичних довідниках і виданнях органів державної влади. Разом з тим сучасний стан транспортного комплексу Полтавщини досліджений недостатньо, тому потребує більш детального вивчення. Транспортний комплекс Полтавщини формувався протягом тривалого часу й на сьогодні в області діють такі види транспорту: автомобільний, залізничний, трубопровідний, повітряний та водний (річковий).

Автомобільний транспорт – найпоширеніший вид транспорту в області. По території проходить важлива автомагістраль державного значення Київ – Харків – Ростов-на-Дону з

відгалуженням Полтава – Красноград та автомагістраль Полтава – Кременчук – Олександрія. Довжина автомобільних доріг загального користування становить 8,9 тис. км (у тому числі з твердим покриттям – 8,9), а також 571 мостова споруда довжиною 20,0 км. Мережа доріг державного значення становить 890,9 км. Дороги місцевого значення загального користування – 7984,6 км. Із них: територіальних – 611,6 км, обласних – 4401,5 км; районних – 2971,5 км. У межах сільських населених пунктів розташовано 2345,6 км доріг загального користування. За протяжністю доріг місцевого значення область займає 4-те місце в Україні. Щільність доріг сягає 0,310 км/км², що вище від середнього в Україні показника (0,209 км/км²).

Автотранспортом загального користування в області охоплені 15 міст, у тому числі 5 обласного підпорядкування (Полтава, Кременчук, Комсомольськ, Лубни, Миргород), 20 селищ та 1619 сільських населених пунктів. На сьогоднішній день до складу пасажирської автомобільної транспортної системи області входить близько 3 тис. суб'єктів підприємницької діяльності, в яких нараховується 3,5 тис. автобусів та близько 2,5 тис. мікроавтобусів. Мережа автобусних сполучень становить 855 маршрутів (у тому числі: міських – 197, приміських – 423, міжміських – 235), на яких щоденно виконується 7,4 тис. рейсів і перевозиться 322,6 тис. пасажирів.

У 2010 році (січень-квітень) автотранспортними підприємствами області всіх форм власності перевезено більше ніж 1,3 млн. тонн вантажів, що на 7,3 % більше, ніж за цей період 2009 року; пасажирів – близько 26,1 млн. осіб, що на 24 % менше, ніж за аналогічний період 2009 року. Автомобільні перевезення становлять 45 % пасажирообороту і 62 % обсягів перевезень усіх видів транспорту.

Залізничний транспорт є одним із провідних видів транспорту в області. Експлуатаційна протяжність залізниць становить 852 км (електрифікованих – 321,7 км). Густота залізниць у розрахунку на 1 тис. км² – 29,6 км (Україна – 30,8 км). Залізниці обслуговуються тепловозною та електричною тягою. Згідно з державною програмою електрифікації залізниць проводяться роботи з електрифікації головних залізничних ліній. Полтава вибрана місцем будівництва найбільшого в Україні терміналу для швидкісних поїздів Pendolino, які будуть обслуговувати гостей і учасників футбольного Євро-2012. Територію області перетинає чотири залізничних магістралі Лозова – Полтава – Ромодан – Гребінка; Харків – Полтава – Кременчук; Бахмач – Ромодан – Кременчук з відгалуженням Лохвиця – Гадяч; Бахмач – Пирятин – Гребінка з

відгалуженням Прилуки – Ніжин. Найбільші в області залізничні вузли – Полтавський, Кременчуцький. Велике функціональне значення мають залізничні станції Лубни, Гребінка, Ромодан, Миргород, Полтава-Київська.

Обсяг пасажирських перевезень на залізниці за січень-квітень 2010 року становить близько 4,9 млн. чоловік, що на 1 % менше, ніж за аналогічний період 2009 року. Річний обсяг вантажних перевезень – 21,9 млн. т, що на 13 % менше, ніж попереднього року. Залізничні перевезення становлять 7 % обсягів перевезень пасажирів та 14,4 % перевезень вантажів від усіх видів транспорту.

Провідну роль в організації роботи річкового транспорту відіграє Кременчуцький річковий порт. У 2008 році оброблено майже 1 млн. т вантажів. Рухомий склад річкового транспорту області становить 41 річкове судно.

За даними Департаменту авіаційного транспорту Мінтрансзв'язку України, рухомий склад повітряного транспорту області на 2008 рік становив 72 літаки й гелікоптери. На території області діє ВАТ «АПСП «Меридіан». Також розташоване і діє Полтавське обласне комунальне підприємство «Аеропорт-Полтава», що здійснює обслуговування повітряних суден, їх комерційне, наземне та технічне обслуговування, обслуговування пасажирів, багажу, пошти і вантажів. Сучасна злітно-посадкова смуга аеропорту дає змогу приймати й відправляти літаки різних типів максимальною вагою до 61 тонни.

Питома вага трубопровідного транспорту становить 63,2 % перевезень вантажів області. На сьогодні міждержавне значення має нафтопровід Мічурінськ (Росія) – Кременчук протяжністю в межах нашої держави 313 км та газопровід «Союз», що проходить через територію області. Крім того найдовшими у межах України є нафтопроводи Кременчук – Херсон (428 км) і Гнідинці – Розбишівка – Кременчук (395 км), також працює нафтопродуктопровід Кременчук – Лубни – Київ. Нові відкриття родовищ газу в Харківській області сприяли спорудженню газопроводу Єфремівка – Диканька – Київ – Тернопіль – Ужгород (1010 км).

Проаналізувавши комплексне (вантажне та пасажирське) транспортування різними видами транспорту в адміністративних районах Полтавської області, можна зробити висновок, що перевезення автомобільним транспортом переважає в Лохвицькому, Глобинському, Полтавському, Гадяцькому, Решетилівському, Котелевському, Великобагачанському, Карлівському, Хорольському, Семенівському районах; трубопровідним – у Лохвицькому, Пирятинському, Гадяцькому,

Зіньківському, Лубенському, Котелевському, Диканському, Чорнухинському, Шишацькому, Оржицькому районах; залізничним – у Гребінківському, Лубенському, Новосанжарському, Миргородському, Чутівському, Машівському, Козельщинському районах; річковим – у Кременчуцькому й Кобеляцькому.

На основі проведеного дослідження нами здійснене районування Полтавської області, зокрема виділено Північний район із переважанням трубопровідного та автомобільного транспорту, Центральний район із переважанням автомобільного й залізничного транспорту, Південно-Західний район із переважанням залізничного і річкового транспорту.

Таким чином, сучасний стан транспортного комплексу Полтавської області характеризується переважанням у перевезенні вантажів трубопровідного та автомобільного транспорту, в перевезенні пасажирів –автомобільного. За останні роки обсяги відправлення вантажів і перевезення пасажирів залізничним транспортом зменшилися, у той час як автомобільним, навпаки, значно зросли. На сьогодні необхідне впровадження й виконання державних із поліпшення стану усіх галузей транспортного комплексу Полтавської області, оскільки вони потребують модернізації.

* * *

М.В. Мусієнко, студентка VI курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л.М.)

ЕТНІЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ

Сутність етносу проявляється насамперед у його культурі. Трансформація етносу, зокрема набуття ним національних ознак, пов`язана в тому числі зі зміною етнічної культури, в структурі якої з`являються національно-державні цінності. Під етнічною культурою прийнято розуміти успадкований комплекс соціальної практики та системи вірувань, традицій і звичаїв, що певним чином визначають спосіб життя етносу.

У вітчизняній етнографічній науці склалося так, що інтереси дослідників концентрувалися переважно на вивченні етнічної культури (традицій, звичаїв, обрядів, ритуалів), залишаючи осторонь осмислення національної культури. Коли ж про неї все-таки йшлося, то здійснювалося це, як правило, з однобічних позицій, у рамках ідеологізованих концепцій. При цьому

визнавалися лише такі постулати: культура будь-якого етносу є всього-на-всього складовою інтеретнічноїзагальнорадянської культури; культура населення республік якими б вони не були багатонаціональними, однотипна й одноманітна; національна культура може розвиватися тільки у напрямі уніфікації та стандартизації. Отже, виходило, що в національних культур немає майбутнього, і чим скоріше завершиться всесвітня інтеграція культури, тим краще.

Такі приписи самі собою включають потребу в зверненні до аналізу феномена «національна культура». Звідси – нечіткість у визначенні її критеріїв, механізму функціонування тощо. По суті, ми не можемо навіть дати чіткої дефініції того, що являє собою національна культура, і це при тому, що у сучасній публіцистиці вказане слово – найпопулярніше. Науковці ж, як і колись, намагаються уникати цього терміна, застосовуючи більш нейтральні поняття – традиційно-побутова або ж народна культура. Але вони радше придатні для традиційного суспільства, етнонаціональні процеси в котрому ще не пробуджені.

Стан непробудженого національного життя був характерним і для зовсім недавнього нашого минулого. Проте нинішній спалах національної самосвідомості дає поштовх до ідеологізованого осмислення багатьох явищ, уключаючи етнос, націю, національний характер та національну культуру.

Щодо етносу, то він і досі нерідко уявляється у вигляді відкритої системи, яка базується передовсім на інтеретнічній основі й постійно вбирає іншоетнічні компоненти за рахунок своїх, етнічних. Із цього неминуче випливає така сумна перспектива етносу: поступово втрачаючи свою самобутність, зокрема культуру, він рано чи пізно має злитися з іншими етносами, тобто просто зникнути. Однак такий тип етнічних процесів трапляється вкрай рідко. Це дає право обстоювати іншу концепцію розвитку етносів та націй зокрема національних культур. Отож, етнос убачається відносно закритою соціальною системою, причому самодостатньою для свого розвитку і відтворення. Звідси він має визначатися не спільними з іншими етносами рисами, як це часто трактується, а якраз відмінними характеристиками.

Те ж стосується і національної культури – неповторної у самій своїй основі. Логічно виникає питання: а чи може будь-яке зближення національних культур уважатися за їх руйнацію, а відтак, і за руйнацію етносу? Питання це не марне, бо на практиці дійсно відбувається зближення національних культур – або шляхом запозичення та взаємозасвоєнняіншоетнічних елементів, або ж через стандартизацію окремих компонентів. Процес

об`єктивної інтеграції культури підсилюється постійною взаємодією етносів, їх частковим фізичним зміщенням, а певною мірою й асиміляцією.

Найбільш рельєфно ці процеси простежуються в Україні. На її культурному тлі залишили відмітний слід болгари та угрофіни; десь у надрах заховалися сліди степових кочовиків; на вістрі ятагана привносилась мусульманська культура з Криму і Туреччини, а з хрестом – покатоличення; Росія нашарувала на протослов`янське та давньоукраїнське підгрунття свою дещо уніфіковану культуру. Маючи на увазі саме багатовікові міжетнічні взаємини, етнографи цілком слушно твердять, що «чистих» етносів, як і «чистої» етнічної культури, взагалі немає. У цьому легко переконатись, уважно прислухавшись хоча б рідної мови – справжнього дзеркала етнокультурних нашарувань.

Етнорозрізнювальні функції культури мають як природні, пов'язані з логікою розвитку етносу, так й історичні причини. Несхожими між собою можуть бути субетнічні одиниці, етнографічні групи, етносоціальні утворення або ж регіональні чи зональні варіанти, які формувалися в дещо інших природних, історичних та соціально-економічних умовах.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок про те, що національна культура – категорія не етнічна, а етносоціальна. Це система національних символів, у яких у концентрованому вигляді виражені гасла, етносоціальні сподівання і національні інтереси. Вона пов`язана з певним станом національного розвитку – загальним національним піднесенням та спалахом національної самосвідомості. Саме у такі історичні моменти і формується національна культура – свого роду вибух духовності нації. Він не тільки концентрує сплеск національного життя, а й тривалий час слугує джерелом, яке живить культуру в більш спокійні періоди, включаючи певні спади національного розвою.

До речі, останнє не є трагедією для нації, а становить обов`язковий компонент механізму її розвитку, період накопичення духовно-національного потенціалу народу. Після кожного спаду, як правило, настає етап відродження. А таких етапів українці, як уже зазначалося, знають декілька. І це природний стан нації – показник інтенсивного творення національної культури.

* * *

В. А. Рябуха, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О. М.)

ЛЬОДОВИКИ ЯК РЕСУРС ПРІСНОЇ ВОДИ

Прісна вода становить 3 % від загального об'єму води планети, з них лише третина є легкодоступною для людства. Однак навіть такої малої частки було б достатньо для задоволення наших потреб, якби вода була розміщена рівномірно по місцях проживання людей. За даними Всесвітнього саміту, який відбувся у Йоганнесбурзі 2002 року, близько 1,7 млрд. осіб мешкає у місцях дефіциту прісної води.

Близько 75 % усіх ресурсів чистої прісної води концентруються у льодовиках та айсбергах, що становить близько 29 мільйонів км³ льоду, навіть попри те, що льодовиковий покрив Світового океану містить переважно солону воду. В покривному зледенінні Антарктиди законсервовано 93 % льодовикової прісної води. Це величезне світове сховище може стати у пригоді людству в майбутньому, коли для задоволення зростаючих потреб у воді, річок, озер та льодовиків інших континентів уже буде недостатньо.

Усе зазначене спонукає до узагальнення досвіду використання людиною водних ресурсів льодовиків та айсбергів. Так особливості зосередження льодовиків у полярних та субполярних широтах сприяли досить давній історії їх використання. Вперше ідею використовувати айсберги як джерела прісної води висловив ще у XVIII столітті британський мореплавець Джеймс Кук. Він пропонував застосовувати їх для поповнення запасів води на кораблях далекого плавання.

Значний досвід сучасного використання льодовикових вод накопичено вченими на полярних дослідницьких станціях. На внутрішньоконтинентальних і шельфових станціях воду добувають шляхом танення снігу та льоду. На станції Восток лід доводиться випилювати на значній відстані від будівель дослідників, оскільки біля них він забруднений.

Найбільша установка з добування води в Антарктиді діє на американській базі Мак-Мердо. До інших станцій на материку, що займаються добуванням води, належать: австралійська станція Дейвіс, американська станція Амундсен-Скотт, російські – Новолазаревська, Молодіжна, Мирний та низка інших.

На станції Мирний для добування води влаштовано штучну водойму просто на поверхні льодовика. Після застосування електричного нагрівача на поверхні льоду утворюється невелике заглиблення, що згодом перетворюється на своєрідний колодязь, котрий своїм дном може досягати навіть ложа. З кожного такого колодязя глибиною 60–65 метрів і діаметром 8–9 метрів

вилучається біля 3000–3500 тонн прісної талої води, призначеної для пиття та інших потреб.

В Арктиці теж знаходяться значні запаси прісної води в льодовиках. Влада Гренландії вирішила використати льодовики найбільшого острова планети у прибутковій справі. Таке рішення виникло внаслідок спостереження за таненням льодовиків. Лід розтає, утворюючи велику кількість прісної води, що донині майже не використовувалась.

Слід зазначити, що льодовикам Гренландії вже понад десять тисяч років, і вода в них вирізняється не лише надзвичайною чистотою, але й позитивними смаковими якостями. Внаслідок танення льодовиків до моря потрапляє кількість води, здатна задовольнити річну потребу Нью-Йорка.

Використання льодовиків Гренландії як ресурсу прісної води розпочалось наприкінці 50–их років минулого століття. Там для постачання води поселенню, розміщеному на поверхні льодовика, американці скористалися способом, аналогічним до того, що був запроваджений на станції Мирний в Антарктиді. На гренландській базі Кемп Сенчурі ще у 1959 та 1960 роках для танення льоду використовувалась пара з температурою понад 150° С. Тут талу воду відкачували зі спеціально обладнаної свердловини глибиною 40 м.

Запас води в айсбергах, котрі щороку відколюються від льодовиків, приблизно дорівнює кількості води, яка міститься у руслах усіх рік світу. Вартість прісної води, що міститься у айсбергах, утворених лише за 1 рік, оцінюється у трильйони доларів. Існують проекти постачання води у твердому стані. Наприклад, Франко-Саудівська компанія здійснює проект фактичної експлуатації льодових полів Антарктиди шляхом транспортування льоду.

Однак при використанні водних ресурсів айсбергів великі складнощі виникають на стадіях розроблення і здійснення їх доставки до посушливих районів узбережжя. Певна маса айсбергів має перевозитися з визначеною швидкістю, відповідною кількістю буксирів. Крім того, на час транспортування айсберг має бути захищеним від спекотного повітря пластиковим матеріалом, що дозволяє втрачати за час перевезення не більше ніж 1/5 його об'єму. Окрім буксирів, частину роботи з перевезення можуть узяти на себе холодні течії, що визначатимуть шляхи переміщення айсбергів, а стійкий вітер може забезпечити рух айсберга у воді з необхідною швидкістю.

Отже, від Нового часу до сьогодення людство навчилось розробляти та застосовувати різноманітні способи використання

льодовиків для потреб водопостачання. Найперше – лід почав використовуватись для поповнення запасів прісної води на морських кораблях. При цьому здійснювалась безпосередня заготівля випиляних крижаних блоків льодовика та наступне їх довільне танення внаслідок підвищення температури при переміщенні судна у тепліші райони.

Для водопостачання полярних (арктичних та антарктичних) станцій використовуються такі способи: а) випилювання чистого снігу і криги на значних відстанях від станцій, наступне транспортування на станцію та розтоплювання у баках з нагрівачами або за допомогою дизельного палива; б) розтоплювання електронагрівачами поверхні льодовика для утворення «колодязів» з водою; в) плавлення крижаних блоків за допомогою парогенераторних установок з високою температурою водяної пари.

Водопостачання здійснюється також за рахунок використання природним чином розталої води біля зон абляції гірських, гірсько-покривних та покривних льодовиків. Ресурси прісної води айсбергів застосовуються шляхом їх транспортування у вододефіцитні райони помірних, субтропічних і навіть тропічних широт.

* * *

К.О.Скиба, студентка 5 курсу
(наук. кер. – доц. О.М.Мащенко)

ПРОЯВИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЦІЛІСНОСТІ У ГІРСЬКИХ ПОРОДАХ ТА РЕЛЬЄФІ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ

Для розуміння особливостей природи будь-якого регіону Землі однаково важлива дія загальної закономірності цілісності як у хорологічному, так і часовому вимірі через динаміку та розвиток. Тому в нашому дослідженні ми будемо з’ясовувати прояви закономірності цілісності у просторовому аспекті при сучасному перебігу фізико-географічних процесів та віднаходити ці прояви в зумовленості сучасного стану природних компонентів території Полтавської області історією геологічного розвитку останньої.

Територія Полтавщини розташована у межах двох тектонічних структур – Дніпровсько-Донецької западини (ДДЗ), Українського кристалічного щита (УЩ). Різний вік, походження, історія розвитку цих геоструктур зумовили різницю в поширенні геологічних відкладів, корисних копалин і в характері рельєфу, що безпосередньо є проявом цілісності.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика геологічних структур у межах Полтавщини

Пункти плану	***УкЩ***	***Д-ДЗ***
1. Вік структури	Докембрій	Середній – верхній палеозой
2. Глибина залягання фундаменту (від...до)	+100...-500 м	-500... – 1 500 (борти); до – 15 000 (грабен)
3. Переважний напрямок тектонічних рухів	Стійкі слабкі й помірні підняття	Опускання з періодами піднять
4. Склад гірських порід	Метаморфічні, магматичні, осадові	Переважно осадові
5. Найважливіші корисні копалини	Залізна руда, граніт, мергель	Нафта і газ, торф, буре вугілля, пісок, глина, мінеральні фарби, суглинки
6. Інтенсивність неотектонічних рухів	+100...110 м	+120...150 м (місцями до +200 м)
7. Які форми рельєфу відповідають та їх висота (від... до)	Схил Придніпровської височини: 204-150 м, у долині Дніпра – до 64 м	Придніпровська низовина: знижена частина (60...140м); Полтавська рівнина 150...202 м

Процес формування рельєфу Полтавщини є проявом закономірності цілісності, бо він утворився під впливом як ендогенних (тектоніки, складу гірських порід), так і екзогенних (впливу води, вітру, температури) чинників переважно протягом кайнозойської ери. Основні риси сучасного рельєфу були закладені в неогеновий період цієї ери після поступового відступу на південь харківського моря й формування річкової мережі. Поверхня області

являє собою слабохвилясту полого нахилену до Дніпра рівнину, розчленовану долинами річок Сули, Псла, Ворскли, Орелі та їх приток. У зв'язку з цим відносно рівня моря найнижче лежать території області вздовж Дніпра. Тут на берегах Дніпродзержинського й Кременчуцького водосховищ знаходяться найменші абсолютні відмітки – відповідно 63 м і 81 м. Територія області підвищується в напрямку з південного заходу на північний схід. На крайньому північному сході абсолютні відмітки сягають 170-190 м. Такий загальний похил поверхні зумовлено тектонічними структурами – переходом від грабена ДДЗ до його борту та схилу Воронезького кристалічного масиву. Вказаний влив є проявом закономірності цілісності.

За походженням рельєф області переважно ерозійний, тобто вироблений талими водами льодовиків антропогенового періоду, річками та тимчасовими водотоками, площинним змивом. Основними і найбільш поширеними формами рельєфу є вододільні плато, річкові долини, балки, яри. Густота й глибина врізу річкової та яружно-балкової сітки більша на півночі області, а найменша – на південному заході (що залежить від інтенсивності неотектонічних піднять і є проявом закономірності цілісності). Розташування річкових долин в основному зумовлене розломами земної кори та нахилом поверхні з півночі на південь.

Серед інших типів рельєфу слід виділити древні («шишаки») та сучасні зсуви. Шишаковий (яружно-зсувний останцево-горбистий) рельєф характерний для річкових долин Полтавщини. Найкраще він виражений у місцях підмиву крутосхилів (на Ворсклі – біля Писаревщини, Стасів, Більська; на Пслі – біля Шишак, Яресьок, Остап’я. Серед молодих зсувів виділяються невеликі зсуви-потоки покатих схилів річок і балок та циркоподібні зсуви більш крутих схилів. Отже, відповідно закономірності цілісності розвиток гравітаційних форм рельєфу на Полтавщині зумовлюється наявністю схилів, а різноманітність форм цього рельєфу спричинена різною стрімкістю схилів.

На території області розповсюджений суфозійний рельєф. Суфозійні мікрозападини (так звані «степові блюдця») сформувались на недренованих лесових вододілах унаслідок вертикального виносу дрібнозему і подальших просадок, при просіданні гірських порід унаслідок весняного застою води. Вказаний вплив є проявом закономірності цілісності. Вказані морфоскульптури є продуктом впливу на рельєфоутворення характеру морфоструктур та складу гірських порід.

Проявом закономірності цілісності у часі є вплив соляно-купольної тектоніки на утворення невеликих форм рельєфу –

пагорбів. У результаті збільшення тиску соляні товщі девонського та раннього пермського віку піднімались із великих глибин до поверхні, пронизуючи частково або повністю породи, що їх покривали. Прикладом дії соляно-купольної тектоніки є Висачківський горб у Лубенському районі висотою 54 м.

Отже, рівнинний характер поверхні нашої області, наявність як низовин, так і височин, набір різних за гранулометричним складом та генезисом приповерхневих гірських порід реліктових та сучасних типів морфоскульптури, є результатом дії закономірності цілісності на Полтавщині.

* * *

І.М. Скрипніченко, студентка VI курсу
(наук. кер. – доц. Кушнір Л. М.)

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі розвитку ринок праці України функціонує під впливом політичних, економічних і соціальних реформ, які спрямовані на підвищення зайнятості населення й скорочення безробіття.

Серед зайнятого населення України, кожен четвертий працював у сільському господарстві, кожен п'ятий у промисловості, кожен сьомий у оптовій та роздрібній торгівлі.

Оцінка показників зайнятості трудових ресурсів Черкаської області свідчить, що внаслідок високих темпів урбанізації, зниження життєвого рівня і дії негативних економічних, соціальних, демографічних, екологічних та інших факторів абсолютна чисельність сільського населення постійно зменшується, смертність перевищує народжуваність. Демографічна ситуація в сільській місцевості має кризовий характер: у сім'ях, як правило, 1 –2 дитини, що не забезпечує навіть простого відтворення сільського населення. Тому без відродження селянства не може бути ні продовольчого ринку, ні інших нових структур ринкової економіки.

У Черкаській області протягом І півріччя 2010 року спостерігались позитивні тенденції щодо стабілізації ринку праці Черкащини: суттєво зменшилась кількість вивільнених працівників з підприємств області та чисельність найманих працівників, які перебували в умовах вимушеної неповної зайнятості, знизилися темпи реєстрації незайнятих громадян у центрах зайнятості області. У січні – червні 2010 року за сприянням у працевлаштуванні до центрів зайнятості звернулося 22,4 тис.

незайнятих громадян, що майже на 10 відсотків менше, ніж за аналогічний період 2009 року. Ці фактори вплинули на зменшення рівня зареєстрованого безробіття. Так, у середньому цей показник зменшився з 5,3 відсотка у I кварталі 2009 року до 2,2 відсотка станом на 01.07.2010.

За визначенням МОП, у області чисельність безробітних у віці 15-70 років зменшилась і становить 20,3 тис. осіб. Відбулося зменшення в чотири рази чисельності працівників, які вимушено знаходилися у відпустках за власний рахунок та працювали у режимі неповного робочого дня (тижня).

Незважаючи на стабілізацію ситуації на ринку праці, актуальною залишається проблема забезпечення зайнятості мешканців села, оскільки можливість працевлаштуватися на селі є досить обмеженою. Так, серед вакансій, які надходять до центрів зайнятості, лише чверть – для працівників сільського господарства. В той же час серед незайнятого населення, що користується послугами обласної служби зайнятості, майже половину становлять жителі сільської місцевості.

У Черкаській області спостерігається скорочення працівників, зайнятих у рослинництві та тваринництві, що зумовлене низьким рівнем оплати праці, небажанням працівників працювати у неналежних умовах і за низьку платню.

Для забезпечення розвитку пріоритетних напрямів економіки регіону та ефективного використання трудових ресурсів на сьогодні існує нагальна потреба підтримки певних галузей та створення нових робочих місць в окремих районах Черкаської області. Так, на сьогодні за результатами конкурсу бізнес-планів щодо створення нових робочих місць у 2010-2011 роках передбачається створення за рахунок коштів Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України нових робочих місць на підприємствах області, зокрема на відкритому акціонерному товаристві «Звенигородське АТП – 17108». Створення нових робочих місць передбачається за рахунок придбання нових автобусів, легкових та вантажних автомобілів.

Як бачимо, ситуація з ефективного використання трудових ресурсів у Черкаській області є напруженою. У галузях економіки введено в дію 494 нових робочих місця, що становить 9 відсотків завдання. Жодного робочого місця не створено у галузях економіки у місті Ватутіному, в Городищенському, Жашківському, Канівському, Корсунь-Шевченківському, Черкаському районах. У сфері малого підприємництва створено 4054 робочих місця, у тому числі за трудовими договорами з фізичними особами – суб’єктами підприємницької діяльності – 2601, за даними Державного

Реєстратора – 1451. У той же час слід відзначити, що протягом I кварталу 2009 року в області ліквідовано 5811 діючих робочих місць, що на 27,8 відсотка перевищує чисельність новостворених. Найгірший цей показник у містах Черкаси, Ватутіне, у Звенигородському та Канівському районах.

Отже, на нашу думку, основну підтримку трудового потенціалу має здійснювати уряд, упроваджуючи такі заходи:

- сприяти зайнятості населення і зниженню рівня безробіття;
- зберігати наявні й створювати нові робочі місця з належними умовами та гідною оплатою праці;
- привести чисельність, професійний склад і кваліфікаційний рівень робочої сили у відповідність до потреб роботодавців;
- підвищити якість робочої сили;
- посилити мотивацію населення до легальної продуктивної зайнятості;
- знизити тіньовий сектор у сфері зайнятості населення;
- забезпечити соціальний захист населення від безробіття;
- запобігти зростанню обсягів зовнішньої трудової міграції.

* * *

М.І. Титенко, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А. А.)

ЧИННИКИ УТВОРЕННЯ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН АЗІЇ

Помітним явищем у світовій економіці став динамічний розвиток деяких країн, що розвиваються, які дістали назву нових індустріальних країн (НІК). За відносно короткий час ці країни створили промисловий потенціал, розвинули окремі сучасні галузі індустрії, різко збільшили промисловий експорт і посіли важливе місце у міжнародному поділі праці. На політичній карті світу сформувалося дві регіональні моделі економічного розвитку країн нової індустріалізації – 1) азіатська, варіантами якої є: а) азіатські «дракони» (НІК «першої хвилі») – Сянган (САР Китаю), Республіка Корея, Сінгапур і Тайвань, які в 1997 році були переведені ООН до категорії розвинутих країн; б) азіатські «тигри» (НІК «другої хвилі») – Малайзія, Таїланд, Індія; в) НІК «третьої хвилі» – Кіпр, Туніс, Туреччина, Індонезія; г) НІК «четвертої хвилі» – Китай, Шрі-Ланка, В'єтнам, Філіппіни; 2) латиноамериканська – Аргентина, Бразилія, Мексика як експортери промислових товарів. Щоправда, поки що не всі вчені готові визнати новими індустріальними країнами ті із них, котрі долучилися до

індустріалізму на другому-четвертому етапах, різні автори виділяють різну кількість «хвиль», і відповідно їх склад.

Актуальність вибраної теми дослідження зумовлена тим, що за останні десятиліття спостерігається динамічний розвиток країн нової індустріалізації, а серед учених значна увага приділяється дослідженню чинників, які спричинили такий економічний прорив.

Ми пропонуємо чинники формування НІК класифікувати за зовнішніми й внутрішніми ознаками. Першим і основним зовнішнім чинником швидкого економічного розвитку було те, що окремі країни, які розвиваються, опинилися у сфері особливих політичних та економічних інтересів промислово розвинених країн, передусім США і Японії. Другим важливим зовнішнім чинником була структурна перебудова, що розпочалася в 50-60-их роках у промислово розвинених країнах під впливом науково-технічної революції та досягнень світової системи соціалізму. Транснаціональні корпорації промислово розвинених країн форсували виробництво автомобілів, напівпровідників, обчислювальної техніки, побутової електроніки не тільки в межах країни базування, але й у країнах, що розвиваються, ставлячи перед собою завдання не допустити проникнення на ринки цих країн конкурентів із соціалістичного світу.

Серед внутрішніх чинників, які зумовили економічне зростання так званих нових індустріальних країн, найбільш вагомими були такі. По-перше, відносна політична стабільність і лояльні до розвинутих капіталістичних країн політичні режими. Крім того, країни, котрі опинилися у сфері особливих економічних та політичних інтересів промислово розвинутих капіталістичних країн, унормували свої правові акти таким чином, що вони дозволяли транснаціональним компаніям зі США, Японії та їх союзників практично безперешкодно використовувати дешеву робочу силу, дешеву сировину й достатньо місткі внутрішні ринки і так само безперешкодно експортувати вироблену продукцію.

По-друге, чинником появи НІК була продуктивна з точки зору досягнення кінцевого результату економічна стратегія. В ній чітко простежується кілька етапів, кожний з яких характеризується досягненням певних конкретних економічних цілей. Перший етап припадає приблизно на 50-60-ті роки минулого століття. Його можна було б назвати етапом розвитку виробництва імпортозаміщувальних товарів. Діючи таким чином, країни, що розвиваються, поступово заміняли вітчизняною продукцією імпорт аналогічних виробів із-за кордону і цим самим економили валютні кошти й водночас насичували внутрішній ринок основними споживчими товарами. Другий етап здійснення економічної

стратегії нових індустріальних країн охоплює кінець 60-их – кінець 70-их років і характеризується створенням експортного потенціалу та базових галузей економіки. Третій етап економічної стратегії нових індустріальних країн розпочався з кінця 70-их років і характеризується створенням власної науково-дослідницької бази та розвитком наукомістких галузей.

По-третє, серед внутрішніх чинників чільне місце посідає розвиток продуктивних сил. Скажімо, нові індустріальні країни Південно-Східної Азії зробили величезні капіталовкладення в оновлення засобів виробництва у традиційних галузях та створили нові, раніше відсутні виробництва на базі новітньої техніки і технології. Водночас нові індустріальні країни Південно-Східної Азії інвестували значні суми коштів у початкову й середню освіту, розвиток науково-технічного потенціалу та перепідготовку кадрів. Як наслідок місцева робоча сила виявлялася кожного разу готовою до високоефективної роботи зі складною наукомісткою технікою.

По-четверте, швидкому економічному розвиткові НІК сприяло оптимальне поєднання ринкового механізму та державного регулювання. Хоча економічна роль держави в кожній із нових індустріальних країн різна, в цілому вона була достатня для того, щоб доповнити ринкові механізми там, де вони об'єктивно неспроможні були забезпечити високі темпи економічного розвитку.

По-п'яте, важливим фактором, що сприяв економічному зростанню нових індустріальних країн була ефективна, протилежна традиційній, політика доходів. Уряди Південної Кореї, Сингапуру, Гонконгу і Тайваню проігнорували традиційні західні теорії, згідно з якими нерівність у доходах начебто потрібна для стимулювання економічного зростання. Східноазійські країни пішли шляхом забезпечення більш справедливого розподілу, подолання нерівності, що сприяло посиленню мотивації безпосередніх виробників.

Названі чинники у своїй сукупності й привели до того, що виникла група азіатських нових індустріальних країн, економіка яких за багатьма показниками може бути віднесена не тільки до індустріалізму, але і постіндустріалізму. Зазначимо, що можна було б знайти опосередковане підтвердження дієвості та інших факторів, котрі спричинили швидке економічне зростання тих країн, які сьогодні поповнили індустріальний світ.

* * *

Л.В.Федій, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Федій О.А.)

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ

Системна методологія дістала широке застосування в суспільно-географічних дослідженнях розселення. У формуванні систем розселення беруть участь зв'язки між населеними пунктами — виробничо-економічні, побутові, постачально-збутові,торговельно-розподільні, соціально-культурні, трудові.

Сільські системи розселення області можна розглядати і як самодостатні суспільно-територіальні об'єкти, і як підсистеми інтегральної системи розселення різних рівнів (обласна, міжрайонні, районні, кущові, місцеві). Цілісність останніх зумовлена тіснотою взаємозв'язків між основними її елементами — міськими та сільськими поселеннями.

Основою формування районних систем сільського розселення є адміністративне управління, хоча потужність об'єктів промисловості, соціальної та виробничої інфраструктури центрів визначають головні потоки внутрішньорайонної щоденної міграції сільського населення. Системи такого рівня в Полтавській області вирізняються потужністю взаємозв'язків, масштабами впливу центру на прилеглі поселення, територіальною структурою тощо. Так, якщо в межах Полтавського району між обласним центром та сільськими поселеннями відбуваються інтенсивні постійні трудові поїздки, зв'язки в навчанні у вищих навчальних закладах й епізодичні культурно-побутові поїздки, то для інших районів такі зв'язки є малопотужними. Навколо Полтави сформувалася районна система сільського розселення в радіусі до 25 км. У зоні її впливу знаходяться великі села: Абазівка (18 км, 1 653 мешканці), Бричківка (18 км, 567 мешканців), Великий Тростянець (12 км, 1 097 мешканців), Гожули (10 км, 2 986 мешканців), Ковалівка (24 км, 2 111 мешканців), Кротенки (16 км, 927 мешканців), Мачухи (14 км, 3 112 мешканці), Судіївка (15 км, 1 172 мешканці), Супрунівка (5 км, 3 971 мешканець), Тахтаулове (12 км, 2 154 мешканці), Терешки (10 км, 2 339 мешканців), Щербані (7 км, 1 948 мешканців). У межах Полтавського району нами виділено 23 місцевих та один кущовий центри сільського розселення (рис. 1).

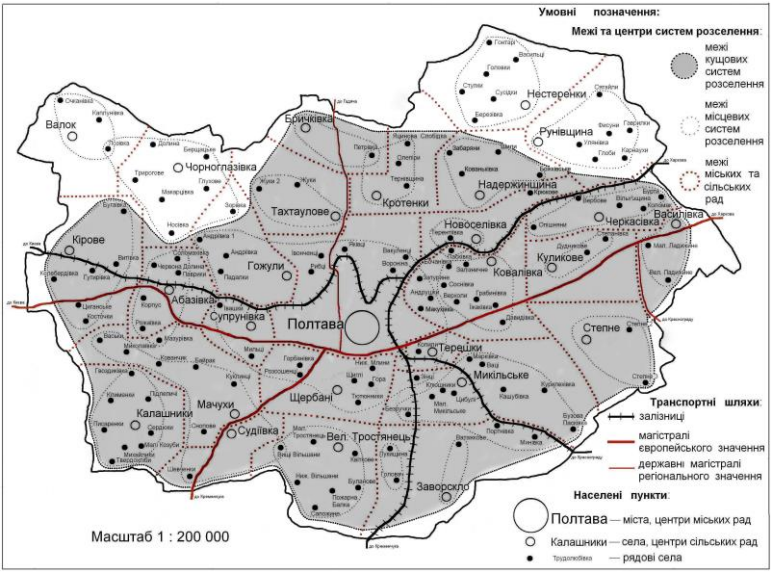

Незважаючи на найвищі показники за кількістю сільських поселень (148), щільністю сільського населення (49,0 осіб/км^2) та сільських населених пунктів (10,88 сільських поселень на 100 км^2), середній людності сільських поселень (450 осіб), домінування у функціональному відношенні міста Полтави ускладнює виокремлення кущових центрів у районі. Анкетні дані про переміщення населення із сіл свідчать про його концентрацію в Полтаві. Для сільських поселень місто Полтава виконує роль обласного, районного, кущового та місцевого центрів. Межі впливу кущового центру не поширюються на весь адміністративний район, хоча й охоплюють більшу його територію. Рівнинний рельєф, компактна конфігурація району, розташування сіл уздовж автомагістралей і залізниць, висока ступінь автомобільного та залізничного сполучення дозволяють населенню здійснювати щоденні й епізодичні поїздки на відстань 15-20 км або витрачати на них 20–30 хвилин. Лише населення віддалених сіл Валківської, Нестеренківської, Рунівщинської, Чорноглазівської систем розселення знаходяться поза зоною впливу Полтави як кущового центру. Для кущової системи сільського розселення активними є поїздки міських жителів з міста до присадибних та дачних ділянок, особливо у весняно-літній період. Місцева система розселення, зокрема сільського, охоплює найближчі поселення біля Полтави. Навіть центри сільрад Гожули, Супрунівка, Щербані, Терешки

виконують більшою мірою лише адміністративно-управлінські функції відносно підпорядкованих їм сіл. Трудові, побутові, соціальні переміщення мешканців зазначених населених пунктів спрямовані до Полтави. Рисунок 1 демонструє декілька місцевих систем сільського розселення, в яких населення може задовольняти свої повсякденні потреби у двох центрах. Так, унаслідок відсутності природних перешкод, рівної доступності до великих поселень та наявності в них виробничих і соціальних об'єктів, мешканці Лозівки, Вищих Вільшан, Петрівки здійснюють поїздки в двох напрямках у межах місцевих систем сільського розселення.

Вивчення систем сільського розселення Полтавського району є важливим з погляду раціональної організації управління в них, визначення перспективних напрямків розвитку всіх поселень. У перспективному розвиткові територіальних систем розселення різних ієрархічних рівнів розселенські проблеми необхідно розв'язувати у взаємозв'язку з раціональним співвідношення економічних, соціальних та екологічних ефектів.

* * *

Ю.О. Хлистун, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. Федій О. А.)

СОНЯЧНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ

У сучасних умовах розвитку світового господарства підвищеними темпами розвивається електроенергетика. Зростання споживання електроенергії пов'язане з прогресивними змінами, що відбуваються в промисловому виробництві під впливом НТР: з автоматизацією і механізацією виробничих процесів, широким застосуванням електроенергії в технологічних процесах, підвищенням ступеня електрифікації всіх галузей господарства. Значно зросло споживання електроенергії населенням у побуті. У зв'язку із цим суспільство потребує залучення нових джерел, одним з яких є енергія Сонця.

Сонячна енергія широко застосовується у випадках, коли малодоступність інших джерел енергії в сукупності з достатньою кількістю сонячного випромінювання виправдовує її економічно. Кількість енергії з 1 м² визначає можливості використання сонячної енергії. Потік сонячного випромінювання крізь площу в 1 м², розташовану перпендикулярно потоку випромінювання на відстані однієї астрономічної одиниці від центру Сонця, дорівнює 1367 Вт/м². Через поглинання атмосферою Землі, максимальний потік сонячного випромінювання на рівні моря сягає 1020 Вт/м².

Середньодобове значення потоку сонячного випромінювання внаслідок зміни дня і ночі як мінімум у три рази менше, а взимку в помірних широтах це значення ще в два рази менше.

Для геліоелектростанцій потрібне використання великих площ землі. Проте цей недолік не такий значний у порівнянні з гідроенергетикою, яка виводить із користування значно більші ділянки суходолу для будівництва водосховищ. До того ж фотоелектричні елементи на великих сонячних електростанціях установлюються на висоті 1,8–2,5 метра, що дозволяє використовувати землі під електростанцією для сільськогосподарських потреб. Проблема використання великих площ землі під геліоелектростанції розв'язується у разі застосування сонячних аеростатних електростанцій, придатних як для наземного, так і для морського висотного базування. Потік сонячної енергії на поверхні Землі дуже залежить від широти та клімату місцевості. У різних місцевостях середня кількість сонячних днів в році може значно відрізнятися. Геліоелектростанція не працює вночі й недостатньо ефективно працює у ранкових та вечірніх сутінках, їх потужність може несподівано коливатися через зміни погоди.

Незважаючи на ці складності, сонячна енергія є поновлюваним джерелом і в перспективі може стати екологічно чистою, тобто такою, що не виробляє шкідливих відходів. Практичне використання геліоенергетики найдоцільніше в районах з великою кількістю сонячних днів на рік. У світі працюють декілька типів геліоелектростанцій: баштові, тарілчасті, фотовольтаїчні, з параболічними концентраторами. Вченими розраховано: якщо в Саудівській Аравії побудувати геліоелектростанції на ділянці 90 000 км^2, то вони здатні забезпечити електроенергією всі побутові потреби населення планети.

У багатьох країнах реалізовані або розробляються програми будівництва сонячних електростанцій. У 2007 році в португальському місті Серпа була збудована найпотужніша у світі геліоелектростанція. Її 52 000 сонячних батарей, займаючи площу в 60 га, забезпечують енергією 8 000 будинків. Але у найближчі часи у Китаї буде реалізований проект, який у 30 разів перевищить потужність португальської станції. У США виділено 25 млрд. $ на програму «1 000 000 сонячних дахів», у Німеччині в період з 1998 по 2003 роки відбулося будівництво 2 225 дахів, у Японії функціонує проект «Нове сонячне світло», в Австралії планується до 2020 року обладнати фотоелектричними системами 50 % будинків у країні. Встановлена потужність сонячних фотоелектричних перетворювачів у світі перевищує 1 ГВт, причому

на частку Японії припадає 50 %. Найбільш успішне будівництво геліоелектростанцій уже здійснили Велика Британія, Франція, Іспанія, Італія, Португалія, Канада, ПАР.

Отже, використання альтернативних джерел енергії та розвиток на їх основі енергетичних установок є перспективними.

* * *

Черняк М.В., студ. V курсу
(наук. кер. – доц. Шевчук С.М.)

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ПРОВІДНИЙ НАПРЯМОК СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Нинішня регіональна політика в Україні не є абсолютно новим явищем. Протягом історичного розвитку територіальних комплексів була постійна потреба вдосконалення процесу управління життєдіяльності населення державних утворень, пов'язана з використанням можливостей наявних територіальних ресурсів. Лише в умовах незалежності Україна дістала всі можливості для проведення науково обґрунтованої соціально орієнтованої регіональної політики.

Регіональну політику держави слід відрізняти від внутрішньої політики регіонів, що здійснюється органами управління регіону самостійно з урахуванням загальнонаціональних інтересів. Це дві частини цілого, які взаємодоповнюють та збагачують один одного. Політика регіону спрямована на використання всіх ресурсів для підвищення добробуту населення, удосконалення структури виробництва, поліпшення стану навколишнього середовища, розвитку соціальної інфраструктури, сприяння підприємництву і всебічному розвиткові регіону. Тому інтереси території далеко не завжди збігаються з інтересами держави й нерідко суперечать інтересам сусідніх територій. Тому обидві складові регіональної політики є своєрідним компромісом.

Сучасна регіональна політика включає такі головні сфери діяльності: фінансово-економічне забезпечення регіонів; підвищення конкурентоздатності територій; інформаційне забезпечення; інтеграцію регіонів; реальне партнерство центру та регіонів.

Одним із важливих чинників, які впливають на реогенерелізацію України, є регіональний розвиток. Категорія «регіональний розвиток» має глибокий суспільно-географічний зміст, бо включає такі поняття, як суспільно-географічне положення, територіальний поділ та інтеграцію праці, структуру,

спеціалізацію й рівень концентрації виробництва та послуг, їх комплексність і пропорційність, процеси агломерування й поляризації суспільної діяльності, конкурентоспроможність регіонів, їх експортний потенціал та зовнішні зв'язки.

Державне регулювання процесом регіонального розвитку в ринкових умовах є обов'язковим, бо потребує комплексного підходу до вирішення питань життєдіяльності населення. Дуже важливим етапом процесу управління регіональним розвитком є суспільно-географічне прогнозування, науково-практичне значення якого полягає у виявленні можливих і їх (оптимальних) траєкторій розвитку суспільно-географічних процесів; визначенні стійких просторових зв'язків, виявленні просторових зрушень у часі; визначенні оптимальних засобів управління соціально-економічними процесами на території, обґрунтуванні прийняття відповідних рішень тощо.

Система управління регіоном повинна забезпечувати ефективне використання комплексу регіональних ресурсів – трудових, паливно-енергетичних, матеріально-сировинних, економіко-географічних, земельних, кліматичних, біологічних та ін. Поряд з принципами і критеріями регіонального розвитку й управління виступають суспільно-географічні проблеми які стосуються регіонів. Однією з основних проблем є управління трудовими ресурсами. Працересурсний потенціал і в ринкових умовах є одним з найважливіших чинників регіонального розвитку; це головна продуктивна сила регіону. В умовах України проблема раціонального використання трудових ресурсів виявилась дуже складною, неадекватною до світової практики, завдала значних економічних і соціальних збитків. Темпи розвитку господарства зумовлюються перш за все станом відтворення та використання трудового потенціалу регіонів. В Україні останнім часом спостерігаються негативні демографічні й соціальні тенденції: смертність перевищує народжуваність, скорочується тривалість життя жінок і особливо чоловіків, погіршується співвідношення між ними в окремих статево-вікових групах, збільшується кількість пенсіонерів у загальній чисельності населення, зменшується кількість трудових ресурсів, зростає безробіття.

Другим класичним суспільно-географічним чинником є розміщення трудових ресурсів у відповідних системах розселення – регіональних, субрегіональних і локальних. На основі цього розміщення формується система виробничих, трудових, культурно-побутових та рекреаційних зв'язків, а також взаємозв'язків міст і сільських поселень.

Іншою важливою проблемою, яка впливає на розвиток регіонів України, є управління регіональним соціально інфраструктурним комплексом. У соціальноорієнтованому суспільстві пріоритетною стає соціальна діяльність, як складний комплекс об'єктів, функціонування котрих пов'язане із задоволенням особистих потреб у процесі життєдіяльності, інтелектуального та духовного розвитку кожної людини. Конкретно вона характеризується спеціалізацією, рівнем і якістю життя населення. Соціальна діяльність має яскраво виражену територіальну спрямованість, зумовлену дією низки регіональних чинників, пов'язаних з обслуговуванням людей, які проживають у поселеннях міського й сільського типу і мають бути забезпечені сприятливими умовами життєдіяльності. Вона активно впливає на відтворення робочої сили, темпи розвитку та ефективність суспільного виробництва. З регіональних позицій розвиток галузей соціальної інфраструктури створює передумови для запобігання необґрунтованій міжрегіональній міграції населення, для розширення сфери праці. Розвиток і раціональне розміщення об'єктів соціальної інфраструктури сприяє зближенню рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку економіки незалежної України потрібно розробити нову суспільно-географічну регіоналізацію країни, яка враховувала б економічні й суспільні особливості кожного регіону, котрі уходить до складу України, найбільш сприяла б в ефективному управлінні, що стало першим кроком до поліпшення матеріального життя суспільства. Лише виконавши нову суспільно-географічну регіоналізацію можна досягти стабільного економічного зростання, яке допоможе нашій країні посісти чільне місце у сучасних відносинах світу, сприятиме позбавленню наслідків не раціонального використання ресурсів, забруднення середовища.

* * *

Т.О. Чуйко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А. А.)

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

Міграція людей в інші країни – добровільно як легальних або нелегальних іммігрантів – стала однією з найбільш складних і досить суперечливих проблем сучасної епохи. Вивчаючи переміщення населення, демографи визначили основні причини міграції: природно-географічні (освоєння нових земель – США,

Австралія); соціально-економічні (зі слаборозвинених країн до розвинених, переїзд кращих учених до США, Японії, ФРН); релігійні (між Індією та Пакистаном, Бангладеш); національні (формування населення Ізраїлю); політичні (розпад держав, репресії, переслідування).

Можливість міжнародної міграції робочої сили створюється національними розходженнями в заробітній платі, коли визначальним мотивом є бажання заробити більше, ніж на батьківщині, та прагнення знайти краще застосування своїй кваліфікації. Таким чином, міжнародна міграція робочої сили – це переміщення мас працівників, що шукають роботу, зі своїх країн в інші. Робоча сила рухається від країн, багатих трудовими ресурсами, до більш багатих капіталом країн. Більше від половини міжнародних мігрантів є вихідцями з країн, що розвиваються, а 2/3 з них знаходяться в індустріально розвинутих країнах.

У географічних потоках трудової міграції відбулися певні зміни. В минулому столітті міжнародна міграція була спрямована в основному в бідні капіталом колонії, й у першу чергу в Північну Америку, Австралію. Масова імміграція в окремих районах світу привела до виникнення і розвитку там переселенських спільнот. У цей період відбувалися також значні переміщення населення з Китаю та Індії переважно в Південно-східну Азію й райони Індійського океану.

У другій половині минулого сторіччя сформувалися нові центри припливу іммігрантів. Найбільш могутній центр емігрантів утворився в Західній Європі, де вже на початку 50-их нараховувалося близько 15 млн. трудящих-мігрантів і членів їх сімей. У середині 70-их великий центр імміграції становили в районі Перської затоки (на початку 90-их іноземці складали там 70 % робочої сили). Своєрідним центром притягання іммігрантів, націоналістичним за своїм характером, виявився Ізраїль. Його населення на 2/3 збільшилося за рахунок міграційних потоків і значною мірою (на 1/3) за рахунок вихідців з Радянського Союзу. В Латинській Америці центрами притягання робочої сили стали Аргентина, Бразилія і Венесуела з чисельністю іммігрантів від 5 до 8 млн. чоловік. В Африці центрами притягання робочої сили є ПАР і Кот-Д'Ивуар.

Що стосується причин зовнішніх міграцій, то головною з них завжди була і залишається економічна. При цьому В. В. Покшишевський запропонував розрізняти два види таких міграцій. По-перше, це переселенські міграції, які спрямовуються насамперед у ті країни, де були неосвоєні території. Найбільше таких мігрантів (понад 20 млн.) дала Великобританія, потім ішли

Німеччина, Італія, Іспанія, Франція, Скандинавські країни, Ірландія, Польща, Росія. А розселялися вони в США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Австралії, Південній Африці. По-друге, це міграції, пов'язані з договірною контрактацією робочої сили.

У наші дні міжнародна міграція робочої сили, що викликається відносним перенаселенням у десятках слаборозвинених країн і регіонів, набрала набагато більших масштабів. На початку XXI століття тільки в країнах Заходу налічувалося не менше ніж 25 мільйонів трудящих-мігрантів, наполовину вихідців з країн, які розвиваються. Найбільший центр тяжіння іноземних робітників (12-13 млн.) склався в країнах ЄС. Інші великі центри виникли у США, країнах Перської затоки, ПАР.

Отже, за територіальним охопленням останнім часом переважають внутрішньоконтинентальні міграції, а за тривалістю більшість сучасних трудових міграцій відносять до категорії тимчасових.

* * *

Кафедра правознавства

І. С. Болокан, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПОЛТАВЩИНІ

Здійснення політики українізації на Полтавщині в 20-ті роки XX століття було невід'ємною складовою частиною процесу національно-культурного будівництва в Україні. Офіційного значення українізація на Полтавщині набула в кінці 1923 року, після постанови ВУЦВК та РНК від 1 серпня 1923 року «Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови». Для чіткої, злагодженої роботи з виконання розпоряджень уряду з національної політики Полтавським губвиконкомом на засіданні Великої Президії 17 грудня 1923 року вироблено план поетапного переходу губернських установ, окружних управлінь та їх периферійних органів на українську мову діловодства.

Намічалося провести українізацію в два етапи. У першу чергу, з дня прийняття рішення на українську мову діловодства переходили організаційні підвідділи губернських управлінь, на які покладалися обов'язки організаторів з упровадження українізації радянського апарату на місцях. Для всіх інших підвідділів губернського управління повний перехід на діловодство українською мовою визначався на 1 березня 1924 року. Таке рішення було викликане наявністю значного процента службовців російської національності в торговельних, фінансових губустановах. Ураховуючи питому вагу українців в окружних виконкомах Полтавської губернії, 70 % – планом українізації встановлено здійснити перехід до 1 січня 1924 року. Виняток становив Полтавський окрвиконком. Поступка губвиконкому в строках українізації (з 1 січня 1924 року планувалося лише застосування форми звітності, а остаточний термін – 1 березня), на нашу думку, надана з урахуванням національного питання в цьому районі. Так, у Полтаві на 1924 рік проживало 18245 євреїв, 7148 росіян, при загальній кількості населення 75639.

У другу чергу, з 1 серпня 1924 року, українізація проводилася у вищих навчальних закладах та профшколах, військкоматах та в органах ДПУ, в зв'язку з невисоким відсотком педагогічного і військового персоналу, що знав українську мову.

Відповідальність за виконання плану українізації до 1925 року в Полтавській губернії несла Президія губвиконкому, а на місцях – президія РВК. Безпосередню участь у заходах для здійснення директив з національного питання в зазначений період брали участь окружні відділи керування, які в своїх обіжниках до райвиконкомів регулювали процес уведення української мови в канцеляріях низових установ.

Формою контролю за процесом українізації Президія Полтавського губвиконкому вибрала у вигляді анкет і перевірок. Анкетуванням від 1 квітня 1924 року було виявлено, що план українізації виконано не в повному обсязі: в Лубенській окрузі – на 78 %, в Прилуцькій – 66 та Кременчуцькій – на 60 %. Відомості про стан українізації на 1 січня 1925 року по Полтавській губернії за друге півріччя 1924 року мали теж невтішні результати. В окрвиконкомах, де, як зазначалося раніше, українці становили 70 % населення, показник виконання програми українізації не перевищував 75 %. Це засвідчувало, що представники національних меншин не включалися в національно-культурне будівництво. Низькі показники в галузі українізації залишалися в губернській інспектурі праці й губкомвнутрторзі.

Проаналізувавши та врахувавши виявлені недоліки дворічного досвіду запровадження українізації, ВУЦВК і РНК від 30 квітня 1925 року прийняли постанову «Про практичні заходи по українізації радянського апарату», яка започаткувала новий виток у галузі національно-культурного будівництва. У ній значна увага приділялася загальним положенням організації й керування курсами українізації, питанням фінансування культурного будівництва.

Наприкінці 1927 року губвиконком підбив попередні підсумки українізації. Були деякі втішні дані: офіційно близько 83 % службовців Полтави володіли українською мовою; проведено велику роботу з ознайомлення з питаннями українознавства широких верств населення; розпочато гурткову українознавчу діяльність на підприємствах, в установах і т. п.

Водночас з'ясувалися значні прогалини в реалізації програми українізації. Зокрема, партійні працівники не поспішали вивчати українську мову. Наприклад, українці становили 70 % Полтавської окружної партійної організації, та лише 30 % її членів доповідали рідною мовою. Більшість апаратних працівників бойкотували курси з вивчення і вдосконалення української мови.

Саме внаслідок байдужого ставлення до заходів українізації, а подекуди відвертого їх ігнорування окремими керівниками, траплявся «політичний рецидив української неписьменності» серед

службовців пошти, телеграфу, міліції, лікарень. Були випадки, коли Полтавський окрвиконком удавався до системи штрафів на адресу керівників з приводу затримки результатів перевірки службовців установ щодо володіння українською мовою.

Українізація, наражаючись на внутрішні суперечності, пов'язані з формалізмом, бюрократизмом, з опором деяких керівників та службовців, нестачею грошей на культурно-освітні заходи, зазнавала відчутних ударів від зовнішніх утручань Москви. Сталін, боячись нового руху в Україні, що набирав рис будівництва національної державності, розпочав у 1929 році справу «Спілки визволення України». З метою фізичного знищення каталізатора українізації — інтелігенції, у так звану «СВУ» за сфабрикованими звинуваченнями були зараховані й представники Полтавського ІНО – професор В. О. Щепотьєв, викладач Клепацький та інші. Процес «СВУ» став сигналом до згортання українізації. Наприкінці 1929 року припиняє свою роботу Полтавська окружна комісія з українізації; питання, пов'язані з проблемами національно-державного будівництва, починають зникати із сторінок газет, радіомовлення; обмежується діяльність культурно-освітніх установ.

* * *

Є. Вишар, студентка IV курсу
(наук. кер. — ст. викл. Потапов О.М.)

ПРОМИСЛОВА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ

Принцип пріоритетності життя і здоров'я людини є найбільш важливою складовою державної політики в сфері промислової безпеки та охорони праці. Але, незважаючи на зусилля, що докладають профспілки й уряди країн світового співтовариства задля поліпшення умов і безпеки праці на промислових підприємствах та установах сфери надання послуг, докорінного перелому в розв’язанні цього питання ще не відбулося. За даними Міжнародної організації праці, щорічно гине понад 2,2 млн. працівників від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань. У країнах Європейського Союзу на 100 тис. працівників припадає більше від п'яти тисяч випадків захворювань на виробництві.

Згідно з обліковими даними, за останній рік в Україні на виробництві сталося майже 19 тисяч випадків травмування працівників, з них 1077 — зі смертельними наслідками. Рівень ризику загибелі або травмування працівників у розрахунку на

100 тисяч працюючих залишається в декілька разів вищим, ніж у країнах Європейського Союзу. Основною причиною травмування працівників на підприємствах України є неправильна організація трудового процесу (відповідно до статистичних даних, це дві третіх травмованих). Рівень зростання загального травматизму спостерігається на підприємствах житлово-комунального господарства, зв'язку і деревообробної промисловості, а в таких галузях, як будівництво, гірничорудна промисловість та металургія, збільшується кількість загиблих.

Так, за останній період аналіз стану промислової безпеки в Україні вказує, що на 8 % збільшився рівень смертельного травматизму у вугільній промисловості, на 17 % —у будівництві, на 10 % — у соціально-культурній сфері, на 19 % — в енергетиці, на 6 % — на підприємствах житлово-комунального господарства, більше, ніж удвічі у газовій промисловості. Більше від половини випадків загального травматизму припадає на найбільші індустріальні регіони —Донецьк, Луганськ, Дніпропетровськ та Київська область.

З метою запобігання травматизму і підвищення рівня промислової безпеки органами Держпромгірнагляду впродовж року проведено понад 200 тисяч оперативних обстежень підприємств. Через загрозу травмувань працівників, інспектори призупиняли експлуатацію та виконання робіт на майже 253 тисячах об'єктів. До адміністративної відповідальності притягнуто майже 94 тисячі працівників, з них 20 тисяч —керівники підприємств. Сума штрафів за незадовільний стан безпеки праці сягнула майже 7 мільйонів 300 тисяч гривень.

Не останню роль у прискоренні такої негативної тенденції відіграв прогресуючий процес зміни форми власності підприємств, унаслідок чого над ними втрачається управління з боку державних установ. Дуже умовною можна назвати й існуючу систему адміністративної відповідальності роботодавця за порушення вимог правил безпеки. На сьогодні є необхідним застосування додаткових засобів впливу на роботодавця, який часто ігнорує свої обов'язки і права працівників.

Одним із шляхів такого впливу є вдосконалення існуючого законодавства в цій сфері, зокрема розробка і реалізація Закону України «Про промислову безпеку», такого, який існує в Росії, Білорусі, Німеччині та інших країнах. Зазначений Закон органічно доповнить уже чинні Закони України «Про охорону праці» й «Про об'єкти підвищеної небезпеки».

Другим дієвим впливом з боку держави є доопрацювання Національної програми поліпшення стану промислової безпеки.

Вона дозволить максимально ефективно розподіляти кошти, передбачені на фінансування профілактичних заходів Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань.

Отже, актуальними завданнями в сфері промислової безпеки та охорони праці на сьогодні в Україні є: боротьба з приховуванням нещасних випадків на виробництві; посилення відповідальності роботодавців за підвищення дієвості та ефективності управління охороною праці на виробництві; посилення мотивації до безпечної праці, стимулювання за зменшення ризику травмування і профзахворюваності на виробництві; посилення уваги до безпеки працівників, які частіше наражаються на ризик нещасного випадку з багатьох причин (відсутність професійного досвіду, нерозуміння небезпеки на робочому місці, аварійних ситуацій, недостатній рівень навчання з питань безпеки й гігієни праці тощо).

* * *

Волжан Аліна, студентка IV курсу
(наук. кер. — ст. викл. Потапов О. М.)

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права кожна людина має право на медичну допомогу та медичний догляд у разі хвороби. Це право людини зазначено у ч. 1 ст. 49 Конституції України, згідно з якою кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Проблема охорони здоров'я населення та поліпшення медичної допомоги є однією з глобальних проблем людства. Для України, населення якої перебуває в несприятливих соціально-економічних умовах, здійснення законодавчих заходів, спрямованих на створення належних умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, є надзвичайно важливим завданням.

Досліджуючи права пацієнтів, варто звернути увагу на міжнародно-правові акти, що діють у цій сфері. Зокрема, велике значення мають норми Ліссабонської декларації щодо прав пацієнта, прийнятій 34-ою Всесвітньою медичною асамблеєю у 1981 році. Ця Декларація закріплює такі права пацієнтів: а) пацієнт має право вільно вирати свого лікаря; б) пацієнт має право отримувати допомогу від лікаря, який вільний від будь-яких зовнішніх впливів при винесенні своїх клінічних чи етичних рішень; в) пацієнт має право погодитись чи відмовитись від

лікування після одержання адекватної інформації; г) пацієнт має право очікувати, що його лікар буде поважати конфіденційний характер медичних і особистих відомостей про нього; д) пацієнт має право померти з гідністю; е) пацієнт має право прийняти чи відхилити духовну та моральну підтримку, включаючи допомогу священнослужителя відповідної конфесії. Україна прагне врахувати зазначені вище положення. Так, існує проект Закону України «Про права пацієнтів в Україні», який визначає подібні права і навіть їх більше деталізує.

Якщо звернути увагу на конкретні права пацієнтів, то важливим є право на рівний і справедливий доступ до медичної допомоги та право пацієнта вільно вибрати лікаря. Ці права пацієнта закріплені у ст. 34, 38 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Крім права на вибір лікаря, пацієнт має також право на вибір лікувального закладу. Іншими словами, пацієнти можуть вирати державні, комунальні або приватні лікувальні заклади в Україні, а також мають право користуватись послугами закладів охорони здоров'я за кордоном. Вибір лікувального закладу буде залежати від наявності кваліфікованих фахівців, а також від фінансових можливостей пацієнтів. Ще одним важливим правом пацієнтів є право на безпеку і якість медичної допомоги. Безперечно, медична допомога, яка надається пацієнтам повинна задовольняти потреби людини, котрі зумовлені станом її здоров'я, не створюючи при цьому загрозу для її життя та здоров'я. Проте, часто постає питання, яка медична допомога відповідає вказаним принципам. На нашу думку, найголовніше — це вчасне і правильне встановлення діагнозу. На сьогодні існують розвинені технології, що допомагає при встановленні діагнозу та призначенні лікування. Однак не слід забувати про людський фактор, а тому в будь-якому випадку не виключені помилки й недбалість.

Для забезпечення права пацієнтів на безпечну та якісну медичну допомогу необхідно забезпечити перш за все належну підготовку медичних працівників. Крім того, держава повинна на відповідному рівні здійснювати контроль за правильністю випуску й використання лікарських засобів. У зв'язку з цим і відповідно до ст. 3 Закону України «Про лікарські засоби» державна політика у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів спрямовується на підтримку наукових досліджень, створення і впровадження нових технологій, а також розвиток виробництва високоефективних та безпечних лікарських засобів, забезпечення потреб населення ліками належної якості й у необхідному асортименті шляхом здійснення відповідних

загальнодержавних програм, пріоритетного фінансування, надання пільгових кредитів, установлення податкових пільг тощо.

Безперечно, для будь-якого пацієнта актуальним є право на інформацію про стан свого здоров'я. Ця право передбачене ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я, а також ст. 285 ЦК України. Таку інформацію пацієнт може дізнатися самостійно шляхом ознайомлення з історією хвороби або безпосередньо від лікаря. Разом з цим, в окремих випадках законом установлюються певні обмеження щодо можливості одержання пацієнтом повної інформації про стан свого здоров'я. Так, відповідно до ч. 3 ст. 285 Цивільного Кодексу України (далі ЦК України), якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан її здоров'я або погіршити стан здоров'я батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників, зашкодити процесові лікування, медичні працівники мають право дати неповну інформацію про стан здоров'я фізичної особи, обмежити можливість їх ознайомлення з окремими медичними документами.

Розглядаючи права пацієнтів, не варто забувати також про право на конфіденційність, чи, іншими словами, право на таємницю про стан здоров'я. Відповідно до ст. 286 ЦК України фізична особо має право на таємницю про стан свого здоров'я; факт звернення за медичною допомогою; діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Інформація про стан здоров’я пацієнта не може бути розкрита без його згоди як під час життя, так і після його смерті. Проте в окремих випадках право на таємницю про стан здоров'я може бути обмежене. Так, відповідно до ст. 6 ЗУ «Про психіатричну допомогу» допускається передача відомостей про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги без згоди особи чи без згоди її законного представника для: 1) організації надання особі, яка страждає на тяжкий психічний розлад, психіатричної допомоги; 2) провадження дізнання, попереднього слідства або судового розгляду за письмовим запитом особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду. Ще одна підстава передбачена у ст. 30 Сімейного кодексу України, згідно з п. 1 котрої особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, повинні повідомити одна одну про стан здоров'я.

Можна сказати, що на сьогодні в Україні проводиться робота з удосконалення правового регулювання охорони здоров'я населення. Однак, незважаючи на заходи, які вже вжиті для поліпшення правового статусу пацієнтів в Україні, існує ще багато проблем, які вимагають подальшого правового регулювання. Тому доцільним буде об'єднання зусиль юристів і медичних працівників для розв’язання проблем, які існують у сфері охорони здоров'я.

І. В. Гайдар, студентка ІІІ курсу
Н. С. Василига, студентка V курсу
факультету фізичного виховання
(наук. кер. – доц. Квак О.В.)

ОЛІМПІЙСЬКИЙ ЧЕМПІОН З ПОЛТАВИ

Юрій Чебан народився у мальовничому місті Одеса, у сім'ї рибалки. Там здобув повну середню освіту. Саме у цьому місті розпочинається його кар'єра спортсмена та успішної людини.

У 2003 році гарний випускник школи, як не дивно вступає до Полтавського державного університету імені В. Г. Короленка на факультет фізичного виховання і розпочинає його прославляти своїми прекрасними спортивними досягненнями. Першим було «срібло» на юніорському чемпіонаті світу. А вже через кілька місяців став чемпіоном Європи на каное-одиночці. З такими результатами молодий спортсмен не зупиняється і йде далі. Ось де проявляється характер справжнього переможця. У 2004 році — дебютує на Олімпіаді. В Афінах на каное-одиночці юніор виборов п'яте місце. І наступний рік не залишився для Юрія без значних перемог. Хто працює завзято, той отримує багато. Із Петром Крухом виграв чемпіонат Європи на каное-двійці.

2006 року Ю. Чебан уперше в кар'єрі виборює медаль «дорослого» чемпіонату світу, вигравши «бронзу» на каное-одиночці (дистанція 500 м) в угорському Сегеді.

2007 — стає чемпіоном світу на неолімпійській дистанції 200 м на каное-одиночці.

У червні 2008 року Юрій Чебан – вже випускник нашого вишу, який цілеспрямовано тренується не покладаючи рук. В результаті цих старань та роботи він у серпні стає бронзовим призером Олімпіади у Пекіні. Українець Юрій Чебан став третім у змаганнях на 500 м каное, лише на секунду відставши від переможця Максима Опальова (Росія) та іспанця Девіда Кала, який здобув срібло. Час українця 1:48.під номером 766, росіянина - 1:47.140, іспанця – 1:48.397.

А чи був шанс перемогти на Іграх, запитували у Юрія друзі? На це питання він відповів: «Навряд, адже в моєму запливі не було основних фаворитів. Тому й переміг. Я реально оцінював свої шанси у фіналі. Розумів, що мені, 22-річному, буде складно сперечатися з такими майстрами, як діючий чемпіон світу Гал із Іспанії, як олімпійський чемпіон росіянин Опалєв».

Візуально можливість виграти в них у Юрія усе ж була. Здається, перед стартом «засиділися», а потім надолужував згаяне. Юрій відповідав, що такою була тактика. Він з тренером вирішили,

що обертів він набиратиме по ходу запливу. Якби зробив стартовий ривок, то на фініш сил у нього не вистачило б.

Перетнувши фінішну стрічку, Юрій буквально звалилися у воду від виснаження. Розуміння того, що відбулося, настали пізніше, коли сходив на п'єдестал. На фініші він ще навіть не знав, що зумів пробитися в трійку призерів. Колеги-веслувальники підходили, плескали Юрія по плечах, вітали. Адже він став першим представником української греблі на байдарках і каное, кому вдалося виграти медаль пекінської Олімпіади. Цей успіх «будували» разом з Юрієм йог перший тренер Євген Лисяк, а також нинішній наставник В'ячеслав Сорокін і мама, яка теж його тренує.

У олімпійському профайлі навпроти графи «хобі» зазначено «комп'ютери, Інтернет». Юрій любить посидіти в Інтернеті, зайти на сайт «однокласники», поспілкуватися там із друзями, яких давно не бачив. Але постійно сидіти за комп'ютером не любить. Справжнім захопленням можна назвати риболовлю. Воно й не дивно, адже в нього батько в якості рибалки вирушав у дальні плавання. За радянських часів то була його професія. Власне, тато і навчив Юрія рибалити. В основному ловив на вудку, хоча є й інші методи. Іноді рибалив на донку, павука.

У 22 роки бути неодруженим нормально, чи в тебе є дівчина? Задають часто такі питання Юрієві журналісти.

Постійної немає каже Юрій. Він в пошуках. Знайомиться з дівчатами, іноді зустрічається. Але серйозних стосунків не було. Та й не потрібні вони зараз відповідає Юрій. Тому в найближчі роки одружуватися не планує. Дівчата дівчатами, а на одній із наступних Олімпіад Юрій хоче розміняти «бронзу» на «золото». У цьому ж виді спорту найуспішніші — досвідчені спортсмени. Ось росіянин Максим Опалєв став олімпійським чемпіоном у 30 років. А Юрій каже, що Він проти таких суперників ще юнак.

Сподіваємось, що Юрій не зупиниться і на цих досягненнях, наступна Олімпіада буде золотою для нашого випускника.

* * *

Замула М. В., студент V курсу
(наук. кер. – асистент Штепа О. О.)

РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

В умовах становлення в Україні ринкової економічної системи, основою якої є малі та середні суб'єкти господарювання, досить гостро постає проблема незаконного захоплення цих суб'єктів господарювання, або рейдерство. Тому можна говорити про те, що цю проблема зачіпає інтереси як вітчизняних, так й іноземних

суб'єктів господарювання та інвесторів. Це явище стало реальною загрозою економіці в цілому: руйнується вітчизняний бізнес, підприємництво і виробництво, посилюється напруга в економічному просторі країни, оскільки практично будь-яке підприємство може стати об'єктом рейдерської атаки чи економічного шантажу, й у результаті економіка позбавляється незалежності. Об'єктами рейдерських атак стають як найліквідніші приватні підприємства, так і найменш захищені, але стратегічно важливі науково-дослідницькі інститути та наукомісткі підприємства.

Як правило, рейдерству передують глобальні перерозподіли власності. За дослідженнями О. Бєлікова, у вітчизняній історії можна виділити як мінімум чотири масові, революційні перерозподіли власності, що були ініційовані владою. Перший перерозподіл власності відбувся ще в епоху Івана Грозного. Другий улаштував Петро І. Третій – більшовики після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 року. Четвертий, починаючи з 1990 року, ми переживаємо сьогодні.

Поняття «рейдерство» існує давно, але таке явище поширилося в Україні на початку 1990-их років, що було пов’язане з переходом країни на ринкові відносини, численними прогалинами в національному законодавстві, корумпованістю органів влади тощо. У країнах з розвиненою ринковою економікою рейдерство розглядається як заволодіння акціями підприємства шляхом біржових махінацій, що має на меті наступне об’єднання підприємств, знищення конкурентів або досягнення монопольного становища на ринку. Але, на відміну від українських реалій, зазначене досягається відносно правовим шляхом.

В Україні умови для рейдерства створюються в той момент, коли суб’єкт господарської діяльності приватизується незаконним шляхом. Сумнівна історія приватизації підприємств сприяла появі незадоволених міноритарних акціонерів, що в свою чергу вважається необхідними умовами для успішного рейдерського захоплення. Здійснити захоплення підприємства, якщо його корпоративна історія бездоганна і відсутні причини для судових спорів, неможливо. Відтак, наявність корпоративного спору є основною передумовою для втілення планів захоплення.

Термін «рейдер» має англійське походження та утворений від слова «ride» — їздити верхи. Словом «рейдер» позначали особу, котра входила до невеликого мобільного озброєного угруповання, що пересувається, вчиняючи напади. Згодом слово «рейд» в англійській мові набуло таких додаткових значень, як несподівана атака невеликими військовими силами; вторгнення на чужу

територію з метою загарбання товарів чи інших цінностей; дії, спрямовані на знищення конкурента; на захоплення контролю над компанією через придбання більшості акцій; дії спекулянтів, спрямовані на зниження цін на акції через узгоджений ними одночасний продаж тощо.

Щодо основних причин поширення в Україні рейдерства, то можна виділити такі з них: слабкість правової системи; недосконалість судової влади; корумпованість органів влади; відсутність державних інститутів, які ефективно захищали б права власника; низький рівень правової культури; правовий нігілізм як у суб'єктів господарювання так і представників органів влади; сумнівна передісторія приватизації об'єктів тощо.

На жаль, в Україні відсутня офіційна статистика рейдерських атак. Хоча Українська спілка промисловців та підприємців стверджує, що протягом останніх трьох років жертвами рейдерів стали понад 3 тисячі підприємств. За іншиими джерелами, незаконних атак зазнало близько 4 тисяч підприємств. Зокрема, в рамках експертного опитування «Центру дослідження корпоративних відносин», бізнес-групу «Приват» назвали найбільшим українським рейдером. За нею йде група «Фінанси та кредит» і «Альфа-груп».

Рейдерські методи захоплення власності є різноманітними. Однією з поширених схем, яку використовують рейдери, є поглинання підприємства з використанням штучного банкрутства. Підприємство-поглинач скуповує борги підприємства-цілі та ініціює процедуру банкрутства. Часто також відбувається підкуп реєстратора з метою отримання реєстру акціонерів. Після чого відбувається скуповування акцій у їх власників. Як правило, рейдери планують скупити 10–15 % акцій – ця кількість є достатньою, щоб ініціювати проведення зборів акціонерів, на яких змінити керівництво підприємства. Міноритарні акціонери, не маючи ніякого доходу з акцій, стають на бік рейдерів, продаючи їм свої цінні папери. Підприємства повинні уважно відстежувати купівлю дрібних пакетів акцій у міноритарних акціонерів, щоб вчасно вжити необхідні заходи.

Відомими є і створення подвійних реєстрів акціонерів. Полюбляють рейдери відкривати кримінальні справи щодо керівників акціонерних товариств, часто з безглуздих причин. Відомими є випадки підроблення пакета документів на володіння активами підприємства.

Україна – молода держава, яка прагне зайняти стійку нішу в світовій економіці. У зв’язку з цим, потрібно приділяти увагу співробітництву з міжнародними організаціями, що займаються

питаннями з розвитку конкуренції, а саме: Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Конференцією ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Міжнародною Мережею з питань конкуренції (ММК).

Рейдерство набуває ознак системного явища і загрожує не тільки певній галузі промисловості, а й ринковій економіці загалом. Україна не повинна бути ідеальним місцем для діяльності рейдерів. Удосконалення законодавчої бази є вкрай необхідним, оскільки рейдерство створює загрозу національній безпеці України.

* * *

Кручиненко В. В., студент V курсу
(наук. кер. – асист. Штепа О. О.)

ПРАВОВИЙ СТАТУС АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА З ОДНИМ УЧАСНИКОМ В УКРАЇНІ: ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

Правовий статус акціонерних товариств загалом і акціонерних товариств з одним учасником зокрема зазнав змін з 29 квітня 2009 року – дати набрання чинності Законом України «Про акціонерні товариства». Проаналізуємо положення Закону та оглянемо проблеми, що можуть виникнути під час практичної діяльності.

Стаття 6 Закону не додає до правового регулювання статусу акціонерних товариств з одним акціонером майже нічого нового, оскільки фактично дублює положення ч. 4 ст. 153 ЦКУ. Однак дублювання зазначеної норми в Законі виправдане з огляду на спеціалізацію його норм порівняно з нормами ЦКУ. Зазначена нами стаття визначає, що акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства. Відомості про це підлягають реєстрації й опублікуванню для загального відома в порядку, встановленому Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Статті 9 та 10 Закону встановлюють загальну процедуру заснування акціонерних товариств, у тому числі однією особою. Так, абз. 5 ч. 3 ст. 9 Закону не передбачає можливості укладення засновницького договору в разі заснування акціонерного товариства однією особою. Очевидно, що на практиці такої необхідності не може виникнути, адже засновницький договір є правочином, що за своєю природою має визначати порядок провадження спільної діяльності акціонерів щодо створення акціонерного товариства, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником тощо. Тобто укладення

засновницького договору вважається можливим виключно за наявності двох або більше засновників акціонерного товариства.

Відповідно до абз. 1 ч. 4 ст. 10 Закону в разі заснування акціонерного товариства однією особою рішення, що підлягають прийняттю на установчих зборах, приймаються такою особою одноосібно й оформляються рішенням про заснування товариства. У разі заснування акціонерного товариства фізичною особою її підпис на рішенні про заснування підлягає нотаріальному посвідченню.

Найбільший інтерес викликають перспективи застосування ст. 49 Закону, яка, зокрема, визначає особливості проведення загальних зборів акціонерного товариства, що складається з однієї особи. Так, ч. 3 зазначеної статті не передбачає застосування кумулятивного голосування під час обрання персонального складу наглядової ради та/або ревізійної комісії (у разі їх створення) в акціонерному товаристві з одним акціонером.

Відповідно до ст. 9 Закону, якщо акціонерне товариство складається з однієї особи, до нього не застосовують положення щодо порядку скликання та проведення загальних зборів акціонерного товариства. Згідно з цією статтею повноваження загальних зборів товариства, передбачені відповідною статтею Закону, а також внутрішніми документами акціонерного товариства, акціонер здійснює одноосібно, а рішення єдиного акціонера з питань, що належать до компетенції загальних зборів, оформляється ним письмово у формі наказу.

Аналізуючи положення зазначеної статті, можна простежити певні невідповідності, допущені законодавцем. Так, згідно з ч. 1 ст. 49 Закону до акціонерного товариства, яка складається з однієї особи, не застосовують положення ст. 33–48 Закону щодо порядку скликання та проведення загальних зборів акціонерного товариства. Проте на таке товариство поширюються загальні положення норм, що регулюють діяльність вищого органу управління акціонерного товариства – загальних зборів акціонерів, зокрема ст. 32 (визначення загальних зборів, черговість їх проведення) і ст. 33 Закону (компетенція загальних зборів).

З погляду вітчизняної законодавчої техніки використання в Законі методу відсилань та виключень є логічним, адже він дозволяє уникнути дублювання положень Закону. Однак у цьому разі застосування такої техніки, на наш погляд, є непослідовним. Зокрема, незрозумілими є співвідношення й паралельне існування в межах одного акціонерного товариства таких взаємовиключаючих інститутів, як єдиний акціонер і загальні збори акціонерного товариства.

Це далеко не вичерпний перелік проблем, які виникають унаслідок аналізу норм Закону щодо акціонерного товариства з одним акціонером і які мають бути предметом окремого дослідження та подальшого нормативного регулювання.

Зробимо узагальнюючий висновок. Поліпшити регулювання діяльності акціонерних товариств з одним акціонером може внесення до Закону змін, які врахують усі особливості діяльності та статусу таких товариств, зокрема передбачатимуть, що їх вищим органом є не загальні збори, а єдиний акціонер. Тобто розвиток інституту акціонерних товариств з одним акціонером в Україні вимагає детального аналізу та законодавчого закріплення відносин, пов'язаних з регламентацією діяльності таких господарських товариств. Сподіваємось, що зазначені проблеми будуть враховані й усунені ДКЦПФР і робочою групою, що працює над проектом змін до Закону.

* * *

В. А. Сало, студентка І курсу
(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Конституція України визначає статус Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади (ч. І, ст. 113). Аналіз конституційних засад організації та діяльності Кабінету Міністрів дозволяє характеризувати його як уряд України. Уряд відіграє особливу роль у механізмі виконавчої влади. Зазначимо, що конституційний статус уряду, а особливо порядок його формування, суттєво різниться в різних країнах й обумовлюється існуючою формою правління і формою державного устрою.

Порядок формування Кабінету Міністрів України визначається Конституцією України (р. VI, ст. 114), Законом України «Про Кабінет Міністрів України», Указом Президента України «Про склад Кабінету Міністрів в Україні» (зі змінами).

Основні вихідні положення щодо складу Кабінету Міністрів України знаходимо у Конституції України (р. VI, ст. 114, ч. 1, 2, 3): «До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри, міністри».

Характеризуючи порядок формування Кабінету Міністрів України, автор уважає за необхідне виділити найбільш суттєві риси та особливості цього процесу, а саме:

— порядок формування Кабінету Міністрів України визначається Конституцією України (р. VI, ст. 114), Законом України «Про Кабінет Міністрів України» (р II, ст. 6-11);

— процес формування Кабінету Міністрів України є поетапним, складним, що пояснюється особливістю уряду, як вищого органу виконавчої влади, а також його взаємовідносинами з Верховною Радою України;

— особлива процедура подання, обговорення, голосування і призначення кандидатури Прем'єр-міністра пояснюється головуючою функцією посади Прем'єр-міністра, його винятковою роллю у діяльності системи виконавчої влади в цілому та Кабінету Міністрів України зокрема;

— унесення додаткових відомостей про кандидатури складу Кабінету Міністрів України пояснюється необхідністю визначення фактів щодо несумісності посади члена Кабінету Міністрів України з іншою діяльністю, передбаченою Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України»;

— особлива процедура прийняття Програми діяльності Кабінету Міністрів України пояснюється важливістю цього документа, як основного плану діяльності уряду країни, а також необхідністю узгодження політичних позицій і програмних завдань коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України;

— порядок формування Кабінету базується на принципах законності, демократичності, узгодженості дій, поділу влади.

Законодавство України чітко визначає принцип несумісності обіймання посади члена Кабінету Міністрів України з іншою роботою для одержання прибутку (крім викладацької, наукової та творчої діяльності). Не повинно бути ніяких сумнівів щодо мети, яка ставиться запровадженням цього принципу: він повинен сприяти незалежності державних службовців від будь-якого неналежного впливу.

У той же час, на нашу думку, в процесі формування Кабінету Міністрів України, окремих вимог є низка суттєвих недоліків, які потребують доопрацювання. В умовах, коли у державі залишається нагальною кадрова проблема, зовсім не формальною є фахова вимога щодо кандидатур. Адже часто фаховий профіль освіти кандидата не відповідає фаховим потребам галузі, котру буде очолювати міністр. Зовсім не простою є проблема залежності терміну перебування складу Кабінету Міністрів України від терміну повноважень Прем'єр-міністра. Таким чином, можна зробити висновок, що у порядку формування Кабінету Міністрів України є багато спірних аспектів, які потребують доопрацювання.

Н.Г.Кіракосян,студентка V курсу
(наук.кер. – доц. Н. В. Бесєдіна)

СТАНОВИЩЕ МУСУЛЬМАНСЬКОЇ ЖІНКИ У СУЧАСНОМУ ІРАНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЕМАНСИПАЦІЇ

Жінка Сходу в уявленні більшості європейців – це принижена безправна істота, обмежена у своїх діях волею чоловіка-тирана і суворими законами шаріату. Звісно, що життя мусульманської жінки, як і будь-якої іншої, не буває легким та безтурботним. Але, на нашу думку, зображувати його у винятково похмурих тонах зовсім не варто. Загальновідомим є факт, що жінки відіграли велику роль у перемозі ісламської революції 1978-1979 років. Вони продемонстрували свою силу та наполегливість у досягненні перемоги, у наданні допомоги фронту й у відновленні країни. Незважаючи на багато труднощів і перешкод, в Ісламській Республіці Іран (ІРІ) за останні три десятиріччя відбулися кардинальні духовні та культурні перетворення в сфері підвищення ролі жінки. Так, для жінок створені всі умови, щоб вони, з одного боку, могли отримувати освіту і працювати, а, з іншого боку, щоб мінімізувати будь-які загрози для їхнього сімейного життя. Конституція ІРІ визнає рівні права жінки в сім'ї, гарантує її участь у всіх сферах діяльності. Основний закон країни засуджує ставлення до жінки як до об'єкта експлуатації, і констатує, що жінка поряд з чоловіком може брати участь у всіх сферах життя суспільства.

Однак і досі усталеною є думка щодо пригнобленого становища іранських жінок, їхнього безправ’я та приниження. Насправді ж пригнобленими в Ірані невдовзі можна буде визнати чоловіків, адже вони, за законом, зобов'язані працювати, а жінки можуть працювати тільки за власним бажанням. Витрати у чоловіків починаються ще до одруження. Весілля за іранськими законами – справа непроста, і готуватися до нього майбутньому чоловікові доводиться з особливою ретельністю. А ось для жінки гідним приданим може слугувати самостійно витканий килим. Все інше перекладається на плечі нареченого: він повинен будинок придбати (з батьками жити не прийнято) і матеріально забезпечити спільне життя. За законом, все, що жінка заробляє, вона має витрачати на себе. Чоловік не має права ані змусити жінку працювати, ані заборонити їй працювати. Якщо чоловік не забезпечує родину, він підлягає суду. Дружина може заборонити чоловікові виїжджати за кордон, просто подавши на нього скаргу, і на кордоні його зупинять. Образливе для європейських жінок слово "багатоженство" серед іранських жінок викликає тільки посмішку. Звичайно, теоретично чоловік може мати і чотири дружини, але практично це можуть дозволити собі лише заможні чоловіки.

Прикметно, що з наданням права іранкам отримувати вищу освіту, вони швидко й ефективно засвоїли вміння укладати шлюбні контракти. Важливе значення у них надається питанню грошового утримання: у контракті можна просто прописати суму, яку чоловік зобов'язаний видавати на вимогу дружини. Єдиною проблемою, яка утискає жіночі права, є майбутнє дітей розлучених батьків: за іранськими законами, до 15 років вони залишаються з батьком і тільки потім (якщо у дитини виникає таке бажання) вони можуть повернутися до матері.

Весілля в Ірані справляють весело: 500 – 1000 гостей - це далеко не межа. Всі витрати на весілля теж несе майбутній чоловік. Зазвичай, щасливому нареченому потрібно приготувати мінімум 5 тисяч доларів ще до того, як відправитися за нареченою в будинок до її батьків. Причому в ніч перед весіллям він, за традицією, повинен принести золотий "викуп" – мінімум 50 грамів прикрас.

Іранські жінки також прагнуть отримати якісну освіту. Зараз більшість студентів у вищих навчальних закладах країни – жінки. Правда, в університетах дівчата та юнаки навчаються в різних аудиторіях, на роботі жінки працюють в окремих кімнатах, а в автобусах їздять окремо від чоловіків. Практично всі іранки прекрасно водять машину, захоплюються музикою і живописом.

Поняття "жіноча професія" теж пішло у небуття. Жінки можуть обіймати будь-які посади, крім посади президента республіки. У бізнесі, парламенті, армії, банках, університетах – безліч жінок. Вони успішно займаються наукою, мистецтвом і управлінням. Але ніколи не стоять за прилавком на базарі чи в магазині і не працюють на важких роботах.

Сьогодні ми все частіше чуємо про досягнення іранських спортсменок на міжнародних змаганнях. Заняття спортом і фізкультурою є своєрідною складовою повсякденного життя іранських жінок. Іранки займаються спортом і на професійному, і на аматорському рівні, намагаючись підтримувати себе в хорошій формі. Єдине, що їх вирізняє – це одяг (хиджаб) чорного кольору, у якому їм все ж вдається граціозно грати в теніс, пінг-понг, займатися легкою атлетикою. На загальних пляжах вони купаються в сукнях, на жіночих чи сімейних – у купальниках. Жінки активно відвідують спортклуби, басейни, займаються фітнесом, грають у всі спортивні ігри, навіть гольф, але окремо від чоловіків.

Питанням, яке також викликає неабиякий інтерес, є дотримання іранськими жінками хиджабу. Згідно із Конституцією, всі жінки на вулиці повинні покривати голову чи легкою косинкою чи більш строгою накидкою В університетах та офісах існує дресс-

код. Удома, в закритих жіночих установах, інститутах, спортивних клубах або в гостях одяг може бути більш сучасним.

Отже, жінки у сучасному Ірані користуються великою повагою. Водночас вони звільнені від багатьох законних і громадських обов'язків, які покладені на чоловіків. Про глибоку повагу до жінки свідчить збереження традиції цілувати руки своїх матерів, що й сьогодні роблять чоловіки, хлопчики й дівчата Ірану.

* * *

Наукове видання

Збірник матеріалів
XIV студентської наукової конференції
історичного факультету

Квітень 2011 року

Головний редактор — **Єрмак О.П.**
Коректор — **Єрмолаєва А.О.**

Комп'ютерний набір — **Єрмолаєва А.О.**
Комп'ютерна верстка
та макетування — **Лахно О.П.**

Оригінал-макет підготовлений у
"Творчій майстерні історичного факультету",
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Здано в набір 17.03.2011 р.
Підписано до друку 24.03.2011 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 9,1. Обл. вид. арк. 9,2.
Наклад 100 прим.

Віддруковано: ІОЦ ПНПУ, м. Полтава,
вул. Остроградського, 2